

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Тернопільський національний економічний університет
Факультет обліку і аудиту
Кафедра аудиту, ревізії та аналізу

Аналіз і аудит фінансової звітності підприємства

спеціальність: 8.03050901 – Облік і аудит
магістерська програма - Контроль економічної діяльності

Дипломна робота

Виконав студент групи КЕДм – 21
Нгуєн Мань Хунг

Науковий керівник:
к.е.н., доцент М. Т. Щирба

Допущено до захисту

«___» _____ 2017 р.

Завідувач кафедри

_____ **В. А. Дерій**

ТЕРНОПІЛЬ-2017

РЕЗЮМЕ

Дипломна робота містить 168 сторінок, 8 таблиць, 8 рисункок, список використаних джерел із 92 найменувань, 5 додатків.

Метою дипломної роботи є обґрунтування теоретичних положень і розробка практичних рекомендацій з удосконалення організаційно-методичних засад аналізу та аудиту фінансової звітності підприємства.

Об'єктом дослідження є фінансова звітність як джерело інформації про фінансовий стан, фінансові результати діяльності і грошові потоки підприємства.

Предметом дослідження є теоретичні, організаційні і методичні положення формування, аналізу та аудиту фінансової звітності підприємства.

Одержані результати та їх новизна полягає у поглибленні теоретико-методичних положень фінансової звітності підприємств, удосконаленні методики формування та аналітичної інтерпретації її основних показників. Впровадження пропозицій не лише у господарську практику підприємств, але й у діяльність аналітиків, аудиторів й інших користувачів фінансової звітності сприятиме глибшому розумінню та належній аналітичній обробці звітних даних, підвищенню якості інформаційного забезпечення прийняття ними економічних рішень загалом.

Ключові слова: фінансова звітність, аналіз, аудит

RESUME

Thesis contains 168 pages, 8 tables, 8 figures, a list of sources with 92 titles, 5 applications.

The aim of the thesis is to study theoretical concepts and develop practical recommendations of improving the organizational and methodological principles of analysis and audit of the financial statements.

The object of the research is a financial reporting as a source of information about the financial position, financial performance and cash flows of the company.

The subject of the thesis is theoretical, methodological and organizational principles of formation, analysis and audit of the financial statements.

The results and their novelty is a set of the theoretical and methodical aspects of financial reporting. Methods of formulation and analytical interpretation of key indicators of financial statement also has been improved. Our recommendations will give a possibility to auditors and other users of information to understand the data in financial statement and opportunity to analyze this data In order to make important decisions.

Key words: financial statement, analysis, auditing

АНОТАЦІЯ

Нгуєн М. Х. Аналіз і аудит фінансової звітності підприємства. – Рукопис.

Дослідження на здобуття ступеня магістра за спеціальністю 8.03050901 «Облік і аудит». – Тернопільський національний економічний університет, Тернопіль, 2017.

У дипломній роботі обґрунтовано теоретичні положення і розроблено практичні рекомендації з удосконалення організаційно-методичних засад аналізу та аудиту фінансової звітності підприємства, що стосуються порядку формування й аналітичної інтерпретації показників фінансової звітності.

ANNOTATION

Nhuyen M. H. Analysis and audit of financial statement of the enterprise. – Manuscript.

The thesis on gaining degree of master at speciality 8.03050901 «Accounting and audit».– Ternopil National Economic University, Ternopil, 2017.

The theoretical basis and practical recommendations of improving organizational and methodical aspects of analysis and auditing of financial statement, that are connected with process of forming and analytical interpretation, have been given in this thesis.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФІНАНСОВОЇ ЗВІТНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА.....	7
1.1. Місце та роль фінансової звітності в діяльності підприємства в ринковій економіці.....	7
1.2. Нормативно-правове регулювання формування фінансової звітності..	19
1.3. Міжнародні та національні підходи до формування фінансової звітності.....	30
Висновки до розділу 1.....	36
РОЗДІЛ 2. МЕТОДИКА ЕКОНОМІЧНОГО АНАЛІЗУ ФІНАНСОВОЇ ЗВІТНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА.....	38
2.1. Економічний аналіз в системі управління підприємством в період глобалізації економіки та розвитку інформаційного суспільства.....	38
2.2. Аналіз фінансових результатів діяльності підприємства.....	61
2.3. Аналіз і оцінка фінансового стану підприємства.....	73
2.4. Особливості економічного аналізу в комп'ютерному середовищі.....	89
Висновки до розділу 2.....	98
РОЗДІЛ 3. ОРГАНІЗАЦІЙНІ ТА МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ АУДИТУ ФІНАНСОВОЇ ЗВІТНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА.....	101
3.1. Аудит – форма фінансово-господарського контролю.....	101
3.2. Організація аудиту фінансової звітності підприємства.....	112
3.3. Методика аудиту фінансової звітності підприємства.....	125
Висновки до розділу 3.....	141
ВИСНОВКИ.....	145
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	149
ДОДАТКИ.....	158

ВСТУП

Актуальність теми. Важливим засобом для урегулювання господарських конфліктів, які нерідко виникають в усіх сферах суспільно-економічного життя, є інформація. Її значення суттєво зростає в умовах фінансово-економічної нестабільності, динамізму вітчизняного суспільства. Інформаційне забезпечення процесів управління як на мікро-, так і на макрорівнях великою мірою формується завдяки фінансовій звітності, яка є загальнодоступним джерелом даних про діяльність господарюючих суб'єктів. На основі її аналізу користувачі отримують відомості про результати минулих господарських операцій підприємства, його поточний фінансово-майновий стан й перспективи продовження діяльності у майбутньому. Ретельне вивчення фінансової звітності дає змогу зробити висновки про ефективність розміщення й концентрацію капіталу у певній сфері економічних відносин на договірних умовах, оцінювати потенціал зростання віддачі від його подальшого використання у господарському обігу. Це впливає на прийняття рішень з орієнтацією на досягнення стратегічних цілей.

Теоретичним і методичним питанням аналізу та аудиту фінансової звітності присвячена значна кількість досліджень вітчизняних і зарубіжних науковців. Облікові аспекти формування показників фінансової звітності висвітлено, зокрема, у працях М. Бондаря, М.Ф. Ван Бреди (M.F. van Breda), Т. Варфілда (T.D. Warfield), Дж. Вейгандта (J.J. Weygandt), С. Голова, Д. Кіесо (D.E. Kieso), Л. Кіндрацької, М. Кужельного, Т. Кучеренко, Л. Ловінської, Н. Малюги, М.Р. Метьюса (M.R. Mathews), А. Озеран, В. Палія, Д. Панкова, Б. Паундера (B. Pounder), М.Х.Б. Перери (M.H.V. Perera), Я. Соколова, В. Сопка, Е.С. Хендріксена (E.S. Hendriksen), Г. Ямборко та ін. Окремі положення аналізу фінансової звітності для вивчення господарської діяльності підприємства та її аудиту ґрунтовно розроблені Ф. Альварезом (F. Alvarez), Л. Бернштейном (L. Bernstein), О. Галенко, В. Івахненком, В. Ковальовим,

С. Мошенським, Є. Мнихом, О. Олійник, І. Парасій-Вергуненко, О. Петрик, П. Поповичем, В. Рудницьким, Г. Савицькою, К. Уолшем (С. Walsh), Б. Усачем, М. Фрідсоном (М. Fridson), Р. Хіггінсом (R. Higgins), Ю. Цал-Цалком, М. Чумаченком, С. Шкарабаном, М. Т. Щирбою та ін. Низку наукових завдань щодо розкриття інформації у фінансовій звітності підприємств та її використання вирішено у наукових працях Л. Білої, І. Буфатіної, О. Головащенко, О. Коробко, М. Лучка, Н. Семенишеної, П. Хомина, Я. Шевері, В. Юденко.

Водночас при вивченні спеціальної економічної літератури і нормативно-правових документів із зазначеної проблеми виявлено низку ще не з'ясованих питань теоретичного, методичного й практичного характеру стосовно організації й методики аудиту та аналізу фінансової звітності. Необхідність їх урегулювання визначається сучасними процесами інтеграції економічних систем і поглибленням господарських взаємозв'язків. Зокрема, відсутність цілісної концепції розкриття корисної інформації та її аналітичної інтерпретації, зорієнтованої на ефективне інформаційне забезпечення учасників економічних відносин, суттєво сповільнює процес удосконалення обліково-аналітичних методик опрацювання інформації про підприємство. Одночасна правочинність в Україні національних Положень (стандартів) бухгалтерського обліку та Міжнародних стандартів фінансової звітності суттєво ускладнює практичне застосування передбачених ними методик формування й подання інформації у фінансовій звітності підприємств. Неповне врахування концептуальних основ і методичних положень, суперечності теоретичного й методологічного характеру стосовно ведення обліку й складання звітності, непослідовність дій регуляторних органів у цій сфері знижують рівень якості інформування зацікавлених осіб, формування релевантних відомостей про роботу підприємств для прийняття економічних рішень. Неврегульованими залишаються питання аналізу фінансової звітності, теоретико-методичні положення якого потребують поглибленого наукового обґрунтування.

Важливість окреслених проблем, недостатній рівень дослідження теоретико-методичних та організаційних положень аналізу та аудиту фінансової звітності у сучасних умовах ведення бізнесу, розподілу й споживання обмежених економічних ресурсів обумовили вибір теми дипломної роботи та підтверджують її актуальність. Тому вельми необхідно глибше з'ясувати теперішню економічну сутність фінансової звітності й фактори її розвитку, осмислити концептуальні засади формування звітних показників і на цій основі запропонувати більш адекватні підходи та методики їх аналітичної інтерпретації.

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є обґрунтування теоретичних положень і розробка практичних рекомендацій з удосконалення організаційно-методичних засад аналізу та аудиту фінансової звітності підприємства.

Для досягнення поставленої мети в дипломній роботі визначено такі завдання:

- визначити місце та роль фінансової звітності в діяльності підприємства в ринковій економіці;
- здійснити аналіз нормативно-правового регулювання формування фінансової звітності підприємства;
- порівняти міжнародні та національні підходи до формування фінансової звітності;
- дослідити значення економічного аналізу в системі управління підприємством в період глобалізації економіки та розвитку інформаційного суспільства;
- запропонувати методику аналізу й оцінки фінансового стану підприємства;
- визначити особливості економічного аналізу в комп'ютерному середовищі;
- конкретизувати поняття «аудиту» як форми фінансово-господарського контролю;

- вивчити особливості організації аудиту фінансової звітності підприємства;

- розробити методику аудиту фінансової звітності підприємства.

Об'єктом дослідження є фінансова звітність як джерело інформації про фінансовий стан, фінансові результати діяльності і грошові потоки підприємства.

Предметом дослідження є теоретичні, організаційні і Методичні положення формування, аналізу та аудиту фінансової звітності підприємства.

Методи дослідження. Положення і наукові результати, розкриті у дипломній роботі, ґрунтуються на діалектичному підході до вивчення явищ та процесів навколишньої соціально-економічної реальності загалом й тих, що виникають у процесі господарської діяльності підприємств, зокрема. Поставлені у роботі завдання вирішено за допомогою комплексу загальнонаукових і специфічних методів дослідження. Системний підхід дозволив виявити та належним чином урахувати суттєві обліково-аналітичні аспекти фінансової звітності як при розкритті її теоретичних основ, так і під час розроблення низки рекомендацій методичного й практичного характеру щодо удосконалення підходів до подання та аналітичної обробки звітної інформації з урахуванням потреб користувачів. Завдяки методу герменевтики встановлено і вирішено окремі термінологічні суперечності. Історичний й логічний методи використано при вивченні концептуальних основ і методики складання форм фінансової звітності, підходів щодо оцінювання об'єктів обліку. Використовуючи метод балансового узагальнення, встановлено взаємозв'язок та взаємоузгодженість показників фінансової звітності. Для виконання окремих завдань використано методи аналізу, синтезу, дедукції й індукції.

Інформаційною основою дослідження є вітчизняні, зарубіжні та міжнародні законодавчі й інші нормативно-правові документи, наукові праці вітчизняних і зарубіжних вчених-економістів, фахові періодичні видання, матеріали науково-практичних конференцій, офіційні статистичні дані,

відомості інформаційних агентств, звіти аналітичних компаній, а також фінансова звітність вітчизняних підприємств і транснаціональних корпорацій.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у поглибленні теоретико-методичних положень фінансової звітності підприємств, удосконаленні методики формування та аналітичної інтерпретації її основних показників.

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає в тому, що розроблені автором пропозиції і рекомендації щодо удосконалення порядку формування й аналітичної інтерпретації показників фінансової звітності можуть бути використані у дидактичних та практичних цілях. Впровадження пропозицій не лише у господарську практику підприємств, але й у діяльність аналітиків, аудиторів й інших користувачів фінансової звітності сприятиме глибшому розумінню та належній аналітичній обробці звітних даних, підвищенню якості інформаційного забезпечення прийняття ними економічних рішень загалом.

Розроблені у дипломній роботі рекомендації щодо вдосконалення організації та методики аудиту та аналізу фінансової звітності підприємства апробовано експериментальним впровадженням ТОВ Аудиторська фірма «Галичина-аудитсервіс».

Структура і обсяг дипломної роботи. Дипломна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків.

За результатами проведених досліджень автором опубліковано статтю на тему: «Суть та проблеми збереження аудиторської таємниці».

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФІНАНСОВОЇ ЗВІТНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

1.1. Місце та роль фінансової звітності в діяльності підприємства в ринковій економіці

Складність і різноманітність виробничо-фінансової діяльності, посилення конкуренції вимагають високоефективного функціонування суб'єктів господарювання та управління економікою на рівні окремого підприємства та країни в цілому. В сучасних умовах суттєво зростає роль економічної інформації, цінність якої визначається придатністю комплексно характеризувати діяльність суб'єктів підприємницької діяльності. Показники, що характеризують господарські процеси та їх зміни на підприємстві, формуються у звітності (фінансовій, внутрішньогосподарській, податковій, статистичній).

Так як ефективне управління діяльністю підприємства значною мірою визначається рівнем інформації, необхідний обсяг якої може забезпечити відповідна система звітності, тому потребує детального вивчення інформаційних потоків, функцій управління, запитів користувачів на необхідну інформацію тощо.

Управління підприємством в умовах ринкових відносин використовує різноманітну інформацію, необхідну для прийняття відповідних управлінських рішень. Тому для забезпечення конкурентних переваг підприємств інформація відіграє пріоритетну роль, набуває значення стратегічного ресурсу. П. Друкер зазначає, що досвід і вміння правильно діяти є єдиними перевагами, що має підприємство в конкурентній економіці [49, с. 18]. Інакше кажучи, в сучасних умовах господарювання раціональне управління, тобто система знань, принципів і прийомів, що забезпечують ефективне використання всіх наявних ресурсів на підприємстві, є запорукою його прибуткової і стабільної

діяльності. Розглядаючи процес прийняття рішень на всіх стадіях управління, закономірним є висновок про те, що інформація “є одним з ключових вхідних ресурсів до процесу прийняття управлінських рішень. А якість вхідних даних безпосередньо впливає на якість того, що отримуємо на виході” [44, с. 108]. На думку М.С. Пушкаря “інформація – це субстрат, необхідний і обов’язковий для того, щоб оцінити ситуацію, виробити можливі альтернативи управлінських рішень та відібрати найдоцільнішу з них для практичного використання” [178, с. 54].

Якість системи звітності можна оцінити тільки через призму задоволення інформаційних потреб осіб, яким інформація про активи, зобов’язання, доходи та витрати суб’єктів господарювання необхідна для прийняття рішень.

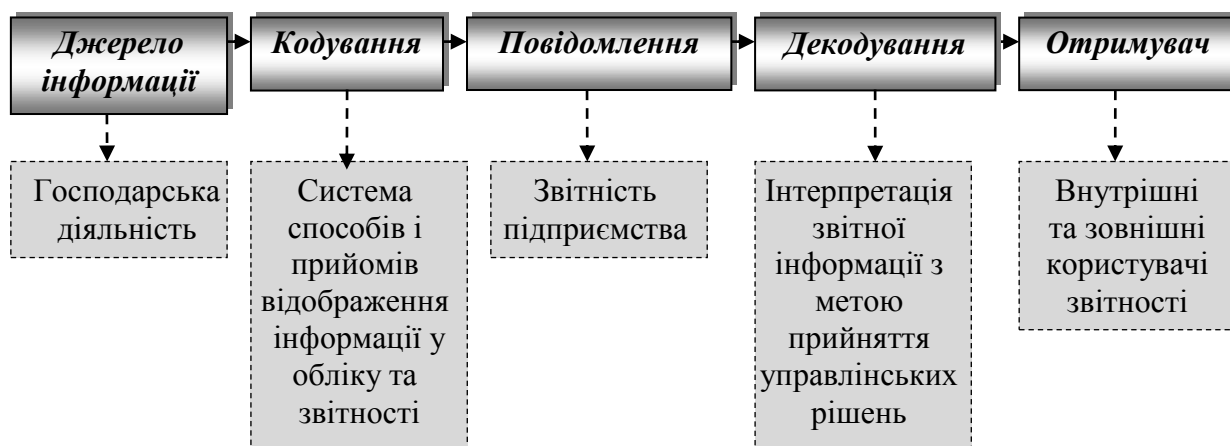
З поняттям інформації тісно пов’язані поняття ентропії та релевантності. Економічна інформація для потреб управління знешкоджує незнання, невизначеність – ентропію. Релевантність інформації – певна бажана характеристика інформації, яка визначає, наскільки повно інформація відповідає запитам користувача.

До особливостей економічної управлінської інформації, які впливають із її сутності, слід віднести:

- залежність від системи управління;
- алфавітно-цифрові знаки як переважаючу форму подачі інформації;
- необхідність забезпечення високої точності результатів обчислень під час виконання арифметичних та логічних операцій;
- необхідність оформлення результатів у вигляді, зручному для сприйняття;
- необхідність обробки значних обсягів інформації;
- необхідність одержання значної кількості підсумків за результатами оброблення одних і тих самих даних за різними критеріями;
- необхідність фільтрації та узагальнення при передачі інформації з нижчого рівня управління на вищі рівні;

– необхідність нагромадження та тривалого зберігання тощо.

Поняття економічної інформації передбачає наявність трьох об'єктів – джерела інформації, користувача інформації та комунікативного середовища. Стосовно зазначеного джерелом економічної інформації про діяльність господарюючого суб'єкта виступають господарські процеси, споживачами інформації є внутрішні та зовнішні користувачі, а комунікативним середовищем – звітність підприємства (рис. 1.1). Як комунікативне середовище звітність підприємства поділяється на дві частини: відкриту, що оприлюднюється, та закриту, яка становить комерційну таємницю підприємства. Тобто рівень доступу до економічної інформації у різних категорій користувачів різниться залежно від їх ролі у процесі управління діяльністю господарюючого суб'єкта.

Рис 1.1. Формально-логічна схема процедури формування і використання економічної інформації для прийняття управлінських рішень

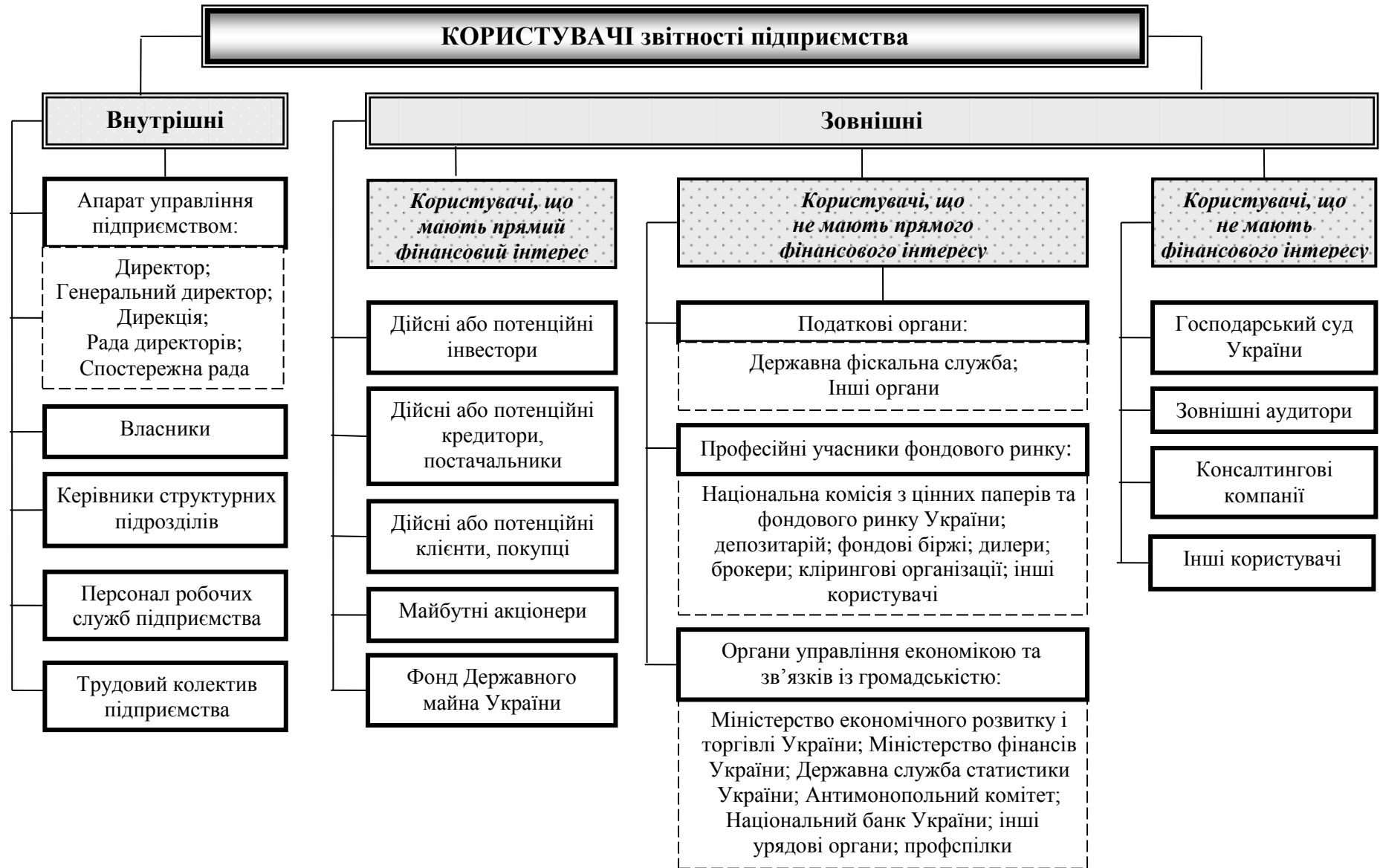
Звітність підприємства представляє інтерес для широкого кола користувачів, які покладаються на неї як на основне джерело інформації про господарські процеси під час прийняття управлінських рішень. Користувачів звітності можна поділити на дві основні групи: внутрішні та зовнішні (рис. 1.2).

Внутрішні користувачі – це адміністрація підприємства та його персонал. Апарат управління підприємством використовує інформацію звітності на всіх стадіях прийняття управлінських рішень: планування, контролю та оцінки ефективності самої функції управління. Діяльність адмінперсоналу направлена на забезпечення фінансової стійкості підприємства, тому звітність має розкривати інформацію про ступінь забезпечення виробничими запасами для завантаження виробничих потужностей, стан розрахунків із постачальниками та підрядниками, вартість виробничої собівартості продукції (товарів, послуг) і т.п.

Зовнішні користувачі функціонують поза підприємством, і представлені групами: користувачі, що мають прямий фінансовий інтерес; користувачі, що не мають прямого фінансового інтересу; користувачі, що не мають фінансового інтересу.

Зовнішні користувачі звітності підприємства, що мають прямий фінансовий інтерес – дійсні або потенційні інвестори, дійсні або потенційні кредитори, постачальники, дійсні або потенційні клієнти, покупці, майбутні акціонери, Фонд Державного майна України. Для таких користувачів звітність є інформаційною базою для прийняття інвестиційних, кредитних та інших фінансових рішень, аналізу фінансового стану підприємства та фінансового результату, оцінки здатності підприємства вчасно виконувати свої зобов'язання, генерувати грошові кошти та їх еквіваленти.

Користувачами звітності підприємства, що не мають прямого фінансового інтересу, є податкові органи, професійні учасники фондового ринку й органи управління економікою та зв'язків із громадськістю. Для податкових органів (Державна фіскальна служба, Пенсійний фонд, фонди соціального страхування, Центр зайнятості) звітність підприємств є інформаційним джерелом для здійснення фіскальних функцій держави та податкового планування.

Рис. 1.2. Класифікація користувачів звітності підприємства

Інформаційні інтереси таких користувачів звітності, як Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку України, депозитарій, фондові біржі, дилери, брокери, клірингові організації полягають у моніторингу діяльності учасників фондового ринку.

Органами управління економікою (Міністерство економічного розвитку і торгівлі України, Міністерство фінансів України, Національний банк України, Антимонопольний комітет України та ін.) звітність використовується з метою вивчення окремих процесів господарської діяльності підприємств для узагальнення економічного та соціального розвитку країни, регіонів, галузей та для побудови макроекономічних показників.

Профспілки вивчають звітність підприємства на предмет обґрунтування та доцільності укладання колективних договорів, їх пролонгації.

У складі користувачів звітності, що не мають фінансового інтересу, виділяють Господарський суд України, судові органи, аудиторські фірми, консалтингові компанії.

Виходячи з інформаційних запитів внутрішніх та зовнішніх користувачів виділяють фінансову, внутрішньогосподарську (управлінську), податкову та статистичну звітність. Центральне місце в системі зовнішнього інформаційного забезпечення належить фінансовій звітності, показники якої характеризують фінансовий стан, умови господарської діяльності та ефективність використання вкладеного власником капіталу. Фінансова звітність забезпечує інформаційні запити користувачів стосовно придбання, володіння та продажу цінними паперами, оцінки якості управлінської діяльності, визначення здатності суб'єкта господарювання вчасно виконувати свої зобов'язання, розрахунку суми дивідендів, які підлягають розподілу між учасниками, регулювання діяльності підприємства та інших рішень.

Внутрішньогосподарська (управлінська) звітність забезпечує інформацією систему управління підприємством на всіх рівнях для прийняття рішень щодо розширення існуючих і створення нових ринків збуту, переоснащення виробництва, поліпшення якості продукції, впровадження нових технологій. Така звітність забезпечує вирішення внутрішніх управлінських завдань на основі оперативної, своєчасної та достовірної інформації про витрати і результати діяльності як в цілому по підприємству, так і в окремих його структурних підрозділах (цехах, дільницях, бригадах, ланках тощо).

Податкова звітність є важливою складовою взаємовідносин держави (через систему податкових органів) із суб'єктами підприємницької діяльності. Вона є засобом контролю виконання фіскальних функцій держави з метою перерозподілу додаткового суспільного продукту. Для прийняття управлінських рішень така звітність надає сукупність інформації про розраховану суму у відповідності до чинного законодавства певного виду податку, внеску, збору за конкретний податковий період, суми фактично сплачені або зараховані у зменшення до сплати певних видів податків, внесків, зборів протягом конкретного податкового періоду, суми податків, внесків, зборів, які підлягають до сплати перед бюджетом, державними фондами або до повернення підприємству (компенсація) на певну дату.

Статистична інформація є однією із головних складових економічної політики держави, сприяє розробці об'єктивного науково обґрунтованого курсу економічного розвитку суспільства. У зв'язку із цим статистика має бути максимально наближена до управління економікою країни, спрямована на реалізацію інтересів та забезпечувати державні, комерційні, соціальні структури інформацією, необхідною для прийняття управлінських рішень і прогнозування окремих сфер діяльності як підприємства окремо, так і національної економіки в цілому. Статистична звітність охоплює всі складові національної економіки: фінанси, інновації, працю, промисловість, послуги, зовнішньоекономічну діяльність тощо. Глибоке вивчення економічної

ефективності суспільного виробництва, факторів його підвищення, резервів використання матеріальних, трудових і фінансових ресурсів – найважливіше завдання статистики.

На підставі проведеного автором дослідження інформаційних потоків, функцій управління та запитів користувачів на необхідну інформацію можна зробити висновок, що економічна інформація і, зокрема, звітність, відіграє важливу роль в управлінні підприємством (рис 1.3).

Моніторинг – одна із головних складових управління, що забезпечує безперервне спостереження та аналіз діяльності суб'єктів господарювання з відстеженням динаміки змін. Звітність підприємства дає змогу оцінити та прогнозувати ефективність відтворення капіталу. Вона забезпечує механізм управління необхідною інформацією для здійснення оперативного моніторингу процесів використання та поновлення обсягів капіталу підприємства. Звітність дає можливість оцінити діяльність підприємства, тобто визначати та аналізувати якісні та кількісні характеристики, а також забезпечує процес управління ними. На підставі інформації, що міститься у звітності підприємства, приймаються управлінські рішення щодо виявлення, ідентифікації, оцінювання та нейтралізації фінансових ризиків під час здійснення операційної, інвестиційної та фінансової діяльності суб'єкта господарювання.

Для гнучкого реагування на зміни в конкурентному середовищі і отримання конкурентних переваг на довгострокову перспективу необхідне відповідне інформаційне забезпечення. Звітність надає необхідну інформацію для ефективного управління конкурентним потенціалом підприємства, ухвалення обґрунтованих ефективних рішень, що забезпечують оптимальний конкурентний потенціал, відповідну та адекватну конкурентну поведінку і отримання довгострокових сталих конкурентних переваг.

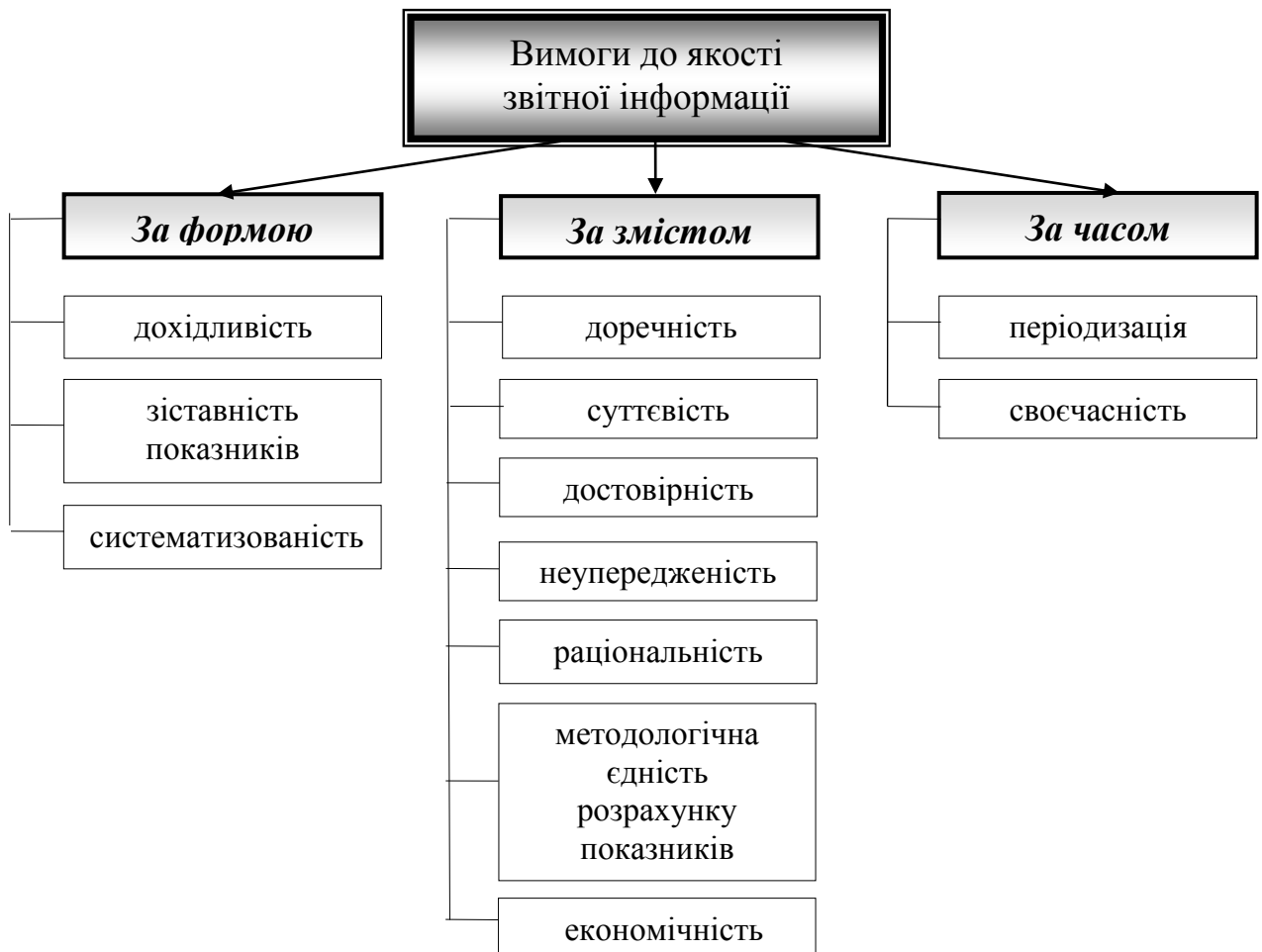

Рис. 1.3. Роль звітності в управлінні підприємством

Для ефективного функціонування і забезпечення конкурентоспроможності підприємства необхідно якісно розвивати матеріально-технічні, структурно-функціональні, соціально-трудові та інші елементи виробничого потенціалу. В системі звітності формується необхідна інформація для ефективного управління щодо збереження та відтворення зазначених ресурсів суб'єкта господарювання. Через звітність формується комунікативна мережа зв'язків між власниками, менеджерами,

співробітниками підприємства, в результаті чого досягається координація і узгодження діяльності для досягнення загальних цілей організації.

У процесі управління висуваються цілком визначені вимоги до якості інформації, що міститься у звітності. Якість звітної інформації можна визначити як сукупність властивостей, що зумовлюють та забезпечують можливість її використання для задоволення потреб внутрішніх та зовнішніх користувачів, тобто бути корисною. Виходячи із цього автор пропонує до головних властивостей інформації, завдяки яким звітність підприємств стає корисною для її споживачів, відносити зміст, форму та час, деталізація яких зображена на рис. 1.4.

Рис. 1.4. Вимоги до якості звітної інформації

Якісні атрибути, що визначають форму подачі звітної інформації, обумовлюють зовнішній вид, структуру оформлення звітів підприємств. Такими характеристиками інформації є дохідливість, зіставність, систематизованість.

Дохідливість звітної інформації означає представлення її для розуміння користувачам у ясній формі за умови, що користувачі володіють достатніми знаннями та зацікавлені у сприйнятті такої інформації. Зіставність інформації передбачає можливість порівняння наявної інформації з однорідною інформацією за різні періоди, за окремими підрозділами підприємства, порівнюваність між організаціями, зіставність фактичних показників з плановими. Вимога систематизованості означає, що інформація у звітності має бути згрупована за певними ознаками, що полегшує її сприйняття користувачами.

Якісними ознаками, що впливають на зміст звітності та визначають сутність її інформації, є доречність, суттєвість, достовірність, неупередженість, раціональність, методологічна єдність розрахунку показників та ефективність. Інформація є доречною, якщо вона впливає на прийняття управлінських рішень користувачів шляхом представлення відомостей, необхідних для оцінки ними минулих, теперішніх та майбутніх подій, або дозволяє підтвердити чи виправити минулі оцінки. Суттєвою є така інформація, відсутність або неправильне відображення якої у звітності може вплинути на економічні рішення користувачів, що приймаються на базі представленої у звітності інформації. Звітність підприємств повинна бути достовірною, тобто не містити помилок та перекручень, які можуть вплинути на управлінські рішення користувачів. Щоб бути корисною, інформація, що міститься у звітності, має бути неупередженою, тобто вільною від суб'єктивних суджень бухгалтерських службовців. Звітність підприємств не є неупередженою, якщо в результаті представлення певних відомостей вона впливає на прийняття рішень з метою досягнення наперед визначеного результату. Раціональність означає наявність повної інформації про об'єкт

спостереження в межах суттєвості. Наявність зайвої інформації призведе до розсіювання уваги, а відсутність суттєвої – не забезпечить прийняття раціональних управлінських рішень. Методологічна єдність розрахунку показників звітності полягає в тому, що однакові показники звітності в усіх підприємствах, незалежно від виду діяльності і форми власності, необхідно визначати за єдиною методологією. Тільки тоді створюються умови для порівняння розрахункових показників звітності всіх галузей національної економіки. Такі показники звітності можна узагальнювати, групувати, аналізувати, одержуючи вірогідну інформацію для оцінки роботи підприємств або галузей. Економічність звітності полягає в тому, що затрати праці та коштів на складання звітності мають бути мінімальними.

Надзвичайно важливе значення з точки зору управління має така характеристика звітної інформації, як своєчасність, тобто актуальність інформації за умов зміни ситуації. Своєчасність звітності передбачає підготовку і передачу її відповідним користувачам у терміни, заздалегідь визначені і підпорядковані регламентам виконання функцій управління. Періодизація показників означає, що звітність підприємства містить інформацію про діяльність суб'єкта господарювання за конкретний, визначений період часу.

Створення належного інформаційного забезпечення обґрунтування управлінських рішень – це цілеспрямований підбір конкретних інформативних показників для використання в процесі аналізу, планування, прийняття оперативних управлінських рішень та контролю за їх реалізацією. Зміст системи інформаційного забезпечення управління діяльністю сільськогосподарських підприємств визначається галузевими особливостями суб'єктів господарювання. Це обумовлює необхідність формування системи звітності сільськогосподарських підприємств, орієнтованої на прийняття стратегічних управлінських рішень, на ефективне поточне та оперативне управління результативністю діяльності аграрних формувань. З огляду на це

важливим є оцінка концептуальних положень формування звітності сільськогосподарськими підприємствами та забезпечення її достовірності.

1.2. Нормативно-правове регулювання формування фінансової звітності в Україні

Розглядаючи бухгалтерський облік як інструмент збору, узагальнення, обробки та передачі користувачам інформації про фінансово-господарську діяльність суб'єктів господарювання для прийняття рішень, його можна визначити як систему, що об'єднує користувачів фінансової звітності, державу як суб'єкт регулювання та підприємство як об'єкт впливу та суб'єкт ринку, що розкриває облікову інформацію у фінансовій звітності.

Державне регулювання бухгалтерського обліку та фінансової звітності в Україні здійснюється відповідно до статей 6 та 7 Закону України “Про бухгалтерський облік і фінансову звітність в Україні” від 16 липня 1999 р. № 996, де основна мета регулювання бухгалтерського обліку та фінансової звітності визначається створенням та удосконаленням єдиних правил ведення бухгалтерського обліку та складання фінансової звітності, які є обов'язковими для всіх підприємств та гарантують і захищають інтереси користувачів. [52]

Так, проф. Бутинець Ф.Ф. регулювання бухгалтерського обліку визначає як соціальну функцію суспільства, що здійснюється через економічне (принцип економічної доцільності), правове (принцип обов'язкового дотримання) та морально-етичне (моральні цінності) регулювання [12, с. 342].

У свою чергу, Хендріксен Є.С. зазначає, що регулювання бухгалтерського обліку є необхідним, так як ринок сам по собі не може, в соціальному аспекті, надати оптимальну оцінку інформації, і, відповідно, регулювання може стати єдиним “захисником інтересів користувачів” [176, с. 162].

На нашу думку, економічне регулювання здійснюється на основі законів ринкової економіки і як показує практика, орієнтується на міжнародні стандарти та досвід. Однак, функціонування ринкової економіки не виключає участь держави у сфері регулювання, а лише обмежує її втручання в частині виконання контрольних функцій. Щодо морально-етичного рівня регулювання, то його, на нашу думку, можна порівняти з професійною самостійністю укладачів фінансової звітності (психологічні аспекти в бухгалтерському обліку) та зазначити, що ринковій економіці не притаманний принцип справедливості та рівності. У зв'язку з цим, регулювання бухгалтерського обліку та фінансової звітності необхідно здійснювати на основі економічних вимог ринку, позитивні з яких мають бути закріплені у відповідних нормативних актах в Україні.

Як зазначають Хендріксен Є.С. та Ван Бреда М.Ф., роль держави в процесі регулювання бухгалтерського обліку та фінансової звітності повинна бути спрямована на максимізацію вигоди всіх членів суспільства до певного рівня, при якому можна збільшувати особисту вигоду окремих користувачів, не завдаючи шкоди іншим групам [176, с. 146].

Мається на увазі те, що регулювання бухгалтерського обліку та розкриття облікової інформації у фінансовій звітності повинно будуватися з урахуванням концепції оптимальності Парето, практичному застосуванню якої сприятиме авторський підхід до розгляду фінансової звітності як інформаційної основи для прийняття рішень зовнішніми користувачами.

У сфері законодавчого регулювання бухгалтерського обліку в Україні заслуговує на увагу історичний огляд його багатовікової історії, запропонованої проф. Бутинцем Ф.Ф. та проф. Соколовим Я.В. [121, с. 169]. Як видно з історичного огляду, бухгалтерський облік в Україні сформувався під впливом системи бухгалтерського обліку СРСР в умовах командно-адміністративної економіки (державна власність, планування, централізоване управління). Перехід економіки України до ринкових відносин вимагав переглянути регулювання бухгалтерського обліку та фінансової звітності, що

зумовило появу та розвиток самостійного шляху нормативно-правового регулювання обліку та звітності в Україні.

На нашу думку, це пов'язано з вимогами ринкової економіки та розширенням груп користувачів, які приймають рішення на основі фінансової звітності. Таким чином, для забезпечення відповідності інформаційних потреб користувачів фінансової звітності та вимог ринкових умов господарювання, необхідним є застосування прогресивних положень, практики та міжнародного досвіду, які повинні бути враховані в процесі реформування бухгалтерського обліку та фінансової звітності в Україні.

Як уже зазначалося, система бухгалтерського обліку та фінансової звітності в Україні, в сучасних умовах, визначається кризовим становищем, на що акцентують увагу ряд науковців. Так, Шигун М.М. у своїй монографії визначає такі результати реформування бухгалтерського обліку в Україні:

- відсутність зацікавленого користувача фінансової звітності;
- невідповідність показників фінансової звітності реальним характеристикам господарської діяльності підприємства;
- відсутність достовірної інформації про стан і результати діяльності українських підприємств на рівні держави внаслідок формування статистичних показників на основі викривлених даних;
- відсутність законодавчої регламентації конкретних прав та обов'язків суб'єктів ведення обліку за різних їх організаційних форм;
- відсутність доступу зовнішніх користувачів до економічної інформації підприємства та інші [189, с. 11].

Наведені результати реформування бухгалтерського обліку в Україні звичайно є слушними, а вдосконалення національної системи бухгалтерського обліку та звітності повинно вирішити існуючі проблеми. Зокрема, основна роль, у вирішенні цих проблем, належить державним суб'єктам регулювання бухгалтерського обліку та фінансової звітності, які повинні спрямувати свої дії на підвищення інформативності фінансової звітності, впровадження науково обґрунтованих форм і методів обробки та

розкриття інформації у фінансовій звітності для повного задоволення інформаційних потреб зовнішніх користувачів.

У процесі дослідження автори звернули увагу на те, що регулювання фінансової звітності в Україні здійснюється з урахуванням положень МСФЗ і тісно пов'язане з процесом гармонізації. Дослідження сутності наведеного процесу у спеціалізованій літературі, показує, що він реалізується через стандартизацію, уніфікацію та конвергенцію, які, в сукупності, забезпечують інтеграцію національної системи бухгалтерського обліку та фінансової звітності в єдину міжнародну глобальну систему, концептуальні основи якої активно розвиваються та удосконалюються на основі міжнародних стандартів. У зв'язку з широкою дискусією, що розвинулася стосовно визначення зазначених термінів у працях вітчизняних та зарубіжних вчених [73, с. 37; 64; 75; 162; 189, с. 596-598], проведений їх аналіз, що дало змогу обґрунтувати власний погляд на застосування міжнародних стандартів в обліковій практиці України. На нашу думку, конвергенція з міжнародними стандартами повинна бути врахована при розробці національної концепції розвитку бухгалтерського обліку та фінансової звітності і реалізуватися, на практиці, через гармонізацію, стандартизацію, уніфікацію та імплантацію. Процес гармонізації здійснюється через узгодженість принципів ведення бухгалтерського обліку та складання фінансової звітності, з урахуванням якісно-інформаційних характеристик обліково-звітних даних. Він визначається можливостями узгодження відмінностей між національними та міжнародними концептуальними засадами підготовки фінансової звітності і реалізується через стандартизацію та уніфікацію. Стандартизація використовується для розробки облікової політики на рівні країни, передбачаючи обґрунтування альтернативних варіантів ведення бухгалтерського обліку та складання фінансової звітності на підприємстві. Це забезпечить зіставність інформації, можливість її використання в процесі макро- та мікроекономічного аналізу при формуванні достовірних показників в системі національних рахунків та статистиці для прийняття рішень.

Застосовуючи уніфіковані стандарти бухгалтерського обліку та звітності, здійснюється обмеження використання альтернативних методів ведення бухгалтерського обліку та підготовки фінансової звітності, що практично реалізується через імплантацію. Остання передбачає обов'язковість впровадження національних стандартів, контроль за їх виконанням усіма суб'єктами господарювання, гнучке та виважене державне регулювання (виняток можуть становити суб'єкти малого підприємництва).

Отже, під таким кутом розгляду, гармонізацію бухгалтерського обліку та фінансової звітності з міжнародними вимогами ми визначаємо як удосконалення національної системи регулювання бухгалтерського обліку та фінансової звітності шляхом використання уніфікованих принципів та методів ведення бухгалтерського обліку і складання фінансової звітності, адекватних національно-ринковим особливостям країни. Так як метою ведення бухгалтерського обліку є складання фінансової звітності, основним завданням гармонізації визначається удосконалення процесу складання фінансової звітності для розвитку системи інформаційного забезпечення прийняття рішень користувачами, на її основі.

Міжнародні стандарти фінансової звітності (далі – МСФЗ) використовуються як теоретична та організаційно-методична основа процесів гармонізації та конвергенції в різних країнах світу, представляючи собою сукупність принципів, методів та процедур, які регламентують ведення бухгалтерського обліку та підготовку фінансової звітності [81]. Важливого міжнародного значення та визнання МСФЗ набули через те, що визначають правила та принципи оцінки і розкриття інформації у фінансовій звітності, які є актуальними в умовах розвитку та вдосконалення зовнішньої торгівлі, міжнародної співпраці та кооперації, діяльності транснаціональних корпорацій, глобалізації фінансових ринків та ринків капіталу.

Реформування національної системи бухгалтерського обліку та фінансової звітності, переважно, здійснюється на основі застосування положень міжнародних стандартів, що повинно орієнтувати фінансову

звітність на задоволення потреб зовнішніх користувачів, використання репрезентативних методів (зокрема, справедлива вартість) відображення облікової інформації у формах звітності, з урахуванням дозволених альтернативних варіантів організації та веденні бухгалтерського обліку і складання фінансової звітності. Враховуючи результати реформування та відсутність наукової платформи для реалізації положень міжнародних стандартів у національній обліковій практиці, різко знизилася достовірність та порівнянність показників фінансової звітності і її придатність для аналізу та прийняття рішень. Для подальшого дослідження фінансової звітності, з'ясуємо діючу систему та рівні регулювання фінансової звітності в Україні.

З цього приводу, Шигун М.М. [189, с. 425-427] визначає трирівневу систему регулювання бухгалтерського обліку, а саме:

1. Базове регулювання на рівні держави, яке здійснюється на основі Закону України “Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні”;

2. Регулювання методологічного та професійного характеру, що здійснюється Управлінням методології бухгалтерського обліку Міністерства фінансів України та Методологічною радою з бухгалтерського обліку на основі П(С)БО, Плану рахунків, методичних рекомендацій та інших нормативно-правових актів з питань регулювання бухгалтерського обліку та звітності;

3. Регулювання бухгалтерського обліку через функціонування державних виконавчих органів, що здійснюється відповідними міністерствами на основі розробки та затвердження методичних положень, рекомендацій, інструкцій та інших документів.

Відзначаючи обґрунтованість наведеної системи, зазначимо, що прозорість та зрозумілість у системі регулювання може бути досягнута шляхом прийняття Концептуальної основи фінансової звітності в Україні, яка повинна сформулювати основні методичні положення, правила, принципи і надавати рекомендації з організації та ведення бухгалтерського обліку, оцінки та відображення його основних об'єктів з метою повного, правдивого

та неупередженого розкриття такої інформації у фінансовій звітності, з урахуванням вимог її користувачів.

Найбільш обґрунтовану систему регулювання бухгалтерського обліку в Україні, на нашу думку, визначають Пархоменко В.М. [118, с. 34] та Петрук О.М. [120, с. 110]. Запропонована авторами п'ятирівнева система нормативно-правового регулювання, визначається як доповнення до Закону України "Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні", та заслуговує на позитивне схвалення.

Грунтовне вивчення, запропонованої авторами, системи регулювання бухгалтерського обліку дало змогу розподілити її на окремі рівні регулювання, які стосуються системи бухгалтерського обліку та складання фінансової звітності для користувачів (рис. 1.5). Зокрема, I-й рівень регулювання (базовий) - доповнити національною Концепцією фінансової звітності, що визначатиме зрозумілу систему регулювання та основні вимоги, принципи, та правила, якими необхідно керуватися в процесі ведення бухгалтерського обліку для складання фінансової звітності. Хоч фінансова звітність підприємства є кінцевим продуктом ведення бухгалтерського обліку, ми вважаємо, що його Концепція в Україні повинна бути розподілена на концепцію, що визначає теоретичні основи та перспективні напрямки розвитку бухгалтерського обліку, та концепцію, яка містить організаційно-методичні засади та визначає сучасні напрямки складання та подання фінансової звітності. Також, третій, четвертий та п'ятий рівні регулювання доповнено положеннями міжнародних стандартів фінансової звітності, що мають бути визначальними для формування професійних суджень бухгалтера в процесі організації і веденні бухгалтерського обліку чи складанні фінансової звітності. Наведений підхід також передбачає, що зміст цих документів, у всіх суттєвих аспектах, відповідає актам вищої юридичної сили I-го та II-го рівнів.

Вищенаведене дає змогу визначити систему нормативно-правового

Рівні та нормативно-правові документи з регулювання бухгалтерського обліку та фінансової звітності		
Рівні регулювання	Бухгалтерського обліку	Фінансової звітності
→ I рівень	Господарський і Цивільний кодекси, Закон України “Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні”, інші закони	Концептуальна основа фінансової звітності
→ II рівень	Укази Президента, постанови КМУ в сфері бухгалтерського обліку	Закон України “Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні”
→ III рівень	П(С)БО, План рахунків, інші нормативно-правові акти Міністерства фінансів	Національні положення (стандарти) бухгалтерського обліку та МСФЗ
→ IV рівень	Інструкції, положення, вказівки та галузеві правила, ґрунтуються на П(С)БО	Положення облікової політики підприємства
→ V рівень	Накази, розпорядження суб’єктів господарювання щодо форми організації бухгалтерського обліку і облікової політики	Професійні судження укладачів фінансової звітності

Рис. 1.5. Доповнена система нормативно-правового регулювання бухгалтерського обліку та фінансової звітності в Україні

регулювання бухгалтерського обліку та фінансової звітності як сукупність нормативно-правових документів, у яких закріплені положення, що регулюють або впливають на організацію та ведення бухгалтерського обліку, підготовку, складання та подання фінансової звітності користувачам.

Розробка та затвердження національної Концепції складання фінансової звітності повинно складати основу для розробки пропозицій з удосконалення діючого нормативно-правового регулювання, ґрунтуючись на вимогах користувачів до звітної інформації. Стратегічним напрямком у сфері регулювання бухгалтерського обліку та фінансової звітності в Україні повинен стати процес від збору інформації до її розкриття на розгляд користувачів у звітності, а також використання її у процесі прийняття рішень.

Підтримку та довіру до Концептуальної основи як елемента регулювання національної системи обліку та звітності визначає Рабошук А.В., зазначаючи, що застосування принципів, концептуальної основи і стандартів (положень) у їх поєднанні дозволяє, за відсутності окремих стандартів, застосовувати концептуальні основи, ґрунтуючись на базових принципах [148, с. 182].

Високий ступінь професійної самостійності, що характерний для національних та міжнародних стандартів, визначає професійні судження бухгалтера як складову частину регулювання системи бухгалтерського обліку та фінансової звітності.

Низькі законодавчі вимоги до якості фінансової звітності визначають державне регулювання бухгалтерського обліку та фінансової звітності в Україні неефективним, що призвело до того, що основним користувачем бухгалтерської інформації залишається держава. У зв'язку з наявністю диференційованих інформаційних потреб користувачів, необхідно враховувати їх вимоги до інформації, що міститься у фінансовій звітності. Як показує зарубіжний досвід, врахування інтересів зовнішніх користувачів фінансової звітності може здійснюватися шляхом участі професійних організацій у процесі регулювання та удосконалення бухгалтерського обліку

та фінансової звітності.

Одним з важливих елементів системи регулювання процесу складання фінансової звітності підприємства є дотримання усіх принципів та якісних характеристик фінансової звітності. У зв'язку з цим, проведений аналіз спеціалізованої літератури та оцінка фінансової звітності підприємств-об'єктів дослідження, що дозволили узагальнити причини, які ускладнюють дотримання принципів та якісних характеристик інформації у фінансової звітності. Так, на дотримання принципу безперервності впливає динамічність і нестабільність економічної, законодавчої, політичної та соціальної ситуації, а також значна частка підприємств, які знаходяться на межі банкрутства, отримують збитки та займають частку ринку, яка може суттєво змінюватися.

Принцип нарахування та відповідності доходів і витрат порушується через тісну прив'язку та залежність бухгалтерського обліку від законодавчого регулювання, податкового обліку та відображення всіх господарських операцій виключно на основі первинних документів. Відображення доходів та витрат обмежується суцільним документуванням, оскільки П(С)БО забороняє оцінювати та відображати в обліку доходи чи витрати, які не підтверджені документально. В результаті, окремі елементи доходів і витрат відображаються із запізненням.

Зіставність фінансової звітності знаходиться у прямій залежності від динаміки змін регулюючих положень облікового законодавства. Перш за все, виконання принципу послідовності передбачає стабільність законодавчої бази, недотримання якого впливає на зіставність обліково-звітної інформації, і є однією з перешкод щодо кращого розуміння звітної інформації користувачами фінансової звітності та виходу українських підприємств на міжнародні ринки капіталів та інвестицій.

Окремої уваги заслуговує характеристика суттєвості, яка відсутня у національних стандартах бухгалтерського обліку. Зокрема, Голов С.Ф. зазначає, що характеристика суттєвості обмежена регламентованими формами фінансової звітності та кодифікацією її рядків [28, с. 26].

Високий рівень та детальне методологічне регулювання щодо відображення в бухгалтерському обліку господарських операцій, визначає трактування операцій в бухгалтерському обліку за формою, а не за суттю, тобто економічна суть має другорядне значення порівняно з юридичними вимогами, що ускладнює процедури аналізу та прийняття рішень користувачами.

У підтвердження проблематичності дотримання принципу безперервності та інших принципів, наведемо матеріали, опубліковані радою з аудиторської практики Великобританії [196], де акцентується увага на труднощах 2008-2010 років, що пов'язані з фінансовою звітністю в умовах кризи: поведінка банків, фінансування, вплив ринкового спаду на діяльність підприємства, клієнтів, постачальників. У зв'язку з цими проблемами, укладачам фінансової звітності та її користувачам представлені на розгляд методичні рекомендації щодо "Принципу безперервності діяльності сучасних економічних умов" ("Going concern issues during the current economic conditions") [153]. Наведені матеріали присвячені розгляду проблем повного розкриття інформації у фінансовій звітності на основі концепції безперервності діяльності та ризику втрати ліквідності. Логічно, що в таких умовах постає питання достовірного розкриття інформації та оцінки статей фінансової звітності, вартісне вимірювання яких може коливатися в значних межах та кардинально змінювати рішення користувачів.

На відповідність фінансової звітності якісним характеристикам та принципам її складання (порівнянність, відповідність доходів і витрат, достовірність та інші) впливає можливість широкого вибору альтернативних методів відображення господарських операцій в обліку та їх розкриття у звітності (у Додатку А окреслені альтернативні методи ведення бухгалтерського обліку та складання фінансової звітності, які впливають на показники фінансової звітності, у розрізі П(С)БО).

Окремий вплив на достовірність, нарахування та відповідність доходів і витрат, повноту, прозорість та інші здійснюється через особливості

оподаткування, приховування прибутків, небажання платити дивіденди, відсутність зацікавленості в отриманні офіційних прибутків, офіційної виплати заробітної плати в повному обсязі тощо. Практика показує, що в таких умовах, основними завданнями бухгалтерського, управлінського, фінансового, планового відділів є відображення результатів діяльності в такому аспекті та під таким кутом, який забезпечує мінімальні чи припустимі норми оподаткування і суми сплат податків до бюджету (для прикладу, 1-2% виручки від реалізації продукції чи інші наперед обумовлені критерії та показники), а не дотримання принципів та правил ведення бухгалтерського обліку і складання фінансової звітності. Це також означає, що національна система нормативно-правового регулювання фінансової звітності не передбачає певну мотивацію за складання та подання фінансової звітності, яка відповідає усім якісним характеристикам та вимогам.

1.3. Міжнародні та національні підходи до формування фінансової звітності

Успішність реформування та адаптації національної системи бухгалтерського обліку та фінансової звітності до вимог міжнародних стандартів і законодавства країн ЄС, залежить від реалізації цілої низки нормативно-правових документів, які визначають засади реформування, гармонізації та застосування міжнародних стандартів фінансової звітності в Україні.

Вимоги до фінансової звітності, в рамках ЄС, визначаються, обов'язковими для застосування, Четвертою та Сьомою директивами [29, с. 216]. Національні П(С)БО визначають правила та принципи щодо методів бухгалтерського обліку та складання фінансової звітності, на відміну від МСФЗ та Директив ЄС, які ґрунтуються переважно на принципах. Для зіставності інформації, необхідно узгодити підходи до складання та оцінки

показників фінансової звітності, форм та методів розкриття інформації у ній тощо. Забезпечення відповідності облікового законодавства України та ЄС здійснюється відповідно до Угоди про партнерство та співробітництво між Україною, Європейським Співтовариством та його державами – членами [167], відповідно до якої, Україна зобов'язана вживати заходи для приведення національного законодавства у відповідність до законодавства Європейського союзу у таких пріоритетних сферах як митне право, банківське право, бухгалтерський облік, інтелектуальна власність, фінансові послуги тощо. Відповідно до IV розділу Угоди, основним питанням адаптації законодавства України до Законодавства ЄС (розділ “*acquis communautaire*”¹) у сфері бухгалтерського обліку є запровадження механізму застосування в Україні МСФЗ. Забезпечити належну імплементацію рішень про застосування МСФЗ в Україні має реалізація Стратегії застосування міжнародних стандартів фінансової звітності в Україні [164]. Також, згідно з Розпорядженням Кабінету Міністрів України №25-р від 18 січня 2003 р. “Про затвердження заходів щодо реалізації пріоритетних напрямів розвитку корпоративного управління в акціонерних товариствах” [155] усім акціонерним товариствам слід перейти на МСФЗ протягом 2004-2005 рр.

Програма реформування системи бухгалтерського обліку і фінансової звітності із застосуванням міжнародних стандартів, затверджена Постановою Кабінету Міністрів України № 1706, від 26 жовтня 1998 р. [140], мета якої полягала в пристосуванні національної системи господарювання, обліку і звітності до ринкових відносин та МСФЗ. Однак, конкуренція між системою фінансової та податкової звітності призвела до того, що протягом останніх 10 років ніяких кардинальних змін не було зроблено. Як зазначає професор Горицька Н.: “... якщо Євросоюз за цей період ще вдосконалив свої обліково-звітні процеси, то процес трансформації бухгалтерського обліку в Україні ніколи не закінчиться ... ” [34, с. 184].

---

¹Acquis communautaire (acquis) - правова система Європейського Союзу, яка включає акти законодавства Європейського Союзу (але не обмежується ними), прийняті в рамках Європейського співтовариства, Спільної зовнішньої політики та політики безпеки і Співпраці у сфері юстиції та внутрішніх справ. [23]

Заслуговує на увагу щорічний огляд Міністерства Юстиції України щодо стану адаптації законодавства України до вимог ЄС, який охоплює сфери діяльності, в яких здійснюється адаптація законодавства відповідно до Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу, затвердженої Законом України від 18 березня 2004 року № 1629-IV [44, 53, 203]. Згідно з наведеною програмою, бухгалтерський облік визначено однією з пріоритетних сфер, в яких здійснюється адаптація законодавства України до вимог ЄС.

На нашу думку, паралельно з адаптацією національної та міжнародної системи бухгалтерського обліку та фінансової звітності, необхідно також спрямовувати їх на захист інформаційних потреб зовнішніх користувачів (інвесторів), обмеження впливу держави на діяльність підприємств, забезпечення комфортних та стабільних умов для ведення бізнесу.

Слушною, щодо аналізу відповідності П(С)БО та МСФЗ, є думка Петрука О.М., який зазначає, що питання відповідності та якості того чи іншого стандарту полягає в умінні авторів П(С)БО забезпечити зважену гармонізацію основних положень, принципів МСФЗ, чинного в Україні господарського законодавства та вітчизняних історичних, культурних традицій і особливостей перехідної економіки [121, с. 260].

Актуальність гармонізації та удосконалення системи бухгалтерського обліку, фінансової звітності та аудиту зростає у зв'язку з розширенням ЄС, яке відбулося 1 травня 2004 року (десять країн – сусідів України набули членства в ЄС), що відкрило нові перспективи для партнерства, економічної співпраці та інтеграції з ЄС в рамках політики сусідів. План дій Україна - ЄС від 21 лютого 2005 р. [125; 31, с. 13] охоплював часові рамки у три роки, згідно з яким, були поставлені вимоги щодо запровадження положень МСФЗ в Україні. Кроком на зустріч до поставленої цілі, стало затвердження Стратегії застосування Міжнародних стандартів фінансової звітності в Україні (надалі - Стратегія), що визначило нові кроки на шляху участі професійних організацій в процесі регулювання бухгалтерського обліку та

фінансової звітності, зокрема, участі Федерації професійних бухгалтерів та аудиторів України у її підтримці та реалізації [164]. Основною метою Стратегії є удосконалення бухгалтерського обліку та фінансової звітності в Україні з урахуванням вимог міжнародних стандартів та законодавства ЄС, що, в окремих аспектах, співпадає з метою дослідження. У ній визначені завдання та напрямки її реалізації для досягнення прозорості ринків капіталу та очікуваних результатів:

- адаптація законодавства України з питань бухгалтерського обліку та фінансової звітності до вимог законодавства ЄС;
- запровадження порядку застосування міжнародних стандартів при складанні фінансової звітності суб'єктами господарювання України;
- підвищення рівня прозорості фінансової звітності українських підприємств;
- поглиблення міжнародного співробітництва у сфері бухгалтерського обліку щодо ефективного запровадження МСФЗ в Україні тощо.

Проблеми якості фінансової звітності гостро визначаються як в Україні, так і у світі. “Після загальновідомих банкрутств корпорацій Enron і WorldCom,- пишуть Л.А. Вороніна та Е.В. Москвичова, - суспільство усвідомило, наскільки важлива роль обліку в сучасному суспільстві: якщо не можна довіряти цифрам і одержувати достовірні дані про формування і використання прибутку, то не можна вкладати гроші в боргові зобов'язання компаній та інвестувати капітал. Бухгалтерські оцінки повинні бути достовірними й об'єктивними” [24, с. 22-26].

Прямий вплив на якість фінансової звітності здійснює держава, шляхом законодавчого регулювання процесу ведення бухгалтерського обліку та складання фінансової звітності і визначення вимог до інформації, що у такій звітності міститься, а також контроль за якістю звітності, яка представляється на розгляд користувачів з встановленням кримінальних або штрафних санкцій за шахрайство, фальсифікацію, викривлення та недостовірність облікових даних. Звичайно, в умовах нестабільності економіки України,

важливою залишається проблема якості фінансової звітності. Констатація низької якості національної фінансової звітності не вирішує проблеми інформаційного забезпечення зовнішніх користувачів. Його покращення, на нашу думку, можна досягнути такими способами:

- підвищити вимоги до якості фінансової звітності, визначивши сувору відповідальність за достовірність, репрезентативність та релевантність її показників для користувачів на рівні нормативно-правового регулювання;
- визначити економічні стимули для підприємств, фінансова звітність яких містить повну, правдиву та неупереджену інформацію, що відповідає всім якісним характеристикам та принципам фінансової звітності;
- використання облікових методів та аналітичних процедур, що дозволяють реконструювати ретроспективні дані фінансової звітності, діагностувати їх за допомогою аналітичних показників на предмет відповідності їх як бази для прийняття рішень, вимогам користувачів.

Як показує міжнародний досвід, найбільші успіхи у боротьбі з фальсифікацією фінансової звітності досягнуті в США, де ще у 80-х роках ХХ ст. створена національна комісія з шахрайства у фінансовій звітності (COSO). В 1992 році сформована асоціація незалежних сертифікованих бухгалтерів з виявлення шахрайства у фінансовій звітності (ACFE) [50, с. 18]. Бутинець Ф.Ф. [13, с. 76] також зазначає, що в Україні явно не вистачає аналога Закону Сарбейнса-Окслі, прийнятого в США у 2002 році, з впровадженням якого різко скоротилося число подібного роду економічних злочинів.

Відсутність такого закону в Україні багато в чому визначається довірою до аудиторської практики як засобу підтвердження якості показників, що формуються в бухгалтерському обліку і представлені у фінансовій звітності.

Однак, дослідження Інституту присяжних бухгалтерів Англії та Уельсу (ICAEW) [1] показали, що аудиторські висновки не можна визначити як такі,

що містять у собі інформацію, корисну для інвесторів. Дослідження вимог користувачів фінансових звітів до аудиторського висновку визначили необхідність його спрощення та підвищення об'єктивності в процесі здійснення аудиторських процедур. Однак, окремі вчені вважають, що аудиторський висновок сприяє збільшенню довіри до надійності та послідовності фінансової звітності, яка містить фінансову інформацію про підприємство та його діяльність, а також пояснення положень облікової політики, мету господарської діяльності та стратегію управління підприємством протягом звітного періоду [51, 57, с. 103].

Найбільш інформативною та важливою для зовнішніх користувачів фінансової звітності є річна звітність підприємства, достовірність даних якої підтверджена аудитом. Така фінансова звітність повинна бути підґрунтям для її використання за такими напрямками як оцінка загальних результатів діяльності підприємства, визначення позитивних та негативних сторін діяльності, допомоги у прийнятті інвестиційних рішень користувачами тощо.

Узагальнивши, можна зробити висновок, що система нормативно-правового регулювання і реформування національної системи бухгалтерського обліку та фінансової звітності не підтримує прогресивне удосконалення теоретичних, організаційно-методичних та практичних засад ведення бухгалтерського обліку і складання національної фінансової звітності. Її положення не відповідають вимогам зовнішніх користувачів та потребують удосконалення за такими напрямками:

- розробка національної Концептуальної основи фінансової звітності, яку необхідно прийняти у вигляді регулюючого документу, що орієнтований на захист зовнішніх користувачів;
- використання міжнародних стандартів та досвіду у сфері регулювання та удосконалення форм та методів розкриття облікової інформації у звітності;
- підвищення контролю та відповідальності за достовірність даних фінансової звітності, наданих користувачам для прийняття рішень;

- визначення мети системи регулювання фінансової звітності, яка захищає інтереси зовнішніх користувачів фінансової звітності, орієнтована на гармонізацію з міжнародними стандартами та законодавством ЄС.

Як зазначено в Стратегії [164], Євроінтеграційні процеси в Україні, розвиток міжнародного співробітництва, залучення іноземних інвестицій в економіку України, вихід вітчизняних підприємств на міжнародні ринки капіталу потребують подальшого реформування бухгалтерського обліку та запровадження методології розкриття інформації за міжнародними стандартами для забезпечення відкритості, прозорості та зіставності показників фінансової звітності підприємств.

Отже, необхідність подальшого реформування бухгалтерського обліку та фінансової звітності, відповідно до вимог ринкової економіки і МСФЗ, є важливим спільним завданням, яке повинно об'єднати зусилля науковців, державних органів влади і професійних організацій для подальшого розвитку теорії і практики складання фінансової звітності, що надаватиме переваги вітчизняним підприємствам у процесі залучення інвестицій, розвитку реального сектора економіки, забезпечення економічного зростання та інтеграції України у ЄС.

Висновки до розділу 1

В сучасних умовах суттєво зростає роль звітності підприємства, цінність якої визначається придатністю комплексно характеризувати діяльність суб'єктів господарювання. Висвітлення теоретичних засад формування звітності у системі управління дозволяє зробити наступні висновки:

1. Економічна інформація невіддільна від процесу управління. Вона являє собою сукупність відомостей про господарську діяльність суб'єкта підприємницької діяльності, є основним джерелом для обґрунтованого прийняття управлінських рішень і основою звітності підприємства. З метою забезпечення інформаційних запитів користувачів (внутрішніх та зовнішніх) відповідно до їх ролі у процесі управління діяльністю суб'єкта господарювання формується адекватна вимогам певних категорій споживачів фінансова, внутрішньогосподарська, податкова та статистична звітність.

2. На підставі аналізу інформаційних потоків, функцій управління та запитів користувачів на необхідну звітну інформацію визначено коло користувачів звітності підприємств, здійснено їх класифікацію та уточнено їх інформаційні запити відповідно до ролі у процесі управління діяльністю суб'єкта господарювання.

3. Для задоволення потреб внутрішніх та зовнішніх користувачів систематизовано вимоги до якості звітної інформації, що зумовлюють та забезпечують можливість її використання, за такими групами: за змістом – доречність, суттєвість, достовірність, нейтральність, раціональність; за формою – дохідливість, зіставність, систематизованість; за часом – періодизація, своєчасність.

4. Аналіз діючої системи нормативно-правового регулювання фінансової звітності в Україні свідчить про те, що низький рівень придатності показників фінансової звітності для інформаційного забезпечення прийняття рішень зумовлений недосконалістю системи її нормативно-правового регулювання. Зокрема, вона визначає низьку відповідальність підприємств за дотримання якісних характеристик звітної інформації. У зв'язку з цим, запропонована п'ятирівнева система нормативно-правового регулювання фінансової звітності, основу якої становлять обґрунтовані автором теоретичні складові національної концептуальної основи фінансової звітності, що повинні сприяти підвищенню суспільної

свідомості та відповідальності укладачів фінансової звітності за відповідність звітної інформації якісно-інформаційним характеристикам.

РОЗДІЛ 2

МЕТОДИКА ЕКОНОМІЧНОГО АНАЛІЗУ ФІНАНСОВОЇ ЗВІТНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

2.1. Економічний аналіз в системі управління підприємством в період глобалізації економіки та розвитку інформаційного суспільства

Економічний аналіз як складова суспільних наук трансформується адекватно до суспільно-економічних змін, які відбуваються в країні та за її межами. Зміст, завдання і цільова спрямованість економічного аналізу залежать від соціально-економічного устрою, в умовах якого функціонує суб'єкт. При трансформації економіки відповідно розширюється склад досліджуваних об'єктів аналітичної науки, суб'єктів, виконуваних завдань, технічних прийомів, відповідних методик.

Дослідження проблем економічного аналізу традиційно супроводжується визначенням стану, тобто сукупності певних ознак, властивостей, які притаманні економічному аналізу в певний момент часу. Зокрема, цільова спрямованість економічного аналізу, його предмет і методологія. Крім того, дотримуючись правил наукового пізнання, потрібно описати й умови або середовище, у якому функціонує економічний аналіз. Отже, дослідження, спрямовані на характеристику певного явища, об'єкта (в тому числі економічного аналізу), нерозривно пов'язані з: середовищем, в якому воно існує і спостерігається; теоретичними положеннями, за допомогою яких і в межах яких відбувається процес пізнання-пояснення; суб'єктом, який пізнає і пояснює.

Початок ХХІ ст. характеризується подіями та процесами, пов'язаними зі змінами в суспільно-економічних відносинах. Їх значення починає переважати важливість умов поточної рівноваги. Це зумовлює трансформаційні процеси в економічному аналізі, від яких залежать його роль як науки та практики в суспільстві.

Сучасний світ перебуває в процесі кардинальних змін, відбувається формування нового типу суспільства, якому притаманні глибинні зміни парадигми суспільно-економічного розвитку. За таких умов відбуваються фундаментальні перетворення, які призводять до того, що певні теорії та моделі мислення, які існували раніше, вже не відповідають реальності. Управлінці змушені пристосовуватися до нових умов і нової ситуації, змінювати спосіб сприйняття світу. Існуючі методи управління для забезпечення ефективної та суспільно-корисної діяльності підприємств повинні відповідати зміненому зовнішньому середовищу. Відповідно, формування нової парадигми економічного аналізу стає можливим за умов врахування напрацювань економічної теорії з проблем глобалізації, постіндустріальної економіки. Постає питання оновлення методології економічного аналізу і на цій основі удосконалення аналітичної діяльності.

У процесі дослідження ставимо за мету визначити особливості впливу на розвиток економічного аналізу таких чинників: глобалізація економіки, формування постіндустріальної економічної формації, особливості суспільно-економічного розвитку України.

Перший чинник – глобалізація економіки. “Кінець ХХ – початок ХХІ століть свідчить про загострення економічних, соціальних, екологічних, політичних та інших викликів, що перетворилися на глобальні загрози... Поряд з обумовленістю цих загроз антропогенним та техногенним навантаженням є більш глибинні чинники глобальної небезпеки, породжені вадами світоглядного характеру. Економічне мислення, що межує з безграмотністю, безграмотність, що межує з невіглаством, спотворене тлумачення основоположних економічних понять спричиняють руйнівне господарювання”, – стверджує В.О. Шевчук [433, с. 62].

Процеси глобалізації, сьогодні, знаходяться в центрі уваги наукових дискусій, охоплюють практично всі сфери суспільного буття і, відповідно, досліджуються представниками різних економічних, соціальних, політичних

наук. Так, одним із найбільш відомих в цій сфері дослідників є культуролог Р. Робертсон, який визначив глобальність як “неминучу проблему сучасного світу”. Під глобалізацією Р. Робертсон розуміє “становлення світу як єдиного (спільного) простору, а рух до такого світу – як процес, що розпочався ще на ранніх етапах історії і нині став майже нездоланим. Реальний процес глобалізації, на думку Р. Робертсона, розпочався у XV ст. Найактивнішим він був у період з 1870 р. до середини XX ст., по закінченні холодної війни глобалізація супроводжується загостренням проблем виживання людства, багатоетнічності та багатокультурності” [437, с. 568].

Досліджуючи сутність глобалізації, виділено кілька принципових форм її прояву, сутнісні характеристики, особливості та специфічні риси, що найчастіше виокремлюються дослідниками (на підставі [42; 43; 110; 120, с. 48-52; 151, 437; 458]):

– зміна комунікаційних можливостей у просторі і часі як результат технічного прогресу. При цьому просторове-часове ущільнення значно зменшило не тільки фізичні, але й соціальні дистанції. Відбувається все більш тісний процес взаємодії різних культур на підставі сучасних електронних засобів зв’язку, дистанційної освіти та масової інформації. Склалася глобальна господарська інфраструктура, зокрема, у вигляді: а) високорозвинутої міжнародної транспортної системи; б) системи телекомунікацій на базі електроніки, кібернетики, супутникових систем зв’язку, міжнародної мережі комп’ютерного зв’язку Інтернет (тобто інформаційно-технічного забезпечення); в) організації електронної торгівлі всіх видів, включаючи надання брокерських, консалтингових і освітніх послуг;

– значне збільшення масштабів взаємозв’язків і міри взаємозалежності у сучасному суспільстві, формування за М. Кастельсом “мережевого” суспільства, де ядром виступає глобальна економіка, яка працює як єдина система в режимі реального часу в масштабі всієї планети. Відбувається за

М.А. Шепелевим формування віртуальної економіки, яка не відповідає економічним законам, а класичні економічні теорії вже не здатні пояснити сучасні економічні явища. При цьому, як відмічають фахівці, відбувається криза Бреттон-Вудської системи, яка збіглася з інформаційно-телекомунікаційною революцією і призвела, в свою чергу, до стрімкої віртуалізації грошей та прогресуючого зростання кількості фінансових інструментів;

– олігополістичний характер глобалізації. У ролі олігополістів – держави, які відіграють провідну роль у світовій політиці спільно з транснаціональними компаніями (ТНК), число яких досягає шістдесят п'яти тисяч;

– найбільшого прояву, як і впливу, набуває фінансова глобалізація, яка включає економічну інтеграцію, інформатизацію і транснаціональну комунікацію. Транснаціональні фінансові структури стають найважливішими суб'єктами владних відносин у світовій системі;

– світовий ринок праці стає все більш інтегрованим і привабливим для висококваліфікованих працівників – програмістів, менеджерів, вчених, з яких формується загальносвітова професійна еліта, що відзначається високою мобільністю і має високу заробітну плату. З іншого боку, ринок некваліфікованих працівників в основному обмежений національними бар'єрами. Міжнародний розподіл праці змінився: від загального (міжгалузевого) до специфічного (внутрішньогалузевого) й одиничного. Світове господарство все глибше проникає в національну економіку, визначає його пропорції, механізми взаємодії, норми і стандарти функціонування.

Як вказує професор економіки та фінансів Колумбійського університету, головний економіст Світового банку, який у 2001 році став одним із лауреатів Нобелівської премії з економіки, Джозеф Стігліц: “Ми не можемо повернути глобалізацію назад, вона є невідворотним явищем. Питання в тому, як вона

працюватиме” [379, с. 212]. Систему глобального управління складають такі установи:

– міжурядові інституції, яких є більше тисячі і класифікуються за:
1) геополітичним критерієм: універсальні (Організація Об’єднаних Націй, яка намагається підтримувати мир, спрямовує зусилля на забезпечення глобальної політичної безпеки, числі та інші організації в складі цього утворення, зокрема, Програма розвитку ООН, Конференція ООН з торгівлі та розвитку; міжрегіональні, регіональні тощо; 2) функціональним критерієм: загальноцільові (ООН), військово-політичні (НАТО), економічні, фінансові (МВФ, Світовий банк, ВТО, які мають забезпечувати глобальну економічну стабільність), наукові, технічні тощо;

– міжнародні неурядові організації (Green Peace, Червоний Хрест тощо). До цієї групи інституцій належить і Міжнародний комітет стандартизації бухгалтерського обліку.

На сучасному етапі, як вказується в дослідженнях відомих вчених, “глобальні економічні організації не виконують належним чином функцій врегулювання процесів глобалізації та часто обмежують поширення її позитивного ефекту. Вони часто нехтують різноманітністю суспільних систем, нав’язуючи типові схеми економічної політики, вироблені, як правило, на базі цінностей та закономірностей розвинених ліберальних економік, чим порушують цілісність національних стратегій” [120, с. 11]. Теж саме стосується і національної системи бухгалтерського обліку. Як доводить Г.Г. Кірейцев, “повна орієнтація національної системи бухгалтерського обліку на методологію, передбачені у МСФЗ, науково необґрунтована і ставить її в положення бути довічно доганяючою з безповоротними негативними наслідками, а фахівців з обліку – в запопадливо виконуючих всі вказівки Ради з міжнародних стандартів фінансової звітності” [155, с. 67].

Іншими суб'єктами глобальної економіки, які виступають рушійною силою глобалізації, є міжнародні корпорації. Головними мотивами все більшої активізації діяльності ТНК є: 1) значне розширення ринку шляхом розвитку горизонтальної та вертикальної інтеграції; 2) суттєве зниження витрат за рахунок зростання масштабів діяльності, залучення дешевих ресурсів (сировини, робочої сили); 3) контроль над технологічними трансфертами.

Розуміння небезпечності економічних, соціальних, екологічних та інших загроз для життєдіяльності людства та взагалі існування в подальшому спричинило формування нової парадигми розвитку світового співтовариства, а саме формування в останній чверті ХХ ст. засад сталого розвитку (sustainable development). З ініціативи ООН проведено глобальні форуми з питань сталого розвитку: перший саміт – у Ріо-де-Жанейро (1992 р.), другий – у Йоганнесбурзі (2002 р.) (Ріо+10). За оцінками експертів, на жодному саміті не досягнуті очікувані результати, основною причиною чого названа “світоглядна неспроможність світової спільноти захистити інтереси власних нащадків”, а “інструментом забезпечення сталого розвитку у його первісному розумінні має стати еколого-економічна парадигма, яка передбачає узгодження цілей господарювання з унікальністю, вразливістю та обмеженістю ресурсів довкілля” [433, с. 62].

Україна також знаходиться під впливом дії як позитивів, так і негативів глобалізаційних процесів, які необхідно усвідомлювати для використання можливих переваг.

Серед можливих переваг для економіки України можна виділити: зростання обсягу іноземних інвестицій; стимулювання новітніх видів діяльності (особливо наукоємних) і, відповідно, науково-дослідних робіт; розвиток ринкової інфраструктури; зростання рівня зайнятості. При цьому, маємо вказати, що ці переваги є достатньою мірою ймовірними, багато з них можуть обернутися і на негативи за несприятливих інших умов

(зменшення рівня зайнятості, зниження обсягу інвестицій). Недоліками можуть бути: неможливість адекватного державного регулювання, недієздатність державних інститутів, поглинання економіки країни в інтересах транснаціональних корпорацій, масштабний відтік капіталу, негативи лібералізації ринків капіталу, цілеспрямовані дії міжнародних спекулянтів тощо. Саме тут і мають висловити свою позицію державні аналітики при формуванні стратегії та тактики розвитку економіки (насамперед, визначеність ринкової моделі), визначенні пріоритетних видів діяльності та регіонів, аналітичному обґрунтуванні соціально-економічних програм з метою виконання відтворювальних, інтегруючих, соціальних, стимулюючих і регулюючих функцій національної економічної системи.

Таким чином, підтримуємо позицію Г.Г. Кірейцева, що правильне розуміння причин виникнення та ролі глобалізації в процесах суспільного економічного відтворення важливе тому, що воно сприятиме обґрунтованому підходу щодо вибору концепцій та моделей розвитку економіки, раціональній побудові механізмів реалізації положень таких концепцій, включаючи ринкові механізми управління на всіх ієрархічних рівнях, а також оновленню на цій основі національних систем бухгалтерського обліку [155, с. 35] і, як наслідок, економічного аналізу.

Розглянуті зміни мають бути враховані при проведенні аналітичних досліджень, оскільки відбувається не лише удосконалення окремих аналітичних процедур, а й системна трансформація економічного аналізу:

– об'єктивні процеси розвитку продуктивних сил суспільства спричиняють формування нових, більш складних процесів управління економічними, соціальними, екологічними та іншими процесами суб'єктів різних рівнів, що, в свою чергу, викликає необхідність формування нової концепції розвитку економічного аналізу, яка забезпечуватиме інформаційні потреби як державних інституцій (насамперед, формування стратегії і

тактики забезпечення економічної незалежності та національної безпеки), так і менеджменту, власників і працюючих окремого суб'єкта господарювання. Відповідно, актуальним за умов глобалізації є підвищення якості і повніше використання аналітичної інформації в механізмах регулювання постійно ускладнюваних економічних відносин. Крім того, саме якісна аналітична інформація (максимально позбавлена суб'єктивізму аналітика) стає вирішальним фактором мотивації поведінки інвесторів, обґрунтованого вибору напрямів інвестування коштів і реалізації інвестиційних проектів;

– за умов глобалізації світових фінансів все більшого значення набувають уніфікація стандартів діяльності фінансових установ, бухгалтерської звітності, гармонізації критеріїв та вимог валютно-кредитної, податкової політики, розробка загальних правил поведінки в глобальному середовищі. Відповідно, необхідними є стандартизація та уніфікація методик економічного аналізу;

– переважаюча роль в глобальному середовищі ТНК потребує як кардинальних змін в організації, технології, так і необхідність розробки нових методик економічного аналізу, виникнення нових економічних об'єктів (насамперед, трансакційні та трансформаційні витрати), спричиняє потребу визначення складових таких об'єктів задля можливості обчислення їх суми та розробки системи аналітичного забезпечення управління ними;

– формується новий глобальний механізм прийняття фінансових та інвестиційних рішень у зв'язку зі зростанням обсягу інформації, що сприяє зростанню ірраціональності у поведінці глобального інвестора. Спостерігається зростаюча частка прийняття рішень не на підставі повного дослідження всієї інформації, а за аналогією, відповідно до типового порядку;

– для забезпечення однозначності трактування обліково-аналітичної інформації, актуальним завданням є стандартизація та уніфікація понятійно-термінологічного апарату, упорядковане використання обліково-економічних понять, їх адекватний переклад, узгодження методик розрахунку основних

фінансово-економічних індикаторів діяльності підприємства, спільна підготовка і публікація сучасних економічних та правових термінологічних словників. Це буде сприяти взаєморозумінню економічних процесів, що відбуваються в різних країнах, їх причин і наслідків.

Другий чинник – становлення та розвиток постіндустріальної економіки. У ХХІ столітті відбувається зміна парадигми економічного розвитку, яка полягає у становленні нової соціально-економічної формації. Вчені дають їй різну назву, як-то нова або інформаційна економіка (застосовується у документах ЮНКТАД), постіндустріальна, економіка знань (використовують дослідники В.М. Геєць, П. Страссманн, які визначають інтелектуально-інформаційний, інноваційний фактор самостійним елементом формування вартості, а знання – головним ресурсом у створенні додаткової вартості, які можуть трансформуватися в інтелектуальний капітал, що зумовлює формування та функціонування нової моделі господарського розвитку). Кожна із назв відбиває найбільш характерні особливості майбутнього суспільства, принциповим є те, що така економіка базується на знаннях та інформаційних технологіях. Ключовим ресурсом економічного та суспільного розвитку стають не матеріальні ресурси, а інтелектуально-освітній потенціал країни. Знання, інтелект, інформація, інновації перетворюються в реальні фактори та самостійні продукти виробництва.

Детально питання щодо розвитку та становлення постіндустріальної економіки, адекватності назви нової суспільно-економічної формації розкриті в авторській монографії [286, с.152-184]. Не заглиблюючись у професійну дискусію економістів теоретиків акцентуємо увагу на наступних моментах.

Історична довідка. Становлення теорії постіндустріального суспільства в її сучасному вигляді пов'язано з ім'ям Д. Белла, професора соціології Гарвардського університету. У 1962 р. він написав вагому аналітичну доповідь “Постіндустріальне суспільство: гіпотетичний погляд на Сполучені Штати в 1985 році і далі”, який став першою працею, цілком присвяченою даній проблемі. У 1967 р. видано дві статті Д. Белла в журналі “The Public

Interest” (Bell, 1967), а у 1973 р. вийшла його книга “Будущее постиндустриальное общество: опыт социального прогнозирования” (Bell, 1973).

Змістовне наповнення. Термін “нова економіка” використовується, як правило, у двох значеннях:

1. Під новою економікою розуміють ту частину економіки, яка складається з високотехнологічних галузей (аерокосмічна промисловість, виробництво комп’ютерів, створення комунікаційних засобів, програмного забезпечення, біотехнології). Звичайно, правомірним є припущення, що кожна наступна технологічна хвиля здатна викликати появу так званої нової економіки.

2. Нова економіка передбачає зміну окремих макроекономічних параметрів, спричинену впливом високих технологій на економічне оточення.

Враховуючи неусталеність використання певного терміну для назви нової суспільно-економічної формації, будемо використовувати в подальшому термін “постіндустріальна економіка”, базуючись на таких аргументах: 1) має глибокі філософські витоки (А. де Сен Сімон, О. Конт, Дж.Ст. Мілль, Т. Веблен та ін.); 2) сформульовані основні методологічні принципи теорії постіндустріального суспільства (К. Кларк, Ж. Фурастьє) та відповідна парадигма постіндустріалізму Д. Белла.

Змістовне наповнення нової соціально-економічної формації проявляється через призму характерних виключно для неї рис, виділених Д. Беллом, М. Кастельсом, що розкривають сутність такого явища: наука досягає свого зрілого стану, центральною є роль теоретичного знання, яке стає основою технологічних інновацій; продуктивність все більшою мірою залежить від використання досягнень науки і техніки, а також від якості інформації та менеджменту; революційний характер технологічних змін, в основі яких – інформаційні технології, що перетворюють матеріальну основу

сучасного світу, створення нової інтегральної технології, що дозволяє здійснювати пошук більш ефективних підходів до економічних, технологічних і навіть соціальних проблем; зростання класу носіїв знання (технічних спеціалістів і професіоналів), який стає найбільш чисельною соціальною групою; перехід від виробництва товарів до виробництва послуг і, передусім, послуг у гуманітарній сфері, відбувається зміщення уваги виробників і споживачів від матеріального виробництва у бік інформаційної діяльності (аналітична діяльність належить саме до сфери послуг, відповідно є сенс прогнозувати зростання уваги до неї з боку різних суб'єктів); глибока трансформація організації виробничого процесу; зміни в характері праці – праця стає взаємодією між людьми, з процесу праці виключаються природа та штучно створені матеріали; відсутність обмеженості благ, дефіциту товарів і ресурсів – за одночасного виникнення нових дефіцитів-недоліків інформації та часу тощо.

Отже, основою концепції постіндустріального суспільства є оцінка нової формації як такої, що суттєво відрізняється від тієї, що існувала раніше, зокрема: зниження частки матеріального виробництва та розвиток сектору послуг та інформації, інший характер людської діяльності, інші типи ключових ресурсів, суттєва модифікація традиційної соціальної структури тощо. Цікаво відзначити, що ще на початку 40-х років ХХ ст. український академік В.І. Вернадський передбачив і спрогнозував появу ноосфери як “сфери розуму”, тобто появу принципово нового чинника, що впливає на розвиток людської цивілізації.

На підставі різноманітних джерел інформації узагальнимо базові характеристики основних типів суспільства, розглядаючи тим самим комплексну та системну модель кожної з них (див. Додаток В). Підсумовуючи вищевикладене, визначено домінуючий тип відносин “людина – природа”: на перших етапах спостерігається безпосередня залежність людини від природи, у період індустріального суспільства – намагання

підкорити природу, а в епоху суспільства знань прогнозуємо гармонізацію відносин людини з екосистемою. Серед загроз існуванню суспільства у період до індустріальної формації – виснаження продуктивного потенціалу природи, індустріальної формації – руйнування відновленого потенціалу, перевиробництво енергії, постіндустріальної – перевиробництво інформації, інформаційне руйнування природи.

Особливості ключових ресурсів. У постіндустріальному суспільстві на перше місце виходять якісно нові виробничі ресурси – інформація та знання. Завдяки своїй нематеріальній природі ключові виробничі фактори набувають властивостей, які принципово відрізняються від характеристик їх матеріальних аналогів, зокрема:

– фізична незношеність, безмежна тиражованість, невичерпність, неможливість фізичного володіння тощо; унікальність, обумовлена дихотоміями, які в їх основі: “поширеності й рідкості, невичерпності та вичерпності” [132, с. 133.], демократичності (знання та інформація є найбільш демократичним джерелом влади, всі мають до них доступ, а монополія на них неможлива, вони фактично перебувають поза безпосереднім контролем суспільства) та монополізації (доступ не означає володіння факторами); суспільний характер; одночасне використання ресурсів як засобу виробництва, робочої сили, предмета праці тощо.

Виникають такі нові об’єкти, які пов’язані з інтелектуалізацією економіки. У цьому контексті, економічний аналіз перетворюється на засіб створення основного ресурсу нової економіки – інформації; аналітична діяльність (її продукт) належить до сфери послуг, а отже інформаційно-аналітична діяльність формується як окремий вид діяльності.

Враховуючи виявлені особливості, можна стверджувати, що за таких умов (постіндустріальне суспільство) “не тільки призупиняють діяти традиційні економічні закони, але й взагалі змінюються всі стійкі уявлення

про соціально-економічні інститути, які віками трималися на матеріальності факторів виробництва” [212, С 11-12], зокрема:

– якісні зміни у характері праці; людина перестає бути суб’єктом праці як раціональної діяльності, витрати якої прямопропорційні її результатам, і стає суб’єктом творчих процесів; удосконалення якостей особистості стає передумовою та змістом суспільного прогресу;

– інформаційні технології змінюють технологічну здатність використовувати як пряму виробничу силу здатність людини обробляти та розуміти символи, генеруючи нове знання;

– підрив ринкових відносин, насамперед їх основного закону – закону ціни еквівалентних відносин, відбувається зміна власне філософії ринкових відносин. Натурально-матеріальна форма товару перестає бути основним елементом економіки, найбільш поширеним продуктом праці стають послуги, які виробляються, як правило, інтелектуальною, творчою працею, витрати якої визначити складно або взагалі неможливо. “Постіндустріальне суспільство характеризується не трудовою теорією вартості, а теорією вартості, що базується на знаннях” [212, с. 415]. Як вказує академік А.А. Чухно, “виникає нова категорія”: ціна, створена знаннями [429, с. 98]. Створюється абсолютно новий ринок, в основі функціонування якого інші економіко-правові закони, дозволяючи новим способом будувати виробничі відносини;

– поширення мережі Інтернет – поява такого інтерактивного середовища призвела до кардинальних змін в існуючій інфраструктурі, що проявляється через одержання переваг шляхом впровадження в дію електронного уряду, електронної освіти, електронної науки тощо, та безпосередньо практики ведення міжнародного бізнесу (електронна комерція, електронний консалтинг);

– зміни на рівні мікросуб’єктів, зокрема, інформаційні технології корінним чином змінюють процес ухвалення рішень економічними суб’єктами. Змінюється поведінка споживача. Якщо в її основі раніше було завдання максимізації корисності (за принципами неокласичної школи в її

ортодоксальному варіанті), то в нових умовах реалізація завдання відбувається інакше: споживач перетворюється в активного користувача можливостями інформаційних технологій;

– зміни складу основних макроекономічних показників. З одного боку, ще в 1960-ті р. Д. Белл почав розробку так званої системи соціального рахунку (Bell, 1967). Пізніше ряд спеціалістів звернулися до питання оцінки “інтелектуального капіталу” промислових компаній та інших соціальних інститутів. З іншого, загальноприйнятою стала оцінка економічного зростання не тільки за динамікою ВВП (кількісним індикатором), а також критеріями зниження масштабів бідності, соціальної нерівності, безробіття. Незмінність рівнів цих показників для певної країни, навіть за позитивних темпів зростання ВВП, не вважається економічним зростанням. Відповідно, все більшого значення набувають не кількісні індикатори;

– посилення гуманістичної спрямованості суспільних систем як наслідок наростання суперечностей між суспільством і індивідом; підвищення ролі позаекономічних чинників суспільно-економічного прогресу (соціальні, політико-правові, морально-психологічні, культурно-етичні, природно-демографічні чинники).

Розвиток постіндустріальної економіки, що характеризується зміною потреб економіки та потреб окремих індивідів, виникненням нових явищ у сферах технологій, фінансів, торгівлі, комунікацій визначає необхідність переосмислення стратегічних цілей функціонування як держави в цілому, так і окремих суб’єктів господарювання, що спричиняє трансформаційні процеси у таких функціональних науках, як бухгалтерський облік і економічний аналіз. Фактори впливу постіндустріальної економіки на економічний аналіз можна поділити на такі, що впливають на економічних суб’єктів, цим самим опосередковано здійснюючи вплив на аналітичну систему, і такі, що безпосередньо впливають на систему економічного аналізу. Даний період розвитку функціональних наук є одним із найскладніших, оскільки

відображає загальну кризу індустріального суспільства (через неадекватність існуючої парадигми сучасним економічним реаліям) і виникнення постіндустріального суспільства (через впровадження деяких складових нової, постіндустріальної парадигми). На думку В.Л. Іноземцева, “перетворення інформаційної економіки на економіку знань остаточно приводить господарську систему від притаманної індустріальному суспільству об’єктивної основи в сферу стійко зростаючого суб’єктивізму” [130, с. 4]. Це зумовлює перегляд основ існуючої парадигми (за Т. Куном - це визнані всіма наукові досягнення в сфері відповідної функціональної науки, які протягом тривалого часу дають науковому товариству модель постановки проблем та їх вирішень) функціональних наук.

Постіндустріальна парадигма має враховувати соціально-економічні зміни, що відбуваються при переході до нової суспільно-економічної формації, спостерігається не лише певне удосконалення окремих аналітичних процедур, а системна трансформація економічного аналізу в розрізі:

– цільової спрямованості та практичної корисності економічного аналізу – результативність діяльності стає все більшою мірою залежною від якості інформації, значна частина якої формується в системі економічного аналізу (як макро-, так і мікрорівня). Економічний аналіз стає засобом створення основного ресурсу нової економіки – інформації. Аналітична діяльність (її продукт) належить до сфери послуг, зокрема, при наданні консалтингових послуг економічний аналіз є основним засобом їх створення, інформаційно-аналітична діяльність формується (виокремлюється) як окремий вид діяльності;

– функціональне призначення. Все більшого значення набуває базова функція економічного аналізу – створення нового якісно-змістовного знання на базі інтелектуальної переробки інформаційних масивів. Знання та творча праця є основою суспільно-економічного розвитку. Тим самим змінюється

роль аналітичної діяльності з допоміжною, обслуговуючою на основу, виробничу, відбувається взагалі розширення сфери її застосування;

– об'єкти економічного аналізу. Нова соціально-економічна формація призводить до виникнення нових продуктів, принципової зміни та формування нових процесів (технологічних, інформаційних), зміни основних виробничих ресурсів внаслідок чого виникають нові об'єкти управління і, відповідно, аналітичні об'єкти;

– суб'єкти економічного аналізу: відбувається збільшення складу як користувачів, так і виконавців; зміна носіїв аналітичної інформації, розширення безтекстової форми представлення результатів економічного аналізу, перехід до безпаперового економічного аналізу – все це призводить до формування нових вимог до сучасних аналітиків, зокрема, підвищення технологічної культури (фахівець має професійно користуватися пошуковими інформаційними системами, спеціалізованим програмним забезпеченням тощо). Професійний аналітик крім теоретичної підготовки у вищих навчальних закладах, закріплення та розширення навиків і вмінь у процесі практичної діяльності має можливість отримати додаткові знання та компетенції на різноманітних курсах, тренінгах, фактично відбувається навчання протягом усього професійного життя;

– технологія і організація економічного аналізу. Функціонування нових форм організації та ведення бізнесу – концерни, корпорації, консорціуми, зміна масштабів і видів діяльності спричиняє зміну підходів до організації та проведення аналітичної роботи, появу нових або актуалізацію окремих існуючих (інвестиційний, фінансовий тощо) напрямів, видів і форм економічного аналізу;

– методики економічного аналізу – поява нових або принципова зміна завдань, об'єктів і суб'єктів аналізу, розширення аналітичного інструментарію, можливість використання складних математичних методів,

зростання ролі моделювання призводить до розробки відповідних методик аналітичного дослідження. Крім того, однією з характерних ознак і наслідків нової економіки є зміна складу основних макроекономічних показників, підвищення уваги до декількох індикаторів як на макро- так і на мікрорівні. Відповідно, необхідним є аналітичне забезпечення в частині методики обчислення та інтерпретації системи таких індикаторів;

– формування циклу аналітичних дисциплін. Враховуючи, що ключову роль у новій економіці відіграє розвиток людських ресурсів – знання, творчість, майстерність і вміння, саме інтелектуально-освітній потенціал країни стає основою порівняльних переваг країни в системі світових зв'язків. Як наслідок, першочергового значення набуває ефективність системи вищої освіти для формування фахівців. Становлення саме аналітичного мислення (аналітична підготовка, використання інструментарію аналізу як важливого методу пізнання) майбутніх спеціалістів має стати одним із пріоритетних завдань вищої школи. Для цього необхідним є викладання у вищих навчальних закладах відповідного аналітичного курсу / курсів, а не об'єднання його з іншими фаховими або загальноекономічними дисциплінами. Курси аналітичного спрямування забезпечують системність і комплексність набутих знань та навиків, сприяють підготовці фахівців економічного спрямування, які відповідають вимогам постіндустріальної економіки, мають високі професійні якості, здатні до управлінської діяльності, діагностики ділових відносин, генерують неординарні ідеї, вміють виявляти сутність проблемних ситуацій та продукувати оптимальні рішення, володіють комп'ютерними та телекомунікаційними технологіями, в цілому спроможні проводити системні аналітичні дослідження як в мікро-, так і макроекономічному середовищі.

Третій чинник – особливості суспільно-економічного розвитку України.
Суттєвий вплив на трансформацію економічного аналізу як функціональної

науки, практичної діяльності і навчального предмета спричиняють особливості суспільно-економічного розвитку країни. Економічний аналіз, будучи сервісною системою управління на будь-якому рівні, має адекватно відображати ті процеси, які відбуваються, бути адекватним економічній системі. Удосконалення методології, організації та методики економічного аналізу є нагальною проблемою для науковців, яка актуалізується тим, що Україна постала перед історичним вибором стратегії свого розвитку.

З приводу формування стратегії розвитку України відбувається чимало дискусій, щорічно проводяться різноманітного рівня науково-практичні конференції та форуми, відомі вчені-економісти та суспільні діячі розробляють власні концепції, фундаментальні наукові розробки виконують Інститут економіки НАН України, Інститут стратегічних досліджень НАН України, Інститут аграрної економіки Української аграрної академії, Національний інститут економічних програм НАН України, Інститут кібернетики НАН України, Інститут економіки промисловості НАН України, Український інститут підтримки реформ, Європейський Центр макроекономічного дослідження України та інші. Характеристика державних офіційно затверджених документів наведена у Додатку В. Втім, поки що відсутня науково обґрунтована і чітко визначена національна стратегія розвитку, не визначено, яка саме економічна система підлягає формуванню. Крім того, “ринкові трансформації, що відбуваються в Україні, та положення економічної теорії не взаємопов’язані, проявляється нерозуміння управлінцями різного рівня можливостей економічної теорії, превалюючу роль в механізмах ринкової перебудови відіграють теорії монетаризму та неолібералізму, відбувається ігнорування положень інституціоналізму” [158]. Все це призводить до таких специфічних і негативних проявів в економіці, які мають враховуватися аналітиками: неузгодженість реформ, їх темпів і послідовності, передчасна лібералізація ринків та приватизація, що

спричинили розпродаж активів, вивезення капіталів за кордон і, в підсумку, економічний спад; вакуум економічної координації, що виникає після руйнування командних важелів впливу на економіку та до утворення дієвих механізмів ринкового саморегулювання і відповідних їм технологій обраної державної економічної політики; нерозвиненість окремих національних інститутів, першочергове формування інститутів, які забезпечують ефективне управління, запобігання захопленню інститутів корпоративними інтересами еліт; несприйняття здійснюваних перетворень значною частиною суспільства, формування нового типу економічного мислення; екстремальні випадки економічної динаміки, наявність політичних циклів в економіці.

Формування національної економічної політики передбачає усвідомлення існуючих напрямів і механізмів розвитку. Можуть використовуватися еволюційний шлях і шлях революційного злам, метод шокової терапії та еволюційно-радикальний метод, який поєднує поступовість, поетапність і активну роль держави щодо створення нових економічних відносин і форм господарювання. Відомий нобелівський лауреат Д. Стігліц є теоретиком так званого “градуалістського” підходу, в основу якого покладено необхідність врахування специфіки інституцій різних країн, важливість інституційної розбудови ринкових відносин, в якій держава відіграє вирішальну роль [379, с. 209]. Даний підхід протилежний за своєю сутністю і спрямуванням до “Вашингтонського консенсусу” та “шокової терапії”, теоретичною базою яких є ортодоксальна неокласична (неоліберальна) парадигма, згідно з якою вільний ринок повинен ефективно вирішувати всі проблеми. Д. Стігліц неодноразово акцентує увагу на існуванні у світі багатьох ринкових моделей, “що обумовлено постійним пошуком форм і методів, спрямованих на максимізацію кінцевого результату – підвищення добробуту громадян, який оцінюється за

критеріями, що віддзеркалюють культурологічну та історичну особливість цих країн” [379: с. 12.].

Серед багатьох векторів розвитку необхідно обрати оптимальний варіант для України. Критерієм цього є як загальні тенденції розвитку світової цивілізації, так і врахування ресурсного потенціалу, національних особливостей, історичних традицій, гео економічного та геополітичного положення країни.

Враховуючи національні переваги, існуючі глобальні загрози (економічні, соціальні, екологічні та інші) українські вчені, послідовники С. Подолинського та М. Руденка, представники української наукової школи фізичної економії пропонують “українську модель сталого розвитку, яка передбачає, що господарювання відповідає вимогам сталого розвитку, якщо спирається на положення фізичної економії. Українська модель господарювання будується на засадах новітньої економічної парадигми; має антиентропійну спрямованість на протидію руйнації природних та рукотворних ресурсів; є ефективною, відповідаючи природним законам економічного буття” [433, с. 65]. При цьому успіх перетворень не в останню чергу залежатиме від прийнятності суспільством запропонованих змін, урахування фундаментальних принципів науки і наукового способу мислення. Концепції, програми суспільно-економічного розвитку, відповідні законодавчі документи мають базуватися на визнаних у суспільстві економічних теоріях. І тут своє слово мають сказати аналітики, здійснюючи системні, комплексні та систематичні дослідження причинно-наслідкових зв'язків між процесами, що відбуваються на всіх рівнях економіки, обґрунтовуючи шляхи подальшого розвитку та формуючи нове економічне мислення, суспільне ставлення до запропонованих реформ. Система макроекономічного аналізу має забезпечити адекватним інструментарієм інституції щодо розробки та реалізації державної економічної політики в

умовах глобалізації, формування постіндустріального суспільства та обраної національної стратегії розвитку.

Таким чином, сучасна теоретична та методологічна база економічного аналізу, усталені підходи, концепції та теорії недостатні для того, щоб відповісти на виклики, зумовлені глобалізаційними процесами, проявами постіндустріальної формації, особливостями суспільно-економічних перетворень в країні (рис. 2.1).

В період докорінних змін економіки відбувається тісний взаємозв'язок між нормативним та позитивним знанням, тобто власне економічною (в тому числі аналітичною) наукою та економічною (в тому числі аналітичною) практикою. Процес реформування має враховувати і зміни в теорії та методології, і зміни в об'єкті дослідження. Спостерігаємо практичну відсутність інтересу (незацікавленість) в здійсненні аналітичних робіт як суб'єктами макро, регіонального так і мікро управління. Можна констатувати, що відбувається не лише перегляд окремих теорій, удосконалення аналітичних процедур і методик, а системна трансформація економічного аналізу – концептуальні зміни цільової спрямованості, завдань, об'єктів, суб'єктів, методів. Постає питання оновлення методології (у широкому розумінні як структури, логіки організації, методів, що спираються на положення методології економічної науки, і засобів аналітичної діяльності у їх взаємодії) економічного аналізу і на цій основі удосконалення аналітичної діяльності. Все це дозволить визначитися щодо пріоритетності цільової спрямованості економічного аналізу, більш повного використання можливостей інструментарію та організації.

Рис. 2.1. Визначальні чинники системної трансформації економічного аналізу

2.2. Аналіз фінансових результатів діяльності підприємства

Процес інтегрування України у світовий економічний простір передбачає поступову зміну умов, суб'єктів та об'єктів господарювання відповідно до вимог, які диктує сучасний світовий ринок капіталів, товарів та інформації. При цьому, основою фінансово-економічного розвитку та стабільності підприємства за наявності конкуренції є збереження фінансової незалежності, яку забезпечує позитивний фінансовий результат діяльності – прибуток. У зв'язку з цим актуальним є відбір, теоретичне обґрунтування і практична реалізація концепцій, які б сприяли удосконаленню аналізу фінансових результатів діяльності підприємства.

Здійснення економічного аналізу фінансових результатів діяльності суб'єкта господарювання є необхідною умовою для прийняття користувачами фінансової інформації управлінських рішень, спрямованих на подальше збільшення прибутковості, виявлення та усунення можливих причин збитковості, а також забезпечення стабільного фінансового стану підприємства.

Метою аналізу фінансових результатів діяльності підприємства є пошук шляхів та кількісна оцінка резервів збільшення прибутку і підвищення рентабельності підприємства на основі ефективного управління його доходами і витратами.

Розкриваючи зазначену мету до основних завдань аналізу фінансових результатів слід віднести:

- вивчення можливостей одержання прибутку відповідно до наявного ресурсного потенціалу підприємства і кон'юнктури ринку;
- аналіз процесу формування прибутку і зміни його в динаміці;
- визначення впливу як внутрішніх, так і зовнішніх чинників на обсяг реалізації продукції та збільшення суми прибутку від інших видів діяльності;

– оцінка роботи підприємства із використання можливостей нарощування обсягів реалізації продукції, прибутку і підвищення рівня рентабельності;

– виявлення резервів збільшення суми прибутку та підвищення рівня доходності бізнесу;

– розробка заходів, спрямованих на підвищення ефективності системи управління прибутком.

Відповідно, об'єктом аналізу фінансових результатів є безпосередньо фінансовий результат діяльності підприємства, тобто прибуток або збиток, а також його складові: отримані доходи і понесені витрати в досліджуваному періоді в результаті здійснення всіх видів діяльності.

На основі визначених завдань аналізу можна побудувати загальну модель проведення аналізу фінансових результатів підприємств, що дасть комплексну оцінку його характеристик, які мають важливе значення насамперед з позиції довгострокової перспективи:

– аналіз формування фінансових результатів від різних видів діяльності, який включає аналіз обсягу, структури і динаміки фінансових результатів, а також оцінку впливу факторів на фінансові результати від різних видів діяльності;

– аналіз показників рентабельності підприємств;

– аналіз розподілу та використання прибутку підприємства;

– прогнозування фінансових результатів.

Як зазначає Є.В. Мних, аналіз фінансових результатів здійснюється у двох аспектах. У першому аспекті фінансовий результат оцінюють як ступінь досягнення кінцевої мети та визначення ефективності виробничо-фінансової діяльності. Відповідно в даному випадку пріоритетною є оцінка ступеня використання сприятливих можливостей та упущеної вигоди. Другий аспект передбачає визначення пріоритетів вкладення капіталу за видами діяльності, за масштабами у стратегічному та тактичному вимірах, які дають максимальний приріст фінансового результату [99, с. 365].

Існують різні методичні підходи до побудови системи показників, що дають можливість досліджувати формування, динаміку та структуру фінансових результатів. Зокрема, виділяють:

- горизонтальний аналіз, який передбачає визначення абсолютного і відносного відхилення величини окремих видів фінансових результатів за звітний період, а також у динаміці за ряд періодів і дозволяє дати якісну характеристику виявленим змінам;

- вертикальний аналіз, який здійснюється шляхом вивчення структури фінансових результатів (питомої ваги окремих видів доходів і витрат в загальному підсумку або частки фінансових результатів від різних видів діяльності у чистому прибутку (збитку)), а також оцінки змін, які в ній відбуваються;

- трендовий аналіз для визначення основної тенденції у динаміці показників фінансових результатів з метою їх прогнозування;

- аналіз коефіцієнтів, який полягає у визначенні взаємозв'язків між показниками. Наприклад, розрахунок показників рентабельності для оцінки отриманого ефекту від здійснених витрат та використаних ресурсів.

Для аналізу фінансових результатів використовуються як абсолютні, так і відносні показники. Зокрема, основним абсолютним показником є розмір отриманого прибутку (понесеного збитку). При цьому, в аналізі використовуються різні показники прибутку, що оцінюються підприємством та іншими зацікавленими суб'єктами (власниками, менеджерами, кредиторами, інвесторами, державними контролюючими органами тощо), виходячи з їх інтересів.

Управлінський персонал для аналізу діяльності підприємства та оцінювання ефективності прийнятих рішень використовує показники економічного і маржинального прибутку, прибутку за видами діяльності та періодами дослідження, що дає змогу визначити найбільш раціональні напрями використання ресурсів. Засновники та акціонери аналізують структуру та динаміку чистого прибутку з метою визначення можливості отримання

дивідендів, мінімізації власного фінансового ризику. Фіскальну службу цікавлять дані фінансової та податкової звітності щодо складових прибутку, що підлягає оподаткуванню, з метою перевірки правильності розрахунків і сплати податків.

Проте більш повно відображають результати діяльності підприємства відносні показники рентабельності, які дозволяють розрахувати віддачу від вкладеного капіталу та використаних ресурсів суб'єктами господарювання (табл. 2.1).

Таблиця 2.1.

Виокремлені показники рентабельності для характеристики ефективності діяльності торговельних підприємств

<i>Групи показників рентабельності</i>	<i>Характеристика</i>	<i>Види показників рентабельності для підприємств</i>
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>
Витратні	Розраховуються як відношення прибутку (чистого, загального або валового) до відповідних витрат і характеризують доходність понесених витрат (виробничих, комерційних, інвестиційних тощо) у процесі діяльності	Рентабельність продукції
		Рентабельність операційної діяльності
		Рентабельність звичайної діяльності
Ресурсні	Розраховуються як відношення прибутку (чистого, загального або валового) до вартості активів (капіталу) і використовуються для визначення доходності ресурсів або капіталу підприємства	Рентабельність підприємства
		Рентабельність власного капіталу
		Рентабельність залученого капіталу
Доходні	Розраховуються по підприємству в цілому та за окремими видами продукції як відношення прибутку (чистого або валового) до чистого доходу підприємства та характеризують ефективність комерційної діяльності	Валова рентабельність продажу продукції
		Чиста рентабельність продажу продукції
		Рентабельність доходу від операційної діяльності

Основним джерелом інформації для аналізу рентабельності є Звіт про фінансові результати (Звіт про сукупний дохід), а додатковим – Баланс (Звіт про фінансовий стан). Крім того, здійснюючи аналіз фінансових результатів діяльності підприємств аналітики використовують насамперед облікову інформаційну базу:

–первинні документи (розрахунки та довідки бухгалтерії, накладні, рахунки, товарно-транспортні накладні, податкові накладні тощо);

–дані рахунків бухгалтерського обліку (рахунки класів 7 “Доходи і результати діяльності”, 8 “Витрати за елементами”, 9 “Витрати діяльності” та інформацію по рахунку 44 “Нерозподілені прибутки (непокриті збитки)”);

–облікові реєстри (Журнали 6 і 7);

–фінансова звітність (ф. № 1 «Баланс» («Звіт про фінансовий стан»), ф. № 2 «Звіт про фінансові результати» («Звіт про сукупний дохід»), ф. № 3 «Звіт про рух грошових коштів» (прямим або непрямим методом), ф. № 4 «Звіт про власний капітал», ф. № 5 «Примітки до річної фінансової звітності», ф. № 6 «Додаток до приміток до річної фінансової звітності. Інформація за сегментами»);

–податкова звітність (Декларація з податку на прибуток підприємства);

–статистична звітність (ф. № 1-підприємництво “Звіт про основні показники діяльності”, ф. № 1-опт “Звіт про продаж і запаси товарів (продукції) в оптовій торгівлі”; ф. № 1-торг “Звіт про товарооборот”; ф. №3-торг “Звіт про продаж і запаси товарів у торговій мережі та мережі ресторанного господарства”);

–внутрішня звітність щодо доходів, витрат і фінансових результатів всіх напрямів діяльності підприємства;

–інші джерела (бізнес-план, фінансовий план, матеріали маркетингових досліджень, висновки ревізій або аудиторських перевірок тощо).

Економічний аналіз формування фінансових результатів на підприємствах не може бути уніфікованим насамперед тому, що він не є самоціллю, а підпорядкований конкретній меті. Вона ж визначається запитам користувачів, які унеможливають однаковий підхід до аналітичної інтерпретації звітності про фінансові результати.

Приміром з позицій інвесторів (власників) підприємства формування прибутку треба аналізувати в контексті розгляду як головного джерела адекватних прогнозних потоків грошових коштів, які можуть бути

спрямовані у фонд його розвитку після погашення кредиторської заборгованості як за поточними, так і довгостроковими зобов'язаннями.

У той же час при визначенні гарантій щодо забезпечення короткострокових зобов'язань підприємства зазвичай обмежуються лише аналізом наявності й структури його активів та їхньою класифікацією за рівнем ліквідності, хоч при цьому якраз доцільним є поглиблений аналіз, який включає оцінку можливих грошових потоків не тільки в результаті безпосередньої реалізації запасів, які визначено як заставу кредитів, а також альтернативу – вичікування сприятливішої ситуації на ринку, відтак формування значно вагомшої маси прибутку, навіть якщо при цьому доведеться здійснювати пролонгацію отриманого кредиту.

Тому аналіз формування фінансових результатів у першу чергу повинен бути спрямований на виявлення можливих шляхів розширення діяльності підприємств. Оскільки ж у сучасних умовах це можливе, зважаючи на недостатність власних ресурсів, за рахунок ширшого залучення кредитів банків, то в якості одного з головних напрямів результативності економічного аналізу на підприємствах треба визнати саме об'єктивну оцінку можливості їхнього погашення завдяки додатковому нарощуванню маси прибутку.

З огляду на це важливим є порівняння рівня рентабельності продажу з діючими на даний момент часу відсотковими ставками за кредитами банків. Бо їхнє залучення буде виправданим лише у тому разі, коли перший показник суттєво перевищуватиме другий, оскільки рівень рентабельності продажу продукції, не відображає реальних грошових потоків, які отримує підприємство, адже для цього необхідно врахувати суму коштів, яка сплачується підприємством як податок на прибуток.

Тому при визначенні співвідношення рівня рентабельності продажу продукції (товарів, робіт, послуг) і відсоткової ставки за кредитами банків їхні абсолютні значення треба порівнювати з урахуванням частки, яку

становить податок на прибуток. З цією метою можна використати пропоновану формулу:

$$R - \frac{П}{M} \cdot 100 > C, \text{ де} \quad (2.1)$$

R – рівень рентабельності продажу продукції (товарів, робіт, послуг);

П – податок на прибуток;

M – прибуток від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг);

C – відсоткова ставка за кредитами.

Ця нерівність не може бути замінена рівнянням, оскільки за існуючою формою “Звіту про фінансові результати” (“Звіт про сукупний дохід”) ф. № 2 прибуток, який вказується у чисельнику формули рівня рентабельності:

$$R = \frac{P}{W} \cdot 100, \text{ де} \quad (2.2)$$

R – рівень рентабельності;

P – маса прибутку;

W – собівартість реалізованих товарів, у першу чергу треба спрямувати на покриття інших непередбачених витрат, оскільки у більшості випадків на торговельних підприємствах фінансові витрати (на сплату пені, штрафів тощо) більші, ніж подібні надходження.

В теорії бухгалтерського обліку й економічного аналізу невирішеним є ставлення до надзвичайних прибутків і збитків, оскільки існують дві концепції щодо їх розгляду. За першою концепцією “загального включення” до чистого доходу зараховують всі статті. Друга концепція “поточної діяльності” передбачає, що надзвичайні прибутки і збитки не повинні прийматись до уваги при визначенні чистого доходу як показника поточної прибутковості.

Проте на практиці це призвело до перекручень звітності про фінансові результати і тому при її складанні друга концепція в даний час не застосовується, оскільки у 70-80-х роках ХХ ст. Рада із стандартів фінансового обліку у США обмежило використання категорії надзвичайних статей, вказуючи, що хоч вони і

є незвичними за характером, але можуть очікуватись в результаті звичайної діяльності підприємства: списання дебіторської заборгованості, запасів, прибутки чи збитки від ліквідації частини підприємства тощо [11, с. 305].

Водночас, як зауважує Л. Бернстайн, бізнес завжди супроводжується випадковостями і несподіванками. Це – сутність ділового ризику, тому надзвичайні статті звітності про фінансові результати не повинні ігноруватись повністю. Хоч вони й не виникають щороку, факт їхнього виникнення говорить про можливість повторення, а за своїм остаточним впливом на діяльність підприємства вони нічим не відрізняються від операційних статей: приміром збитки від поєнї впливають на фінансові результати так само, як і рівноцінні збитки від продажу товарів нижче собівартості [11, с. 308].

Зважаючи на це, доцільно при проведенні економічного аналізу, поряд із визначенням аналітичних показників, які характеризують формування фінансових результатів від звичайної діяльності, визначити також вплив на загальну масу прибутку (збитку) підприємств надзвичайних доходів і витрат, оскільки їхні суми нерідко доволі значні.

Проте існуюча методика облікового забезпечення звітності про фінансові результати (“Звіт про сукупний дохід”) не дає можливості здійснювати такий аналіз, оскільки згідно п. 3.17 та п. 3.20 Методичних рекомендацій щодо заповнення форм фінансової звітності, затверджених наказом Мінфіну від 28.03.2013 р., № 433, визначено, що за статтями “Інші доходи” відображається дохід від реалізації фінансових інвестицій; дохід від неопераційних курсових різниць; дохід підприємств (крім тих, основною діяльністю яких є торгівля цінними паперами) від зміни балансової вартості фінансових інструментів, які оцінюються за справедливою вартістю, та інші доходи, які виникають у процесі господарської діяльності, але не пов'язані з операційною діяльністю підприємства, а, відповідно, за статтею “Інші витрати” повинні відображатись собівартість реалізації фінансових інвестицій; втрати від неопераційних

курсів різниць; втрати від уцінки фінансових інвестицій та необоротних активів; витрати підприємств (крім тих, основною діяльністю яких є торгівля цінними паперами) від зміни балансової вартості фінансових інструментів, які оцінюються за справедливою вартістю; інші витрати, які виникають у процесі господарської діяльності (крім фінансових витрат), але не пов'язані з операційною діяльністю підприємства.

Таким чином, значна частина втрат, як і доходів, що віднесені до звичайної діяльності, доволі умовно (насамперед списання дебіторської і кредиторської заборгованості, за якою минув строк позовної давності) у згаданих статтях цього звіту не фігурує, не дивлячись на те, що власне трирічний термін, який дає право на таке списання, засвідчує необґрунтованість віднесення цих сум до поточної діяльності.

Водночас, як зазначає Г. Савицька, результативність аналізу багато в чому залежить від якості побудови детермінованих і стохастичних факторних моделей досліджуваних показників, адже, коли вони будуються формальними методами, нерідко викривлюється вплив чинників на результати діяльності підприємств [149, с. 159]. В контексті дослідження на увагу заслуговує твердження стосовно розкриття чинників формування рівня рентабельності за найбільш типовими моделями (табл. 2.2).

Таблиця 2.2.

Визначення рівня рентабельності продажу на x підприємствах

<i>№</i>	<i>Моделі визначення рівня рентабельності</i>
<i>1</i>	<i>2</i>
1	$R_{\text{затрат}} = \frac{\text{Виручка} - \text{Затрати}}{\text{Затрати}}$
2	$R_{\text{продаж}} = \frac{\text{Виручка} - \text{Затрати}}{\text{Виручка}}$

<i>Продовження таблиці 2.2</i>	
1	2
3	$R_{\text{продаж}} = \frac{\text{Прибуток}}{\text{Виручка}} =$ $= \frac{\text{Виручка} - \text{Собівартість} - \text{Комерційні витрати} - \text{Управлінські витрати}}{\text{Виручка}}$
4	$R_{\text{продаж}} = \frac{\text{Прибуток}}{\text{Затрати}} \cdot \frac{\text{Затрати}}{\text{Виручка}}$

Найвищим є показник рівня рентабельності затрат, а найнижчим – рівня рентабельності продаж. Саме останній, на наш погляд, можна вважати найбільш точним, оскільки тут враховується не тільки собівартість реалізованих продукції, але й адміністративні та інші витрати.

Але кількість рівнозначних показників рентабельності продажу продукції утруднює однозначну аналітичну інтерпретацію звітності підприємств про фінансові результати. Та парадокс у тім, що наразі, як засвідчує відомий американський економіст П. Хейне, взагалі не існує правильного визначення прибутку, оскільки люди (включаючи економістів) використовують цей термін у багатьох різних значеннях. Це зумовлено відмінностями грошових витрат і затрат, приміром, коли власник сам веде справу, тому не враховує в останніх свою зарплату, чи сплачує орендну плату або ж не робить цього, якщо він володіє приміщеннями і т.д. [163, с. 311].

Безпосередньо ж на підприємствах можуть бути застосовані й інші показники рівня рентабельності [149, с. 161]:

$$R_{\text{затрат}} = \frac{\sum \text{РПП} \cdot (p_i - v) - A}{\sum \text{РПі} \cdot v_i + A} \quad (2.3)$$

$$R_{\text{продаж}} = \frac{\sum \text{ВРПП} \cdot (p_i - v_i) - A}{\sum \text{ВРПП} \cdot p_i}, \text{ де:} \quad (2.4)$$

ВРП – обсяг реалізованої продукції у натуральному виразі;

Р – ціна реалізації;

v – змінні витрати на одиницю продукції;

A – сума постійних витрат періоду в цілому по підприємству.

За фінансовою звітністю підприємств доводиться обмежуватись показниками, наведеними у попередній таблиці, оскільки лише обсяг реалізованої продукції у натуральному виразі можна визначити як частку від ділення фактичного обсягу доходів (виручки) від реалізації на індекс росту споживчих цін. Змінні ж та постійні витрати у фінансовій звітності, як відомо, не наводяться, тому аналіз із застосуванням наведених показників потребує використання даних аналітичного обліку підприємств.

З позицій методології економічного аналізу формування фінансових результатів підприємств варто нагадати, що у 1926 році німецький вчений П. Герстнер, розглядаючи розповсюджені на той час тлумачення щодо поділу рентабельності на суб'єктивну і господарську, підкреслив: прибуток, отриманий за рік, не може відноситись повністю до фінансового результату, оскільки його частина вже ввійшла в перші місяці звітного року у склад капіталу і, отже, вплинула на загально річну суму прибутку. Таким чином, рентабельність повинна визначатись на весь капітал, який використовується на підприємстві, тобто, власний і залучений [153, с. 187].

Це узгоджується з підходом вченого-економіста В.-Е. Патона, який виходячи з марксистського тлумачення капіталу як активу, здатного приносити прибуток, вказував на необхідність визначення рентабельності не на вкладений капітал, а на підсумок балансу-нетто [153, с. 398].

Пізніше американські вчені І. Фішер та ін. ввели поняття бухгалтерського й економічного прибутку, вказуючи, що прибуток, визначений за даними бухгалтерського обліку, не відображає економічного змісту дійсного результату господарської діяльності, оскільки він визначається як результат реалізації продукції, у той час, коли насправді він є результатом “роботи” капіталу [153, с. 398].

Отже, є сенс це урахувати і визначати, поряд з іншими показниками, рентабельність власного й залученого капіталу, що дозволить більш всесторонньо аналізувати економічну ефективність діяльності торговельних підприємств. Для цього можна використати наступну формулу: (2.5)

$$\text{Рентабельність власного й залученого капіталу} = \frac{\text{прибуток}}{\text{Середньо річна сума власного й залученого капіталу}} =$$

Позначивши рентабельність власного й залученого капіталу знаком x , суму прибутку (чисельник формули – p , а її знаменник, тобто власний капітал ф. № 1 відповідно – V та залучений – W , отримаємо рівняння

$$X = \frac{P}{(V + W) : 2} \quad (2.6)$$

Разом з тим, порівняння рентабельності за пропонованою формулою та визначеною за традиційною методикою її обчислення як відношення прибутку до власного капіталу дозволяє виявити вплив залученого капіталу на формування фінансових результатів підприємств у дусі ідеї М. Туган-Барановського, який розрізняв прибуток підприємства та прибуток власника. Підприємство може бути прибутковим, а власник отримає збиток, якщо робота була застосована на позиченому капіталу, відсотки за яким вищі від прибутку, або ж надто високі податки і т. ін. [160, с. 7].

В теорії бухгалтерського обліку це стало основою розмежування бухгалтерського й економічного прибутку. При цьому перший розглядають як результат реалізації товарів, а другий як результат “роботи” капіталу. Зв’язок між бухгалтерським і економічним прибутком визначається за формулою:

$$EP = BP + Z_{\text{вал}} - Z_{\text{ва0}} - Z_{\text{ван}}, \text{ де:} \quad (2.7)$$

EP – економічний прибуток;

BP – бухгалтерський прибуток;

Z_{ва} – позареалізаційна зміна вартості(оцінки) активів протягом звітного періоду (Z_{вал}) або за минулі звітні періоди (Z_{ва0}) чи майбутні звітні періоди (Z_{ван}).

Саме це є характерним для вітчизняної економіки на даному етапі. Так, кредити банку – складова позичкового капіталу, видаються підприємствам під 18-23 відсотків, а податок на прибуток становить 18 відсотків від його маси. Таким чином, сукупний вплив цих чинників якраз і зумовлює, що прибуток підприємств у частині, сформованій за рахунок залученого капіталу, здійснює негативний вплив на загальну масу отриманого ними прибутку.

2.3. Аналіз і оцінка фінансового стану підприємства

Фінансовий стан підприємства є латентною економічною ознакою, що формується в процесі всієї його виробничо-господарської діяльності. Тому оцінку фінансового стану не можна об'єктивно здійснити через один, навіть найважливіший, показник, а тільки за допомогою комплексу, системи показників, що детально й усебічно характеризують господарське становище підприємства. Ці показники проявляються на поверхні економічних явищ у вигляді множини чинників-симптомів.

Показники оцінки фінансового стану підприємства мають бути такими, щоб усі ті, хто пов'язаний із підприємством економічними відносинами, могли одержати відповідь на запитання, наскільки надійне підприємство як партнер у фінансовому відношенні, а отже, прийняти рішення про економічну доцільність продовження або встановлення таких відносин з підприємством. У кожного з партнерів підприємства – акціонерів, банків, фіскальних служб – свій критерій економічної доцільності. Тому й показники оцінки фінансового стану мають бути такими, щоб кожний партнер зміг зробити вибір, виходячи з власних інтересів.

В доброму фінансовому стані зацікавлене передусім саме підприємство. Однак, фінансовий стан будь-якого підприємства формується в процесі його взаємовідносин із постачальниками, покупцями, акціонерами, банками та іншими юридичними і фізичними особами. З іншого боку, безпосередньо від підприємства залежить міра його економічної привабливості для всіх цих

юридичних осіб, що завжди мають можливість вибору між багатьма підприємствами, спроможними задовольнити той самий економічний інтерес.

Відтак, необхідно систематично, детально і всебічно аналізувати різноманітні показники фінансового стану підприємства (чинники-симптоми), що дозволить критично оцінити виробничо-фінансові результати його діяльності та рівень фінансового стану підприємства в статистиці (за період, який аналізується) та в динаміці (за декілька періодів), визначити „проблемні місця” в фінансовій сфері об’єкта господарювання, знайти шляхи більш ефективного використання всіх ресурсів, оптимального їх розміщення.

Дослідження чисельних літературних джерел із області фінансового аналізу об’єктів промисловості відкриває можливість виділити певне коло економічних показників діяльності підприємства, які теоретично можна розглядати в ролі чинників-симптомів латентного поняття, що вивчається. Ми пропонуємо наступну класифікацію і загальний порядок розрахунку комплексу основних оціночних показників фінансового стану підприємства, з яких, залежно від конкретної мети аналізу вибирають відповідну кількість та види таких показників (додаток Б).

У цілому додаток Б включає 57 показників, призначених для детальної та всебічної оцінки фінансового стану підприємства. Однак це не означає, що систематичний аналіз фінансового стану підприємства завжди має здійснюватись за всіма цими чинниками-симптомами. Також треба зауважити, що при оцінці фінансового стану підприємства можуть бути використані й інші економічні ознаки.

Залежно від мети та завдань аналізу в кожному конкретному випадку вибирають оптимальний саме для цього випадку комплекс чинників-симптомів та напрямків аналізу фінансового стану підприємства. Слід підкреслити, що вся множина показників фінансового стану підприємства перебуває у взаємозв’язку та взаємозумовленості. Тому оцінити реальний фінансовий стан підприємства можна лише на підставі використання певного

комплексу показників з урахуванням впливу різних факторів на відповідні економічні ознаки.

Це означає, що реальна структура поняття „фінансовий стан” підприємства містить окремі узагальнюючі показники („майновий стан”, „фінансова стійкість”, „ліквідність” і т. ін.), котрі за своєю суттю теж є латентними, оскільки кожен з них не може бути вичерпно охарактеризований лише однією економічною ознакою. Так, показники майнового стану підприємства включають 5 розрахункових величин, показники рентабельності і прибутковості – по 6, показники ділової активності – 10, показники фінансової стійкості – 11, показники ліквідності та платоспроможності – 19 (додаток Б).

Переважає більшість вказаних розрахункових чинників-симптомів являє собою фінансові коефіцієнти, тобто відносні величини, які відображають пропорції між певними елементами виробничо-фінансової системи підприємства. Перевагою фінансових коефіцієнтів у порівнянні з абсолютними величинами є те, що вони віддзеркалюють ефективність використання тих чи інших виробничих ресурсів, дозволяють елімінувати інфляцію. Останній момент особливо актуальний в умовах ринкової економіки при аналізі фінансового стану підприємства в динаміці. Відповідні фінансові коефіцієнти можуть зіставлятися з якою-небудь базою, наприклад:

- загальноприйнятими нормативними параметрами;
- середньогалузевими показниками;
- аналогічними ознаками попередніх періодів;
- показниками конкуруючих підприємств;
- світовими досягненнями в даній галузі.

Фінансові коефіцієнти відіграють провідну роль у фінансовому аналізі, оскільки вони є основою для оцінки фінансового стану підприємства з боку його зовнішніх партнерів – акціонерів, кредиторів тощо.

Розглянемо докладніше розрахунок і порівняння з нормативними значеннями деяких найважливіших чинників-симптомів фінансового стану підприємства.

Однією з головних характеристик фінансового стану підприємства є стабільність його діяльності з позиції довгострокової перспективи. Вона пов'язана, перш за все, із загальною фінансовою структурою підприємства, ступенем його залежності від кредиторів та інвесторів. Фінансова стійкість підприємства забезпечує вільне маневрування грошовими коштами шляхом їх ефективного використання, сприяє безперервному процесу виробництва та реалізації продукції.

Аналіз стійкості фінансового стану підприємства дозволяє відповісти на питання: наскільки правильно підприємство керує своїми фінансовими ресурсами протягом певного періоду. Важливо, щоб стан фінансових ресурсів відповідав вимогам ринку і потребам розвитку підприємства, оскільки недостатня фінансова стійкість може призвести до неплатоспроможності і відсутності у нього засобів для розвитку виробництва, а надмірна - перешкоджати розвитку, обтяжуючи витрати підприємства зайвими запасами і резервами. Таким чином, суть фінансової стійкості визначається ефективним формуванням, розподілом і використанням фінансових ресурсів.

У економічній практиці існує дві основні групи показників фінансової стійкості підприємства, в процесі розрахунку яких застосовуються:

- 1) дані про джерела фінансування;
- 2) результати дослідження напрямків використання коштів.

Друга група є більш повною та, з економічної точки зору, більш обґрунтованою, тому при оцінці фінансового стану підприємства використовуються як коефіцієнти, розраховані за витратами (пасивам балансу), так і коефіцієнти, що відображають зв'язок між джерелами формування засобів підприємства та структурою їх використання.

Дану групу показників фінансової стійкості підприємства можна розділити на дві підгрупи:

- коефіцієнти фінансової стійкості:
  - а) коефіцієнти капіталізації;
  - б) коефіцієнти покриття;
- показники типу фінансової стійкості.

Коефіцієнти капіталізації характеризують фінансовий стан підприємства з позиції структури джерел формування коштів. Серед таких коефіцієнтів можна виділити:

- 1) Коефіцієнт фінансової автономії (незалежності):

$$K_{авт.} = \frac{\text{Власний капітал}}{\text{Усього джерел}}. \quad (2.8)$$

$K_{авт}$ змінюється в межах від 0 до 1 і відображає частку власних коштів підприємства в загальній сумі авансованих коштів. Якщо коефіцієнт фінансової автономії зростає, то більшою стає фінансова стійкість підприємства та його незалежність від кредиторів. Оптимальне значення даного коефіцієнту знаходиться в області, де $K_{авт} \geq 0,5$.

Мінімальне нормальне значення $K_{авт} = 0,5$ свідчить про те, що всі зобов'язання підприємства можуть бути покриті його власними коштами.

- 2) Коефіцієнт фінансової залежності:

$$K_{зал.} = \frac{\text{Усього джерел}}{\text{Власний капітал}}. \quad (2.9)$$

Цей показник – обернений до $K_{авт}$, тому $1 \leq K_{зал.} \leq +\infty$. Очевидно, що з урахуванням області оптимальних значень коефіцієнта фінансової автономії $K_{авт} \geq 0,5$, значення $K_{зал.}$ повинно бути не більше 2.

- 3) Коефіцієнт фінансового ризику доповнює коефіцієнт автономії (фінансової залежності):

$$K_{\text{фін.риз.}} = \frac{\text{Позиковий капітал}}{\text{Власний капітал}} . \quad (2.10)$$

Якщо нормальне мінімальне значення $K_{\text{авт}} = 0,5$, то обсяги позикових і власних коштів співпадають, тобто $K_{\text{фін.риз.}} = 1$. Взагалі його значення показує, скільки позикових коштів припадає на 1 грн. власного капіталу. Ріст даного показника в області $K_{\text{фін.риз.}} > 1$ сигналізує про деяке зниження фінансової стійкості підприємства, і навпаки.

4) Коефіцієнт мобільності власного капіталу:

$$K_{\text{моб.}} = \frac{\text{Власні оборотні кошти}}{\text{Власний капітал}} . \quad (2.11)$$

За умов збереження мінімальної фінансової стійкості значення $K_{\text{моб.}}$ повинно бути більше 0,5.

Коефіцієнти покриття характеризують фінансову стійкість з позиції витрат, пов'язаних з обслуговуванням зовнішніх джерел залучених коштів. Серед таких коефіцієнтів можна виділити:

1) Коефіцієнт структури покриття довгострокових вкладень:

$$K_{\text{н.д.в.}} = \frac{\text{Довгострокові пасиви}}{\text{Необоротні активи}} . \quad (2.12)$$

Він показує, яка частка необоротних активів профінансована чужими коштами, тобто, не належить підприємству. $K_{\text{н.д.в.}}$ розраховують, припустивши, що довгострокові пасиви використовують для фінансування основних засобів, капітальних вкладень та інших необоротних активів. Ріст даного коефіцієнту вказує на зростання залежності підприємства від зовнішніх інвесторів і погіршення його фінансової стійкості.

2) Коефіцієнт довгострокового залучення позикових коштів:

$$K_{д.з.з.к} = \frac{\text{Довгострокові зобов'язання}}{\text{Власний капітал} + \text{Довгострокові зобов'язання}} . \quad (2.13)$$

Використовується для характеристики структури джерел коштів та відбиває тенденції у зміні окремих їх груп. Значення $K_{д.з.з.к}$ показує частку довгострокових позик у сукупних стабільних джерелах фінансування. Збільшення цього показника в динаміці є негативною тенденцією і означає, що з позицій довгострокової перспективи підприємство все більше й більше залежить від зовнішніх чинників.

3) Коефіцієнт фінансової незалежності капіталізованих джерел:

$$K_{ф.н.к.д} = \frac{\text{Власний капітал}}{\text{Власний капітал} + \text{Довгострокові зобов'язання}} . \quad (2.14)$$

Даний показник є взаємодоповнюючим до показника (2.13). Сума цих показників дорівнює одиниці. Що стосується ступеня залучення позикових коштів, то в зарубіжній практиці існують різні думки. Найпоширенішою є думка про те, що частка власного капіталу в загальній сумі джерел довгострокового фінансування $K_{ф.н.к.д}$ має бути досить великою, при цьому нижню межу означено на рівні 0,6 (60%) . При більш низькому рівні цього показника рентабельність власного капіталу не буде відповідати визнаним оптимальним значенням. Водночас у підприємство з високою часткою власного капіталу кредитори вкладають свої кошти більш охоче.

За ознакою незалежності підприємства з фінансової точки зору виділяють чотири типи його фінансової стійкості [22]:

- 1) абсолютна стійкість;
- 2) нормальна стійкість;
- 3) нестійкий стан;
- 4) кризовий стан.

Важливим показником, який характеризує фінансову стійкість підприємства, є вид джерел фінансування матеріальних оборотних коштів –

запасів (З). Для характеристики джерел формування матеріальних оборотних коштів (запасів) використовуються наступні абсолютні величини, які характеризують види джерел:

- власні оборотні кошти (*Вл.Об.К*);
- власні оборотні кошти і довгострокові позикові джерела формування запасів (*Вл.Об.К.ДЗ*);
- загальна величина основних джерел формування запасів (*КЗ*), яка розраховується за наступною формулою:

$$КЗ = Вл.Об.К.ДЗ + Короткострокові кредити . \quad (2.15)$$

Трьом показникам наявності джерел формування запасів відповідають три показники забезпеченості запасів джерелами формування:

- 1) надлишок (+) або нестача (-) власних оборотних коштів ($\pm \Phi_c$):

$$\pm \Phi_c = Вл.Об.К. - З . \quad (2.16)$$

- 2) надлишок (+) або нестача (-) власних оборотних коштів та довгострокових займаних джерел формування запасів ($\pm \Phi_m$):

$$\pm \Phi_m = Вл.Об.К.ДЗ - З . \quad (2.17)$$

- 3) надлишок (+) або нестача (-) загальної величини основних джерел формування запасів ($\pm \Phi_o$):

$$\pm \Phi_o = КЗ - З . \quad (2.18)$$

Після проведення розрахунків наведених вище показників підприємство може характеризуватися одним з чотирьох типів фінансової стійкості, які визначені у табл. 2.3.

Наступною важливою групою показників, які характеризують фінансовий стан підприємства у короткостроковому періоді, є показники ліквідності та платоспроможності.

Таблиця 2.3 .

Типи фінансової стійкості підприємства

Показники	Тип фінансової стійкості			
	абсолютна стійкість	нормальна стійкість	нестійкий стан	кризовий стан
$\Phi_c = \text{Вл.Об.К.} - З$	$\Phi_c > 0$	$\Phi_c < 0$	$\Phi_c < 0$	$\Phi_c < 0$
$\Phi_m = \text{Вл.Об.К.ДЗ} - З$	$\Phi_m > 0$	$\Phi_m > 0$	$\Phi_m < 0$	$\Phi_m < 0$
$\Phi_o = \text{КЗ.} - З$	$\Phi_o > 0$	$\Phi_o > 0$	$\Phi_o > 0$	$\Phi_o < 0$

Показники платоспроможності та ліквідності використовують не лише самі підприємства, а й зовнішні інвестори. Ці показники віддзеркалюють можливість своєчасного та повного проведення розрахунків за короткостроковими зобов'язаннями перед контрагентами.

Під платоспроможністю розуміють наявність грошових коштів та їх еквівалентів у кількості, достатній для розрахунків по кредиторській заборгованості, яка вимагає негайної оплати.

Поняття ліквідності більш містке у порівнянні з поняттям платоспроможності. Від ступені ліквідності активів підприємства залежить його платоспроможність. У той же час ліквідність характеризує не лише поточний стан активів, а й перспективний.

Ліквідність проявляється у здатності підприємства перетворювати свої активи у грошові кошти для покриття всіх необхідних платежів з настанням термінів їхньої сплати. Підприємство може бути ліквідним більшою чи меншою мірою, оскільки до складу поточних активів входять різноманітні оборотні кошти, серед яких є як такі, що швидко можна реалізувати, так і такі, які реалізуються важко для погашення зовнішньої заборгованості.

Аналіз показників ліквідності полягає у порівнянні засобів по активам, згрупованих за ступенем їх ліквідності та розташованих у порядку

спадання ліквідності, з обов'язками по пасивам, згрупованими за строками їх погашення і розташованими у порядку зростання таких строків. У залежності від ступеню ліквідності, тобто швидкості перетворення у грошові кошти, активи підприємства поділяють на наступні групи:

A1 – найбільш ліквідні активи (усі статті грошових коштів підприємства та поточні фінансові інвестиції);

A2 – активи, для перетворення яких у грошову форма потрібен більш тривалий період (дебіторська заборгованість підприємств зі стійким фінансовим станом; платежі, що очікуються у встановлений термін; запаси товарно-матеріальних цінностей, котрі користуються підвищеним попитом; готова продукція, яка користується підвищеним попитом; інші оборотні активи);

A3 – активи, котрі можна реалізувати повільно (виробничі запаси, витрати на незавершене виробництво, готова продукція, товари, витрати майбутніх періодів, дебіторська заборгованість, термін сплати якої давно минув);

A4 – активи, реалізація яких пов'язана з труднощами (необоротні активи підприємства).

Пасиви групуються за ступенем зростання термінів погашення підприємства наступним чином:

P1 – найбільш термінові зобов'язання (кредиторська заборгованість за товари, роботи, послуги; позики, що непогашені в строк; інші поточні зобов'язання);

P2 – короткострокові пасиви (короткострокові кредити банків, які слід погасити протягом 12 місяців після звітної дати; поточні зобов'язання за розрахунками; інші поточні зобов'язання);

P3 – довгострокові пасиви (довгострокові кредити банків; довгострокові фінансові зобов'язання; доходи майбутніх періодів);

P4 – постійні стійкі пасиви (власний капітал).

Для визначення ліквідності підприємства слід порівняти підсумки за кожною групою активів і пасивів. Воно вважається абсолютно ліквідним, якщо виконуються наступні нерівності:

$$A1 > П1; A2 > П2; A3 > П3; A4 < П4. \quad (2.19)$$

Більш детально характеризують ліквідність підприємства фінансові коефіцієнти. За їх допомогою можна знайти відповідь на питання, чи здатне підприємство вчасно виконати свої короткострокові зобов'язання. Це торкається найбільш ліквідної частини майна підприємства і його зобов'язань з якнайменшим терміном оплати. Показники ліквідності розкривають характер відношення між оборотними активами і короткостроковими зобов'язаннями (поточними пасивами) і відображають здатність підприємства вчасно виконувати свої фінансові зобов'язання.

Серед коефіцієнтів ліквідності можна назвати наступні:

1) Коефіцієнт поточної ліквідності (коефіцієнт покриття, *current ratio*, чи квота оборотних коштів, *working capital ratio*).

Коефіцієнт поточної ліквідності показує, скільки разів короткострокові зобов'язання покриваються оборотними активами компанії, тобто скільки разів підприємство здатне задовольнити вимоги кредиторів, якщо оберне в готівку всі активи, що є в його розпорядженні на даний момент часу.

Якщо у підприємства з'являються певні фінансові ускладнення, зрозуміло, воно погашає заборгованість набагато повільніше; необхідно знаходити додаткові ресурси (короткострокові банківські кредити), відкладати торгові платежі тощо. Якщо короткострокові пасиви зростають швидше, ніж оборотні активи, коефіцієнт поточної ліквідності зменшується, що свідчить про наявність у підприємства проблем з ліквідністю.

Коефіцієнт поточної ліквідності залежить від розміру окремих активів та від тривалості циклу їх обороту. Чим довший цей цикл, тим, здавалося б,

вищий "рівень безпеки" підприємства. Проте, необхідно відділити реальні активи від тих, які лише формально покращують даний показник, але насправді не спричинюють ефективного впливу на діяльність підприємства. Таким чином, коефіцієнт поточної ліквідності залежить від структури запасів і від їх правильної (фактичної) оцінки з погляду їх ліквідності; від структури дебіторської заборгованості, що підлягає погашенню у зв'язку із закінченням терміну давності, ненадійних боргів та ін.

Коефіцієнт поточної ліквідності показує, в якому об'ємі короткострокові зобов'язання покриті короткостроковими активами, які повинні бути обернені в готівку за період, приблизно відповідний терміну погашення короткострокової заборгованості. Отже, даний показник вимірює здатність підприємства виконувати свої короткострокові зобов'язання.

Згідно з загальноприйнятими стандартами, значення цього коефіцієнту повинно знаходитися в межах від 1 до 2. Нижня межа обумовлена тим, що поточних активів повинно бути щонайменше достатньо для погашення короткострокових зобов'язань, інакше підприємство може виявитися неплатоспроможним по цьому виду кредиту. Перевищення оборотних активів над короткостроковими зобов'язаннями більш ніж в два рази вважається також небажаним, оскільки свідчить про нераціональне вкладення підприємством у свої засоби і неефективне їх використання. Крім того, особлива увага при аналізі цього коефіцієнта звертається на його динаміку.

Використовуючи наведену вище класифікацію активів та пасивів, формулу розрахунку даного коефіцієнту можна представити у вигляді:

$$K_{\text{поточн.лікв.}} = \frac{\text{Поточні активи}}{\text{Поточні зобов'язання}} = \frac{A1 + A2 + A3}{П1 + П2}. \quad (2.20)$$

2) Коефіцієнт критичної (швидкої) ліквідності (*acid test, quick ratio*).

Не усі активи підприємства однаково ліквідні. Найменш ліквідними із оборотних активів із найповільнішим оборотом можна назвати запаси.

Грошові кошти можуть служити безпосереднім джерелом виплати поточних зобов'язань, а запаси можуть бути використані для цієї мети лише після їх реалізації, що припускає не тільки наявність покупця, але і наявність у покупця грошових коштів. Сюди відносяться запаси не тільки готової продукції, але і напівфабрикатів, сировини, матеріалів і т. ін. Застійність готових виробів може порушити реалізованість запасів. Тому при вимірюванні здатності виконати зобов'язання, при тестуванні ліквідності за станом на певний момент запаси виключаються.

Оптимальне значення даного показника знаходиться в межах від 0,8 до 1. Коефіцієнт критичної ліквідності розраховується за формулою:

$$K_{\text{крит.лікв.}} = \frac{\text{Поточні активи} - \text{Запаси}}{\text{Поточні зобов'язання}} = \frac{A1 + A2}{П1 + П2}. \quad (2.21)$$

3) Коефіцієнт абсолютної ліквідності (грошової платоспроможності).

Найбільш ліквідними з оборотних коштів є грошові кошти, які має у своєму розпорядженні підприємство на рахунках у банку та в касі, а також у вигляді цінних паперів. Відношення грошових коштів до короткострокових зобов'язань називається коефіцієнтом абсолютної ліквідності. Це найжорсткіший критерій платоспроможності, він показує, яка частина короткострокових зобов'язань може бути погашена негайно.

Коефіцієнт абсолютної ліквідності знаходиться за формулою:

$$K_{\text{абс.лікв.}} = \frac{\text{Грошові кошти} + \text{Поточні фінансові інвестиції}}{\text{Поточні зобов'язання}} = \frac{A1}{П1 + П2}. \quad (2.22)$$

Вважається, що значення цього коефіцієнта не повинно опускатися нижче 0,2. Оптимальне значення знаходиться в межах від 0,2 до 0,35.

4) Коефіцієнт загальної ліквідності розраховується за формулою:

$$K_{\text{заг.лікв.}} = \frac{A1 + 0,5A2 + 0,3A3}{П1 + 0,5П2 + 0,3П3}. \quad (2.23)$$

Він відображає спроможність підприємства покрити всі свої зобов'язання (короткострокові та довгострокові) всіма активами. Оптимальне значення коефіцієнту знаходиться в області, де $K_{заг.лікв.} > 1$.

Важливою складовою показників фінансового стану підприємства будь-якої сфери діяльності і форми власності є коефіцієнти його прибутковості та рентабельності. Для відображення цієї сторони латентної ознаки, що вивчається, розраховуються наступні показники:

1) Прибутковість всіх активів (*Пакт.*):

$$Пакт. = \frac{\text{Сума чистого прибутку(прибутку після сплати податків)}}{\text{Середня вартість активів}} . \quad (2.24)$$

Даний коефіцієнт показує, який прибуток отримує підприємство з кожної гривні, вкладеної в активи. Зниження прибутковості всіх використовуваних активів свідчить про падіння попиту.

2) Рентабельність власного капіталу (*Рвл.к.*):

$$P_{вл.к.} = \frac{\text{Чистий прибуток}}{\text{Середня величина власного капіталу}} . \quad (2.25)$$

Цей коефіцієнт характеризує прибуток, який отримує підприємство з кожної гривні власного капіталу.

3) Прибутковість поточних активів (*Ппоточн.акт.*):

$$Ппоточн.акт. = \frac{\text{Сума чистого прибутку}}{\text{Середня вартість поточних активів}} . \quad (2.26)$$

Прибутковість поточних активів віддзеркалює ефективність використання оборотних коштів підприємства.

4) Рентабельність основних фондів (*Росн.ф.*):

$$Росн.ф. = \frac{\text{Сума чистого прибутку}}{\text{Середня вартість основних фондів}} . \quad (2.27)$$

Даний коефіцієнт показує, який прибуток отримує підприємство з кожної гривні, вкладеної в основні фонди.

5) Прибутковість реалізації (продажу) продукції (*Прп.*):

$$Прп. = \frac{\text{Сума чистого прибутку}}{\text{Обсяг реалізованої продукції}} \cdot \quad (2.28)$$

Наведений коефіцієнт характеризує прибуток, який отримує підприємство з кожної гривні реалізованої продукції. Він може слугувати орієнтиром при оцінці покувної спроможності продукції, оскільки зниження прибутковості реалізованої продукції може означати й зниження попиту на неї.

Суттєвою групою показників фінансового стану підприємства є показники ділової активності, вивчення яких дозволяє оцінити в динаміці оборотність усього власного капіталу, мобільність обігових коштів, готової продукції, дебіторської та кредиторської заборгованостей.

За допомогою цих показників можна з'ясувати, наскільки об'єм окремих видів активів відповідає справжній або майбутній господарсько-економічній діяльності підприємства. Будь-який господарський об'єкт повинен мати у своєму розпорядженні грошові ресурси для фінансування необхідних активів: засобів виробництва, матеріалів, технологій і т.п. Якщо у підприємства дуже багато активів, то прибуток знаходиться під тиском надмірно високого процентного навантаження. З другого боку, маючи в своєму розпорядженні невелику кількість виробничих активів, підприємство вимушене відмовлятися від багатьох комерційних вигідних можливостей.

Показники ділової активності - комбіновані величини, в основі яких лежить швидкість обороту засобів підприємства. Показники оборотності мають велике значення для оцінки фінансового стану підприємства, оскільки швидкість обороту засобів, тобто швидкість перетворення їх в грошову форму, безпосередньо впливає на платоспроможність підприємства. Крім

того, збільшення швидкості обороту відображає підвищення виробничо-технічного потенціалу підприємства.

Ділову активність підприємства зазвичай відображають за допомогою наступних показників:

1) Загальний коефіцієнт оборотності капіталу ($K_{o.k.}$):

$$K_{o.k.} = \frac{\text{Виручка від реалізації продукції}}{\text{Підсумок балансу}}. \quad (2.29)$$

2) Коефіцієнт оборотності оборотних активів ($K_{o.o.a.}$):

$$K_{o.o.a.} = \frac{\text{Виручка від реалізації продукції}}{\text{Середня вартість оборотних активів}}. \quad (2.30)$$

3) Коефіцієнт оборотності власного капіталу ($K_{o.v.k.}$):

$$K_{o.v.k.} = \frac{\text{Виручка від реалізації продукції}}{\text{Середня величина власного капіталу}}. \quad (2.31)$$

4) Коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості ($K_{o.d.z.}$):

$$K_{o.d.z.} = \frac{\text{Виручка від реалізації продукції}}{\text{Середня за період дебіторська заборгованість}}. \quad (2.32)$$

5) Коефіцієнт оборотності кредиторської заборгованості ($K_{o.k.z.}$):

$$K_{o.k.z.} = \frac{\text{Виручка від реалізації продукції}}{\text{Середня за період кредиторська заборгованість}}. \quad (2.33)$$

Ріст коефіцієнтів оборотності (1.2.22) – (1.2.26) вказує на підвищення ділової активності підприємства, і навпаки.

6) Середній строк обороту дебіторської заборгованості ($T_{o.d.z.}$):

$$T_{o.d.z.} = \frac{365 \text{ днів}}{\text{Коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості}}. \quad (2.34)$$

7) Середній строк обороту кредиторської заборгованості ($T_{o.k.z.}$):

$$T_{o.k.z.} = \frac{365 \text{ днів}}{\text{Коефіцієнт оборотності кредиторської заборгованості}}. (2.35)$$

Зниження середніх строків обороту (2.34), (2.35) сигналізує про підвищення ділової активності підприємства, і навпаки.

Таким чином, наведений перелік чинників-симптомів латентного показника „фінансовий стан” підприємства на основі дослідження окремих груп (фінансової стійкості; ліквідності та платоспроможності; прибутковості та рентабельності; ділової активності тощо) вказує на багатогранність економічного явища, що вивчається.

Таким чином, досить велика кількість первинних показників та коефіцієнтів (понад 57) та вторинних латентних ознак (не менш 6) свідчить про досить складну структуру поняття “фінансовий стан” підприємства, наявність декількох рівнів ієрархії, котрі необхідно враховувати при проведенні його загальної оцінки.

2.4. Особливості економічного аналізу в комп’ютерному середовищі

Як вказувалось вище, фінансова звітність покликана задовольнити інформаційні запити як внутрішніх, так і зовнішніх користувачів. При цьому виникає об’єктивна необхідність в підвищенні оперативності бухгалтерського обліку, підсилення його контрольних і аналітичних функцій на рівні підприємства, що на сьогодні неможливо без автоматизації обліково-аналітичних робіт на основі сучасних технічних засобів і технологій збору та обробки облікової інформації.

При використанні комп’ютерів в обліку створюються додаткові можливості щодо деталізації, систематизації та упорядкування масивів облікової інформації; посилення таких якісних характеристик як достовірність і точність; підвищення оперативності обробки облікових

даних; складання та подання звітності в будь-якому розрізі, отримання інформації в зручному вигляді для швидкого використання; підвищення продуктивності праці бухгалтерії і т.д.

Комп'ютеризація аналіз обліку будується на тих же методичних засадах, що і облік в умовах некомп'ютерних технологій обробки інформації, тобто використовуються нормативні акти, що регулюють порядок ведення обліку, первинну інформацію групують, систематизують, складають кореспонденції.

Найсуттєвішими відмінностями обліку автоматизованого від традиційного (ручного) є використання принципово альтернативних носіїв інформації та розподіл функцій обробки даних між людиною і комп'ютером. Саме ці відмінності обумовлюють іншу побудову технології облікового процесу і, відповідно, додаткові можливості контролю і аналізу в автоматизованих системах обробки даних порівняно з будь-якими некомп'ютеризованими формами обліку.

Проблеми автоматизації обробки облікової інформації про фінансово-економічну діяльність підприємств в сучасних умовах є дуже актуальними не тільки для бухгалтерів, керівників, спеціалістів, а й розробників систем автоматизації обліку та управління у цілому.

Відповідно, не використовуються всі переваги такого способу ведення облікових даних, що, як наслідок, впливає на якість інформації, строки її опрацювання та можливості аналізувати і приймати на основі такого аналізу рішення.

Послідовність основних етапів цього комп'ютеризованого процесу в загальних рисах співпадає з основними етапами некомп'ютеризованих форм обліку.

До основних етапів фінансового обліку в умовах використання комп'ютерної техніки належить: збір, підготовка, реєстрація та введення даних з подальшим записом на машинні носії інформації, комп'ютерна обробка і групування записів, формування і отримання звітної, контрольної

та довідкової інформації. Щодо методики, технології, технічного забезпечення обліку, то використання персонального комп'ютера передбачає певні відмінності. Зокрема, при веденні паперових форм обліку формування звітності підприємства здійснюється на підставі узагальнення даних розрахунків бухгалтерського обліку. Такі узагальнення інформації проводяться щомісяця шляхом підрахунків оборотів і визначення сальдо по всіх рахунках бухгалтерського обліку.

При комп'ютерних формах обліку технологічний процес обробки даних в бухгалтерії зводиться до кодування документів і зв'язаними з цим логічними діями, а всі інші дії виконує комп'ютер. При цьому до спеціалістів, які працюють в електронному середовищі, ставляться наступні завдання:

- своєчасне збирання та введення необхідних даних в пам'ять комп'ютера;
- керування процесом обробки даних, удосконалення алгоритмів і налагодження змінних параметрів процесу обробки;
- утримання в адекватному стані нормативно-довідкової частини інформаційної бази;
- виконання функцій поточного контролю і аналізу інформації, виправлення помилок у комп'ютерній інформаційній базі, запобігання виникненню помилок внаслідок технічних і експлуатаційних порушень;
- організація і виконання операцій щодо своєчасного формування фінансової звітності, її якісного відображення на папері;
- забезпечення зберігання інформації за попередні періоди та захист даних від несанкціонованого доступу тощо[128].

Процес складання періодичної та річної звітності підприємства за допомогою комп'ютера полягає у формуванні записів та документів бухгалтерського обліку, одержаних в результаті виконання облікових робіт по всіх ділянках обліку, в масиви даних аналітичного та зведеного синтетичного обліку. Структура запису першого масиву включає наступні реквізити: код основного і кореспондуючого синтетичного і аналітичного

рахунків; код структурного підрозділу основного і кореспондуючого рахунку; дата здійснення операції; код операції; сума. Шляхом пошуку записів, що належать до певного синтетичного рахунку, формується масив зведеного синтетичного обліку. Він містить коди основного і кореспондуючого рахунків, дебетові і кредитові обороти по них, вхідні та вихідні залишки.

При цьому передбачена наявність архівних даних у вигляді масиву, одержаного за попередній звітний період. У ньому є залишки і обороти наростаючими підсумками по об'єктах аналітичного обліку і по субрахунках і синтетичних рахунках.

Крім того передбачається наявність масивів постійних даних. До них входять довідники умов запису по синтетичних рахунках і перенесення даних у форми звітності. Довідники входження даних у форми звітності використовують для складання періодичної та річної звітності.

Звітні показники визначають шляхом пошуку відповідних записів вихідних даних.

Одним з головних моментів при автоматизації обліку є прикладне програмне забезпечення, призначене для вирішення комплексу задач ведення обліку і формування звітності.

Сучасний ринок бухгалтерського програмного забезпечення та інформаційно-проектних послуг дозволяє суб'єктам господарювання вибрати один з двох основних шляхів комплексної автоматизації облікового процесу.

Перший полягає у розробці власного програмного забезпечення. Перевагою цього методу є повна адекватність створеного програмного продукту предметній області і точність відображення особливостей організаційної структури, напрямків діяльності та інформаційних потреб всіх рівнів ієрархії управлінської системи. Недоліками можна назвати недостатню універсальність та модифікаційну здатність власної програмної розробки, а також порівняно високу вартість проектування, програмування, впровадження і супроводу.

Другий шлях – це вибір і придбання універсальної бухгалтерської програми, генерування і налагодження її основних процедур відповідно до форми обліку Плану рахунків.

Програмні продукти, які використовуються на сьогоднішній час, поділяються в залежності від комплексу задач, які передбачено вирішити: 1) програми, які передбачають ведення фінансового (синтетичного) обліку і формування фінансової звітності; 2) програми, які передбачають ведення фінансового та управлінського обліку для малих підприємств; 3) програми, які передбачають ведення окремих розділів обліку, переважно облік основних засобів, облік матеріальних цінностей, облік розрахунків по оплаті праці та інші для великих та середніх підприємств.

Перші дві групи програмних продуктів передбачені для автоматизованого ведення обліку на малих підприємствах. Вони орієнтовані на виконання синтетичного обліку та частково аналітичних розрахунків.

Досить часто під бухгалтерією розуміють всі функції управління фінансами підприємства: планування, прогнозування, розрахунку затрат тощо. Такий погляд сформувався внаслідок створення великої кількості малих підприємств, де всі зазначені функції покладаються на один структурний підрозділ.

На сьогодні, для таких підприємств на ринку програмних продуктів з обліку пропонуються багато програм від самих простих, які забезпечують виконання мінімального набору операцій, до програм, які здійснюють розширений комплекс операцій з глибокою аналітикою. Причому досконалість комп'ютерної програми оцінюється по зручності інтерфейса та налаштувань, від яких залежить зручність та швидкість введення інформації в комп'ютер і можливість маніпуляції раніше введеною інформацією.

Найбільш загальними характеристиками для всього різноманіття програм по веденню обліку являються: схожість в побудові меню, оперування одними і тими ж клавішами, наявність плану рахунків, типових проводок, допомоги у вигляді підказок, календаря, калькулятора;

використання типових форм бухгалтерської документації, можливості роботи з різною валютою, формування на машині різних довідників, створення архівної копії, отримання розрахунків за будь-який період і т.д.

Перейти від використання однієї програми до іншої іноді буває досить складно, проте в основу всіх програм покладено один підхід щодо вирішення облікових завдань обліку, що впливає з “класичної” технології – на основі первинних документів, дані яких вводяться в базу даних системи, здійснюються записи про господарські операції, визначаються обороти і вихідні залишки рахунків, складається звітність. Відмінності стосуються порядку інтерпретації, ролі документів, принципів роботи з даними різних періодів, та великою кількістю технічних деталей.

Третя група програмних продуктів передбачає автоматизоване вирішення облікових задач по ділянкам обліку, які інтегруються в єдину систему розрахунків на середніх та великих підприємствах.

Організація комп'ютерної обробки інформації в бухгалтерії середніх та великих підприємств здійснюється двома способами:

- шляхом створення локальної обчислювальної системи бухгалтерії тільки для обробки облікових задач;
- організація єдиної обчислювальної мережі підприємства, яка охоплює всі рівні управління і виробництва, та включення до її складу бухгалтерії.

Приймаючи до уваги, що локальні обчислювальні системи в бухгалтерії повинні будуватись з врахуванням всіх рівнів перетворення інформації, вони повинні бути ієрархічними і неоднорідними. При цьому повинен дотримуватись принцип пріоритетної дії більш вищого рівня в залежності від фактичного виконання нижніми рівнями своїх функцій.

Такий підхід зумовлює виділення комп'ютерів двох типів: серверів, ресурси яких є загальними для всіх користувачів та робочі станції, ресурси яких є виключно локальними.

Всі робочі станції з'єднані з сервером, який забезпечує обробку даних, зберігання загальної інформаційної бази, програм, подальшу архівацію даних, які надходять з усіх автоматизованих робочих місць.

При наявності сервера стає не обов'язковим зберігання на кожній робочій станції набору стандартних пакетів користувачів. Вони можуть бути викликані з сервера в міру необхідності користувачеві.

За другого способу комп'ютеризується весь комплекс економічних задач на основі їх інформаційного взаємозв'язку і створення єдиної бази даних. В цьому випадку передбачається організація багаторівневих автоматизованих робочих місць з різними службами управління, що забезпечує більш ефективну організацію праці спеціалістів за рахунок автоматизації багатьох функцій та організації доступу користувачів до комп'ютерної техніки.

Розглядаючи комп'ютеризацію облікових процесів та звітності, зокрема, не можна обійти увагою шляхи створення ефективної методики аналізу фінансової звітності в середовищі електронної обробки даних. Цього вимагає своєчасність прийняття управлінських рішень. Крім того, проведення значної частини аналітичної роботи з використанням сучасного економіко-математичного апарату без допомоги комп'ютера вимагає значних зусиль.

Ефективність застосування комп'ютерної техніки при формуванні та аналізі аналітичної інформації значною мірою залежить від дотримання певних принципів.

Перший принцип обробки обліково-економічної інформації передбачає мінімум вхідних даних і максимум вихідної інформації. Такий підхід дає змогу підвищити коефіцієнт корисної дії інформації, якість і оперативність рішень, що приймаються на її основі. Крім того, цей принцип дозволяє значною мірою скоротити інформаційні потоки.

Другий принцип передбачає орієнтування на розв'язання нових і тих задач, які не вирішуються повністю або вирішуються погано, але можуть

бути вирішені за допомогою комп'ютера. Така ситуація виникає, коли треба приймати управлінське рішення, часто за умов обмеженої інформації та нечітко визначених критеріїв, що деякою мірою вдається зробити на основі діалогу з комп'ютером. Працюючи в діалоговому режимі аналітик може імітувати різні варіанти реалізації стратегії і тактики розв'язання господарських ситуацій.

Для розпізнання ситуації і побудови процедури її вирішення в останні роки активно розробляється формальний апарат, який ґрунтується на використанні багатозначної нечіткої логіки і фреймових структур. Фрейм являє собою ієрархічно впорядковану структуру даних, яка є мінімально необхідною для розпізнання стереотипних ситуацій, з'ясування об'єктів управління і послідовності дій. Фреймові описи наводяться у вигляді стандартних структур, що допомагає аналізувати об'єкт за допомогою комп'ютера.

Використання фреймів допомагає з'ясувати взаємозв'язок елементів, частин і факторів, які формують те чи інше явище, процес, результат, визначитись з показниками, які їх описують; формалізувати обробку необхідної інформації, що спрощує розпізнання ситуації, підвищує оперативність її вирішення.

Третій принцип ефективного використання комп'ютерної техніки полягає у створенні інтегрованої системи обробки даних. Ця система передбачає, що всі економічні дані обробляються за єдиною схемою на основі єдиних для різних задач фактичних і нормативно-довідкових даних та видачу необхідної аналітичної інформації у формі структурно-логічних таблиць, що спрощує розуміння аналізованих процесів, явищ, показників, прискорює прийняття управлінського рішення.

Перспективними напрямками удосконалення методики аналізу фінансової звітності за допомогою комп'ютерів можна назвати розширення бази аналізу в часі і просторі (збільшення кількості об'єктів аналізу), використання математичного забезпечення для вирішення економічних

задач, розробка перспективних методів узагальнення і оцінки результатів з метою прогнозування.

Серед багатьох прикладних програмних продуктів, що використовуються в фінансово-економічній сфері, функції фінансового аналізу з автоматичним розрахунком показників присутні лише в деяких з них. В більшості випадків стратегічний, ретроспективний та оперативний аналіз виконується аналітиками або вручну, або за допомогою окремих програмних засобів. Часто аналітичні програми, які реалізують функції фінансового аналізу, працюють повністю автономно від облікових програм, тобто зв'язок між обліком і аналізом на рівні даних і алгоритмів повністю відсутній.

Серед програмних продуктів, найбільш придатних для реалізації задач фінансового аналізу, слід відмітити програму “Фінансовий аналіз”. Метою даної програми є виявлення дії різних факторів на прибуток, що дозволяє прогнозувати оптимальні об'єми виробництва, розміри прибутків і витрат, рентабельність виробництва і т. д. При її використанні виконується автоматична перевірка основних контрольних співвідношень типових форм звітності, що забезпечує достовірність даних. Аналіз виконується на основі різноманітної облікової інформації, що забезпечує можливість створення звітів як для зовнішніх, так і внутрішніх користувачів облікової інформації.

Поряд зі стандартними коефіцієнтами і аналітичними формами, що поставляються разом з програмою, користувачі мають можливість визначити правила розрахункових показників та їх надання у вигляді розрахунків, які їм необхідні.

Аналіз може бути проведений за будь-яким синтетичним рахунком, субрахунком, кодом аналітичного обліку або за даними користувачів. Вивчення динаміки синтетичних і аналітичних показників дає інформаційну базу для підтримки процесу рішення завдань розробки стратегічних напрямків розвитку бізнесу. Аналітичні групування можуть бути представлені у вигляді звітів або графіків. Можливостями даної програми

передбачено перегляд результатів аналізу як в текстовій, так і в табличній формі. Іноді програми дозволяють формувати графічні звіти, що унаочнюють динаміку і структуру змін всіх показників, які використовуються в фінансово-господарській діяльності підприємств.

Дуже важливо в умовах комп'ютеризації вміти формалізувати економічні процеси та явища, формувати відповідні висновки, виходячи з отриманих результатів аналізу. Ці два боки аналітичної роботи повинні бути поєднані в знаннях одної людини, тільки в такому випадку комп'ютеризація процесів аналізу помітно вплине на прийняття рішень та, відповідно, кінцеві результати фінансово-господарської діяльності підприємств.

Висновки до розділу 2

1. Глобалізація економіки, формування постіндустріальної економічної формації, особливості суспільно-економічного розвитку України характеризуються зміною потреб економіки та потреб окремих індивідів; виникнення нових явищ у сферах технологій, фінансів, торгівлі, комунікацій визначають необхідність переосмислення стратегічних цілей функціонування як держави в цілому, так і окремих суб'єктів господарювання, і спричиняють трансформаційні процеси у такій функціональній науці, як економічний аналіз. Зокрема, це стосується: цільової спрямованості та практичної корисності; функціонального призначення; об'єктів; суб'єктів, технології та організації; методик економічного аналізу; формування циклу аналітичних предметів.

2. Аналіз формування фінансових результатів у першу чергу повинен бути спрямований на виявлення можливих шляхів розширення діяльності підприємств. Оскільки ж у сучасних умовах це можливе, зважаючи на недостатність власних ресурсів, за рахунок ширшого залучення кредитів банків, то в якості одного з головних напрямів результативності економічного аналізу на підприємствах треба визнати саме об'єктивну оцінку можливості їхнього погашення завдяки додатковому нарощуванню

маси прибутку. З огляду на це важливим є порівняння рівня рентабельності продажу продукції з діючими на даний момент часу відсотковими ставками за кредитами банків. Бо їхнє залучення буде виправданим лише у тому разі, коли перший показник суттєво перевищуватиме другий.

3. При проведенні економічного аналізу, поряд із визначенням аналітичних показників, які характеризують формування фінансових результатів від звичайної діяльності, треба визначати також вплив на загальну масу прибутку (збитку) підприємств надзвичайних доходів і витрат, оскільки їхні суми нерідко доволі значні.

4. Фінансовий стан - це складне комплексне поняття, результат взаємодії всіх елементів системи фінансових відносин підприємства. Не існує єдиної економічної ознаки, яку можна було б розглядати як характеристику рівню фінансового стану суб'єкту господарювання. Він визначається сукупністю виробничо-господарських факторів і характеризується системою показників, що відображають наявність, розміщення й використання фінансових ресурсів.

5. В роботі доведено, що структура поняття „фінансовий стан” підприємства є складною і розвиненою. Вона, поряд зі звичайними чинниками-симптомами включає також проміжні (групові) показники фінансового стану підприємства, які віддзеркалюють стан його майна, фінансової стійкості, ліквідності і платоспроможності, прибутковості та рентабельності, ділової активності. Вказані узагальнюючі показники за своєю суттю теж є латентними, оскільки кожен з них не може бути вичерпно охарактеризований лише однією економічною ознакою.

6. Економічна теорія дає можливість отримати вичерпану характеристику прояву всіх латентних показників, пов'язаних з фінансовим станом підприємства, у вигляді множини чинників-симптомів – окремих фінансових показників та коефіцієнтів. Розрахункові формули цих коефіцієнтів мають широке застосування в практиці фінансово-господарського аналізу промислового виробництва.

7. Переважна більшість фінансових коефіцієнтів - відносні величини, які відображають пропорції між певними елементами виробничо-фінансової системи підприємства. Вони віддзеркалюють ефективність використання тих чи інших виробничих ресурсів, дозволяють елімінувати інфляцію. Фінансові коефіцієнти можуть зіставлятися з будь-якою базою (загальноприйнятими нормативними параметрами, середньогалузевими показниками тощо).

8. Слід відрізнити поняття фінансового аналізу, аналізу і оцінки фінансового стану підприємства. Аналіз фінансового стану являє собою складову частину загального фінансового аналізу підприємства, і є, по суті, процесом, методичною основою для отримання оцінки фінансового стану. Фінансовий аналіз – більш широке поняття, яке поряд з аналізом фінансового стану містить також аналіз формування і розподілу прибутків, собівартості продукції, її реалізації та інші питання. Аналіз та оцінка фінансового стану – частина фінансового аналізу.

9. Під оцінкою в даному дослідженні ми розуміємо кількісне визначення рівня фінансового стану підприємства, яке може бути отримане в результаті проведення глибокого та всебічного аналізу фінансового стану.

10. Об'єктивна необхідність в підвищенні оперативності бухгалтерського обліку та фінансової звітності, підсилення їх контрольних і аналітичних функцій на рівні підприємства, вимагають застосування сучасних технічних засобів обробки інформації. При цьому на увагу заслуговують методики аналізу бухгалтерської фінансової звітності за допомогою комп'ютерів, що мають в перспективі розширення бази аналізу в часі і просторі, використання математичного забезпечення для вирішення економічних задач, розробка перспективних методів узагальнення і оцінки результатів з метою прогнозування.

РОЗДІЛ 3. ОРГАНІЗАЦІЙНІ ТА МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ АУДИТУ ФІНАНСОВОЇ ЗВІТНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

3.1. Аудит – форма фінансово-господарського контролю

Згідно зі ст. 3 Закону України «Про аудиторську діяльність» аудит – це перевірка даних бухгалтерського обліку і показників фінансової звітності суб'єкта господарювання з метою висловлення незалежної думки аудитора про її достовірність в усіх суттєвих аспектах та відповідність вимогам законів України, положень (стандартів) бухгалтерського обліку або інших правил (внутрішніх положень суб'єктів господарювання) згідно із вимогами користувачів [115].

У міжнародних стандартах з аудиту поняття «аудит» розкривається як «перевірка фінансових звітів або віднесеної до них фінансової інформації об'єкта незалежно від того, приносить прибуток або ні, його розміри і форми організації, коли така перевірка здійснюється з метою вираження подальшої думки» [86, с. 9].

Розвиваючи цю тему, А. Аренса і Дж. К. Лоббека указують на наступне визначення суті аудиту «це процес, за допомогою якого компетентний незалежний працівник нагромаджує і оцінює свідчення про інформацію, яка підлягає кількісній оцінці і належать до специфічної господарської діяльності, з метою визначення і вираження у своєму висновку ступінь відповідності цієї інформації встановленим критеріям» [10, с. 7]. Дане визначення, у порівнянні з іншими, у більшому ступені розкриває його сутність, але не дозволяє чітко окреслити предмет аудиторського фінансового контролю.

Наприклад, Р. Адамс дав класичне визначення суті аудиту, за яким аудит (auditing) – це процес, за допомогою якого компетентний незалежний працівник нагромаджує й оцінює свідчення про інформацію, яка піддається кількісній оцінці і стосується специфічної господарської системи, з тим щоб

визначити і виразити у своєму висновку ступінь відповідності цієї інформації установленим стандартам. Отже Р. Адамс вказує, що аудит суто практична діяльність [2, с. 57].

Популярною серед зарубіжних економістів є думка Д. Робертсона про те, що аудит – це, в першу чергу, діяльність, спрямована на зменшення підприємницького ризику: «Аудит – це процес зменшення до прийняттого рівня інформаційного ризику для користувачів фінансових звітів» [148, с. 5]. Дане визначення відображає лише деякі з завдань аудиту.

Б. Усач підкреслює, що аудит є незалежною експертизою фінансової звітності комерційних підприємств уповноваженими на те особами (аудиторами) з метою підтвердження її достовірності для державних податкових органів і власників. Іншими словами, аудит – це надання практичної допомоги керівництву й економічним службам підприємства щодо ведення справ і управління його фінансами, а також щодо налагодження бухгалтерського фінансового й управлінського обліку, надання різних консультацій [164, с. 11].

М. Єржанов визначає аудит як «перевірку законності фінансово-господарської операції, достовірності бухгалтерського обліку та звітності підприємства незалежно від форм власності шляхом надання контрольних, консультаційних та експертних послуг на платній основі» [47, с. 16].

Аудит, як підкреслює Н. Гордієнко, відноситься до інтелектуальної діяльності, яка передбачає дослідження фінансово-господарської діяльності з метою її поліпшення та підвищення прибутковості відповідно до замовлень, наданих за угодами між аудиторськими організаціями і суб'єктами підприємницької діяльності [32, с. 17].

В. Андреев пише: «Аудиторська діяльність – це форма фінансового контролю, організована на комерційній основі, поряд з фінансовим контролем, який здійснюється у межах законодавства спеціально уповноваженими на те державними органами» [9, с. 23]. Однак, фінансовий контроль проводиться не тільки «спеціально уповноваженими на те

державними органами», а мають місце також місцевий і внутрішньогосподарський, в тому числі і корпоративний, фінансовий контроль, що здійснюються не тільки органами держави.

А. Ялбуганов вважає, що аудиторську діяльність, аудит можна визначити як ліцензовану підприємницьку діяльність атестованих незалежних юридичних і фізичних осіб (аудиторських організацій та аудиторів) – законних учасників економічної діяльності, спрямовану на підтвердження достовірності фінансової, бухгалтерської та податкової звітності, для зменшення до прийнятного рівня інформаційного ризику для зацікавлених користувачів фінансової (бухгалтерської) звітності, що подається підприємством (організацією) власникам, а також іншим юридичним і фізичним особами [180, с. 5]. Таке визначення видається занадто громіздким і допускає неточності у формулюванні цілей і характеру аудиторської діяльності.

Описуючи історію виникнення і розвитку аудиту В. Сопко, В. Шило, Н. Верхоглядова, С. Ільїна, О. Брадул вважають, що аудит – це необхідна своєрідна експертиза бізнесу, фінансово-господарської діяльності суб'єктів господарювання, за допомогою якої визначаються критерії достовірності показників фінансової діяльності, ведення обліку та аналізу [93, с. 19].

На відміну від попередніх авторів, Ф. Бутинець говорить про те ж саме, але вже в іншій термінологічній площині, відзначаючи, що аудит – це підприємницька діяльність, що полягає у виконанні комплексу заходів, необхідних для формування та висловлення думки аудитора про достовірність фінансової звітності суб'єкта господарювання [21, с. 16].

Історично у світовій практиці законодавство формувалося з урахуванням регулювання власне аудиту – недержавного фінансового контролю, здійснюваного спеціалізованими суб'єктами. Результатом аудиту є висновки про стан фінансової (бухгалтерської) звітності – реальності статей

балансу, достовірності бухгалтерського обліку, законності і доцільності господарських операцій.

Аудит спрямований на забезпечення майнових інтересів як конкретних осіб: власників (засновників та учасників), самих юридичних осіб, їх кредиторів, інвесторів, так і інших осіб, які використовують фінансову (бухгалтерську) звітність.

1. Аудит поєднує приватно-правові та публічно-правові засади, при регулюванні цього виду діяльності використовуються як диспозитивний, так і імперативний методи. Так, зокрема, аудит – це форма фінансового контролю, яка спрямована на запобігання фінансовим правопорушенням, забезпечення фінансової дисципліни, сприяння ефективності використання майна, додержання правил ведення бухгалтерського обліку та достовірність фінансової звітності.

Адміністративно-правова інфраструктура детінізації економічних відносин включає адміністративно-правові норми, що визначають об'єкти контролю, суб'єктів контролю, їх функції та адміністративно-процесуальні процедури реалізації цих функцій з метою протидії тіньовим проявам. Такі адміністративно-правові норми закріплені в законах України, підзаконних нормативно-правових актах (постановах Кабінету міністрів), відомчих нормативно-правових актах (наказах тощо) [39, с. 44].

Останнім часом багато уваги приділяється підвищенню ефективності системи управління в організаціях, і, перш за все, системі внутрішнього контролю. Це призвело до того, що суб'єкти аудиторської діяльності стали враховувати зміни потреб клієнтів, оптимальний варіант для яких – вирішення комплексу проблем, з якими їм доводиться стикатися в процесі господарської діяльності (фінансово-бухгалтерських, правових, кадрових, маркетингових, управлінських і т.д.) за допомогою одного «радника». Аудитори стали більше займатися консультативною діяльністю, чим безпосередньо аудитом. Тому аудиторську діяльність нерідко визначають як своєрідну експертизу бізнесу.

Суб'єкти аудиторської діяльності надають різного роду супутні аудиту послуги, нерідко в літературі іменуються «консалтинг».

Як вид професійної діяльності консалтинг існує порівняно недавно. Одним із перших професійних консультантів у цій сфері став засновник теорії наукового управління підприємством Фредерік Тейлор (автор відомої системи тейлоризму). Перша фірма з менеджмент-консалтингу «служба дослідження бізнесу» (Business Research Services) була утворена в 1914 р. в Чикаго. У 20–30-х рр. такі фірми з'явилися в Європі (в першу чергу в Англії та Німеччині), в 40–50-і рр. – в інших регіонах світу (Азія, Африка, Латинська Америка) [183]. Ця галузь послуг найбільш розвинена в Північній Америці (США і Канаді), Західній Європі, Японії, Австралії, Новій Зеландії і Сінгапурі. Сьогодні консалтингові послуги зростають не тільки в Україні, але і у всьому світі. Основними причинами цього є конкуренція, структурні перетворення в фірмах, інтернаціоналізація і глобалізація бізнесу.

Підвищується попит на послуги в галузі міжнародних стандартів фінансової звітності (МСФЗ), розробки та впровадження інформаційних систем з ведення бухгалтерської звітності, складеної за міжнародними стандартами, розробки інвестиційних проектів [80, с. 17].

Однак, у чинному вітчизняному законодавстві, що регулює аудиторську діяльність, не встановлено ніяких критеріїв віднесення послуг до аудиторських, а подано лише приблизний, хоча і докладний перелік послуг, тотожних аудиту. Відсутність такого критерію може мати далекосяжні наслідки, оскільки суб'єктам аудиторської діяльності забороняється займатися будь-якою іншою підприємницькою діяльністю, крім проведення аудиту та надання супутніх аудиту послуг (ст. 3 Закону України «Про аудиторську діяльність»).

Для вирішення цієї проблеми можна звернутися до міжнародної практики. Кодекс етики Міжнародної федерації бухгалтерів визначає принципи, за якими можна відмежувати діяльність, не сумісну з бухгалтерської. Такий підхід, з одного боку, дає аудитору свободу прийняття

рішень у ситуаціях, часто складних для формального розмежування, але, з іншого боку, покладає на нього і повну відповідальність.

Аудиторською палатою України має бути прийнято рішення, в якому слід встановити новий перелік супутніх аудиту послуг, а також охарактеризувати їх, і, в разі необхідності (появи нових послуг), вносити до нього зміни постійно. Слід чітко розмежувати послуги, сумісні з проведенням обов'язкового аудиту, та послуги, не сумісні з проведенням обов'язкового аудиту.

Серед практиків досить поширена точка зору, згідно з якою надання (принаймні, понад деякого обсягу) консультаційних послуг з бухгалтерського обліку клієнтам, є порушенням принципу незалежності. На нашу думку, консультування клієнтів не є порушенням принципу незалежності до тих пір, поки аудиторська фірма або аудитор не бере на себе обов'язки ведення або відновлення бухгалтерського обліку на рівні бухгалтерських регістрів відповідно до Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» [116]. В іншому випадку будь-яка рекомендація щодо виправлення знайденої в процесі аудиту бухгалтерської помилки, відображена в письмовій інформації аудитора керівництву господарюючого суб'єкта, може вважатися неприпустимим консультуванням. Дана точка зору підкріплюється також положеннями ст. 3 Закону про аудиторську діяльність, в якій «інші аудиторські послуги» зазначені як пов'язані з їх професійною діяльністю, зокрема, по веденню та відновленню бухгалтерського обліку, у формі консультацій з питань бухгалтерського обліку та фінансової звітності, експертизи і оцінки стану фінансово-господарської діяльності та інших видів економіко-правового забезпечення господарської діяльності суб'єктів господарювання.

Згідно зі ст. 3 Закону України «Про аудиторську діяльність» аудиторська діяльність – це підприємницька діяльність, яка включає в себе організаційне і методичне забезпечення аудиту, практичне виконання аудиторських перевірок (аудит) та надання інших аудиторських послуг.

Таким чином, поняття «аудиторська діяльність» включає поняття «аудиту» як виду незалежного фінансового контролю, здійснюваного в якості підприємницької діяльності, і «інші аудиторські послуги». Поняття «інші аудиторські послуги», має відображати наступні моменти: по-перше, вони здійснюються в режимі підприємницької діяльності, по-друге, не є фінансовим контролем, по-третє, сприяють оптимізації господарської діяльності з метою раціоналізації витрат та збільшення прибутку.

З урахуванням вищезазначеного, можна дійти висновку, аудиторська діяльність – підприємницька діяльність аудиторських фірм і аудиторів, що включає аудит і надання інших аудиторських послуг, яка здійснюється з метою контролю, раціоналізації й оптимізації фінансової діяльності юридичних осіб та приватних підприємців.

Аудит – підприємницька діяльність з незалежної перевірки бухгалтерського обліку та фінансової (бухгалтерської) звітності юридичних осіб та приватних підприємців (клієнтів) з метою встановлення її достовірності, відповідності порядку ведення бухгалтерського обліку законодавству України, з одного боку, з іншого – це вид адміністративно-правового впливу на делікти (правопорушення у фінансовій сфері).

Надання інших аудиторських послуг – діяльність з надання послуг у сфері фінансів, економіки та права відповідно до стандартів аудиту, затверджених Аудиторською палатою України.

Аудиторський контроль відноситься до зовнішнього фінансового контролю, що здійснюється поряд з державним, місцевим, відомчим фінансовим контролем та контролем власника. У них різні об'єкти та завдання, хоча багато спільного у прийомах, та, по суті, в кінцевій меті – зміцнення фінансової дисципліни.

Об'єктом державного, місцевого та відомчого контролю є, в основному, централізовані грошові фонди, фінансові потоки держави та місцевого самоврядування, аудиту та контролю власника – переважно децентралізовані. Відмінність можна провести і за методами контролю. Для органів державного,

місцевого та відомчого контролю – це ревізії, тематичні перевірки для аудиторських фірм та аудиторів – аудиторська перевірка, контролю власника – службове розслідування та тематична перевірка.

Одним із важливих питань удосконалення системи фінансового контролю є використання інформаційних ресурсів систем внутрішнього (внутрішньогосподарського) контролю, однією з яких є внутрішній аудит.

Внутрішній аудит важливий для великих і середніх підприємств, що характеризуються ускладненою структурою і різноманітністю видів діяльності. Під внутрішнім аудитом слід розуміти спосіб організації внутрішнього контролю функціонування всіх ланок управління організацією, який здійснюється співробітниками спеціалізованого підрозділу з метою допомоги адміністративному апарату організації.

Функціями внутрішнього аудиту є оцінка:

1) адекватності систем контролю – здійснення перевірок ланок управління, надання обґрунтованих пропозицій щодо усунення виявлених недоліків і рекомендацій щодо підвищення ефективності управління;

2) ефективності діяльності – здійснення експертних оцінок різних сторін функціонування організації та надання обґрунтованих пропозицій щодо їх удосконалення.

Практична користь від створення відділу внутрішнього аудиту для кожної окремо взятої організації різна. На нашу думку, аргументами щодо доцільності його створення виступають наступні фактори:

1) це дозволить раді директорів або виконавчому органу налагодити ефективний контроль за автономними підрозділами організації;

2) цільові контрольні перевірки та аналіз, які проводяться внутрішніми аудиторами дозволять, виявити резерви виробництва та визначити найбільш ефективні напрями розвитку;

3) внутрішні аудитори, здійснюючи контроль, часто виконують консультативні функції стосовно посадових осіб фінансово-економічних,

бухгалтерських та інших служб як в головному відділенні організації, так і в її філіях і дочірніх компаніях.

Менеджмент перевірених економічних суб'єктів зможе скоротити витрати на обов'язковий аудит, не втративши якості отримуваних послуг, і використовувати професійно функціонуючу службу внутрішнього аудиту, яка може надавати інформацію не тільки з питань бухгалтерської звітності, але і відносно інших [67, с. 170–183].

Разом із тим, система внутрішнього аудиту не завжди дозволяє досягти цілей, заради яких вона створена. По-перше, це пов'язано з тим, що діяльність суб'єкта має бути ефективною, а створення та підтримку засобів контролю неминуче вимагає витрат, і чим надійніше передбачається контроль, тим вище повинні бути витрати на нього. По-друге, слід враховувати суб'єктивний людський фактор. Оскільки у процесі обліку на господарюючому суб'єкті можуть допускатися помилки та хибно тлумачитися інструктивні матеріали, необхідно визначити у зв'язку з цим ризик системи внутрішнього контролю. Тобто є ймовірність того, що засоби внутрішнього контролю не будуть своєчасно виявляти суттєві викривлення бухгалтерської звітності [91, с. 425–434].

Зовнішні аудитори в Україні, в силу певних обставин, сьогодні взаємодіють з відділами внутрішнього аудиту не так тісно, як їхні закордонні колеги. Так, згідно з чинними нормативно-правовими актами зовнішній аудит проводиться незалежною аудиторською організацією або індивідуальним аудитором, які повинні слідувати і дотримуватись у своїй практичній роботі встановлені законодавчі та інші правила (стандарти) аудиторської діяльності. До кваліфікації незалежних зовнішніх аудиторів висуваються єдині загальноприйняті вимоги, а їх діяльність здійснюється в установленому нормативно-правовими актами порядку.

До вітчизняних внутрішніх аудиторів подібні вимоги не висуваються. Сьогодні український внутрішній аудит істотно відрізняється не тільки від

зовнішнього аудиту, а й від внутрішнього аудиту в зарубіжних країнах. Їх відмінність полягає у наступному:

1) незалежність внутрішнього аудитора умовна, оскільки визначається його підпорядкованістю в організації. Відсутні правові норми, що підкреслюють незалежність внутрішніх аудиторів від безпосереднього впливу керівництва економічного суб'єкта і його лінійних підрозділів;

2) відсутні професійні стандарти діяльності внутрішніх аудиторів;

3) немає єдиних вимог до професійного та освітнього рівня внутрішніх аудиторів.

Слід зазначити, що сьогодні головна відмінність внутрішніх і зовнішніх аудиторів в Україні не в цілях та завданнях, які вони покликані вирішувати, а в тому, що на практиці внутрішнім аудитом на вітчизняних підприємствах називаються служби та підрозділи, які не в змозі виконати функції і завдання, властиві поняттю внутрішнього аудита.

Міжнародний досвід показує, що становлення інституту внутрішнього аудиту проходить ті ж стадії, що й зовнішній аудит. У 1941 р. був створений Міжнародний інститут внутрішніх аудиторів (Institute of Internal Auditors) [30, с. 83]. Інститут був організований для підвищення професійних знань і освіти внутрішніх аудиторів. Інститут внутрішніх аудиторів присвоює звання «присяжний внутрішній аудитор» (CIA). Інститутом був складений етичний кодекс внутрішніх аудиторів, розроблені стандарти з професійної практики проведення внутрішнього аудиту та положення за стандартами внутрішнього аудиту. Представлена інформація з міжнародної практики свідчить, що вітчизняна практика ще далека від ситуації, коли внутрішні аудитори підприємств зможуть виступати достатньо професійними незалежними аудиторами, а зовнішні аудитори повною мірою зможуть використовувати результати внутрішнього аудиту при проведенні аудиторських перевірок.

Особливу роль відіграє внутрішній аудит в банківській системі, у тому числі і в Національному банку. Внутрішній аудит у банку – це незалежна,

об'єктивна перевірка та консультування, спрямовані на поліпшення діяльності банку. Внутрішній аудит допомагає банку в досягненні його цілей, забезпечуючи систематичну оцінку та підвищення якості процесу управління. Найважливішою функцією внутрішнього аудиту є незалежна оцінка системи внутрішнього контролю, що включає контроль за складанням фінансової звітності [36, с. 7]. Внутрішній аудит, в свою чергу, також повинен проходити оцінку незалежної сторони (наприклад, зовнішніх аудиторів, аудиторського комітету).

Після завершення аудиторської перевірки службою аудиту складається аудиторський висновок (звіт), в якому міститься вичерпна думка аудиторів про відповідність представленої фінансової та іншої інформації банку та його установ дійсному стану справ. При цьому аудитори виходять з того, що вони проводять перевірки в інтересах банку і повинні допомагати керівництву банку та його установ краще виконувати їх функції.

2. Підсумовуючи вищезазначене, можемо дійти висновку, що аудит це форми фінансового контролю, яка спрямована на запобігання фінансовим правопорушенням, забезпечення фінансової дисципліни, сприяння ефективності використання майна, додержання правил ведення бухгалтерського обліку та достовірність фінансової звітності.

Аудит – це вид підприємницької діяльності, бо він, з одного боку, регулюється як і всі інші види підприємницької діяльності, з іншого, як специфічний вид контрольної діяльності стосовно його підприємницької спрямованості має певні адміністративно-правові обмеження.

Таким чином, для досягнення кінцевої мети фінансового контролю необхідна скоординована робота всіх контрольних органів, що входять у підсистему державного, місцевого контролю та аудиту, тобто зовнішнього контролю, а також внутрішнього контролю. Для цього необхідно:

1) покласти на Аудиторську палату України обов'язок розробляти і затверджувати в межах своєї компетенції обов'язкові для виконання всіма

організаціями на території України стандарти внутрішньогосподарського аудиту, що встановлюють принципи, правила і способи його організації;

2) внести необхідні зміни до нормативно-правових актів, що регулюють діяльність окремих видів юридичних осіб.

3.2. Організація аудиту фінансової звітності підприємства

Важливим аспектом контролю якості діяльності аудиторської фірми є система підбору нових клієнтів, а також політика фірми стосовно існуючих клієнтів. Аудиторські фірми не зобов'язані працювати з сумнівними клієнтами і продовжувати обслуговування клієнтів, взаємовідносини з якими стали небажаними. Рішення щодо продовження відносин з існуючими клієнтами можуть розглядатись періодично (наприклад щорічно) чи у разі виникнення особливих обставин — змін у складі керівників, директорів, власників підприємства-клієнта, початку судового процесу, зміни сфери діяльності клієнта й масштабів аудиторських перевірок. Наприклад, підприємство-клієнт може диверсифікувати і розширити виробництво в міжнародному масштабі настільки, що невелика аудиторська фірма не впорається з аудиторською перевіркою такого підприємства. Досить часто аудиторські фірми відмовляються обслуговувати клієнтів, які викриті у фальсифікації даних фінансових звітів чи у використанні в особистих інтересах активів підприємства. Конфлікти, що мали місце з таких обставин як належна сфера аудиту, вид висновку, чи розмір гонорару, можуть спонукати аудитора розірвати партнерство з таким клієнтом.

Щоб визначити чи прийнятна пропозиція нового клієнта більшість аудиторських фірм збирає відомості про це підприємство. По можливості необхідно оцінити його репутацію в ділових колах, стійкість фінансового стану та взаємовідносини з попередньою аудиторською фірмою. Доцільно визначити такі елементи політики фірми стосовно підбору нових клієнтів:

— вивчення фінансової інформації про потенційного клієнта. Оцінка необхідності застосування спеціальних знань, наприклад, стосовно галузі економіки клієнта чи комп'ютерного аудиту;

— одержання інформації про підприємство й керівництво можливого клієнта у його банкірів, адвокатів, страхових організацій та інших взаємозв'язаних сторін;

— одержання інформації — попередження про можливі проблеми від аудитора-попередника: про чесність керівництва підприємства-клієнта, про розбіжності аудитора й керівництва з питань застосування бухгалтерських принципів, аудиторських процедур та про причини зміни аудитора.

Зрозуміло, що є велика різниця між серйозними підозрами в шахрайстві (у минулому чи тепер) і, наприклад, значним розширенням допустимих рамок облікових стандартів. Найважливішими критеріями відмови в аудиторському обслуговуванні клієнта є: відмова адміністрації у дозволі на перевірку важливих документів та виявлення свідчень навмисного невідображення чи викривлення в обліку суттєвих господарських операцій.

Правила професійної поведінки аудиторів передбачають дотримання певних процедур при зміні аудитора. А саме необхідно щоб:

— незалежно від причин розірвання угоди на аудит підприємство-клієнт дозволило можливого аудитору вступити в контакт зі своїм попередником і з'ясувати, чи існують які-небудь професійні причини, що перешкоджають новому аудитору прийняти зроблену йому пропозицію (якщо аудитору в такому дозволі відмовлено, то він у свою чергу повинен відмовитись від пропозиції);

— існуючий аудитор відповів на всі питання потенційного аудитора і вступив з ним у співробітництво, щоб зробити цей перехід більш ефективним в інтересах клієнта. Правила професійної етики бухгалтерів-аудиторів приписують, що "... попередній бухгалтер повинен належним чином забезпечити нового бухгалтера всією розумною інформацією, що передається, за якою останній може звернутись, щоб гарантувати

безперервність ведення справ клієнта незалежно від сплати чи несплати гонорару" [37, 100] При цьому під "розумною інформацією, що передається" визначають копію рахунків головної книги, офіційно підтверджену клієнтом, та детальний пробний баланс. Решта інформації передається з розсуду попереднього бухгалтера, який може побажати за неї плати у особи, що звернулася до нього. Але у багатьох випадках, особливо, коли зміна проходить без конфліктів, інформація передається в більшому обсязі (враховуючи вимоги збереження конфіденційності).

Наступним кроком у прийнятті рішення про проведення аудиту є перевірка незалежності аудитора. Існують юридичні й професійні правила незалежності, яких аудитор повинен дотримуватись при продовженні роботи з уже існуючим клієнтом і прийнятті рішення про аудит нового клієнта. Кожний аудитор повинен заявити у разі необхідності, що його особистий рівень незалежності знаходиться нижче необхідного (ідеального).

Критеріями прийняття рішення щодо обслуговування клієнта можуть бути: фінансова історія підприємства; сучасний фінансовий стан; структура власності; галузь та види продукції; структура управління; облікова політика; система внутрішнього контролю; професійний рівень адміністрації та службовців підприємства; розуміння адміністрацією та власниками ролі і обов'язків аудитора щодо проведення аудиторської перевірки за законом; технічні вимоги до проведення аудиту; необхідність залучення персоналу зі спеціальними знаннями та ін.

Процес прийняття рішення щодо аудиторського обслуговування в міжнародній практиці формалізується веденням контрольного листа, в якому аудитор визначає набір окремих критеріїв, що дозволять йому зробити загальну оцінку підприємства-клієнта та прийняти об'єктивне рішення. У разі позитивного рішення ці листи допомагають у ефективному плануванні аудиторської перевірки, оскільки дають можливість виявити найбільш ризиковані аспекти бізнесу.

Деякі елементи контрольного листа наведені в таблиці 3.1 [37, 89].

Таблиця 3.1

Контрольний лист оцінки ризику

Фактори, які враховуються	Оціночний рівень ризику	
	Низький	Високий
Стан галузі, в якій працює можливий клієнт	Здоровий/економічне зростання	Депресивний/застійний
Характер галузі і/чи стан основних виробничих ланок можливого клієнта	Сталий/стабільний, невелика зовнішня конкуренція	Новий/мінливий, висока зовнішня конкуренція
Історія аудиту можливого клієнта	Висновки без застережень протягом ряду минулих років, стабільні відносини з аудитором	Один/багато висновків з застереженнями, часті зміни аудиторів

Такий детальний лист повинен стати частиною загальної системи контролю якості аудиторської фірми. Якщо можливий клієнт не пройде відбірковий аналіз і аудиторська фірма відмовиться від запропонованого призначення, то можливо він прийме рішення про покращення свого виробничого іміджу, а не скористається послугами аудиторської фірми, яка не висуває таких суворих вимог.

Для проведення аудиторської перевірки на етапі її підготовки необхідно внести порозуміння у взаємовідносини між економічним суб'єктом і аудиторською організацією. Клієнт і аудиторська фірма повинні однозначно розуміти умови проведення аудиту. Досить часто виконавець (аудиторська організація) і клієнт (замовник, економічний суб'єкт) по-різному розуміють зміст аудиторської перевірки. Так, наприклад, аудитори вважають, що від них вимагається підтвердити достовірність фінансової звітності і нести відповідальність тільки у разі, якщо не виявлені ними помилки та навмисні викривлення інформації перевищать встановлений самими аудиторами рівень суттєвості, що претензії до них можуть

виникнути, тільки якщо вони провели аудит не якісно, тобто в ході роботи грубо порушили вимоги правил (стандартів) аудиту, і що клієнт буде вести себе з ними чесно, надасть всі необхідні документи і роз'яснення. Керівники ж економічного суб'єкта нерідко очікують, що підписавши договір про проведення аудиту, вони одержать і об'ємні консультації з питань обліку, і рекомендації з оптимізації оподаткування, аудиторі за їх бажанням і без додаткової оплати переутворять їх національні баланси у звітність країни спільного підприємства, а також підтвердять її достовірність. Крім цього, більшість клієнтів чомусь розраховує, що аудиторі спочатку беззастережно підтвердять всі податкові пільги, якими користувався клієнт, а потім компенсують клієнту кожен гривню штрафів і недоїмок, нараховану податковою інспекцією, яка не погодилася з правочинністю цих пільг.

Щоб звести до мінімуму можливі непорозуміння, умови проведення аудиту повинні бути зафіксовані за допомогою письмового листа-зобов'язання, угоди між аудиторською організацією і клієнтом про проведення аудиту та супутніх робіт. Не можна сподіватись, що один єдиний документ зможе урегулювати всі згадані суперечності. Але важливість такого документа важко переоцінити. Визначити взаємні права, обов'язки та відповідальність аудиторської організації і економічного суб'єкта можна в листі-зобов'язанні та договорі про проведення аудиту.

Перед укладанням договору між аудиторською фірмою і економічним суб'єктом можна використати лист-зобов'язання, який юридично вважається офертою. Згідно з Цивільним кодексом України офертою визначається адресована одному чи декільком конкретним особам пропозиція, яка достатньо виразно відображає наміри особи, котра їх зробила, вважати себе такою, що уклала договір з тим адресатом, який прийме цю пропозицію. Оферта повинна містити суттєві умови договору. Відповідно до Цивільного Кодексу України суттєвими є умови на предмет договору, які названі в законі чи інших правових актах як суттєві чи необхідні для договорів цього виду, а також всі ті умови, стосовно яких за заявою однієї зі сторін повинна бути

досягнута угода. Що стосується економічного суб'єкта, якому направляється лист-зобов'язання (оферта), та він може погодитись на цю пропозицію. Згода на умови, висловлені в оферті, називається її акцептом. Відповідно до ЦК України акцепт повинен бути повним і беззастережним. Зауваження на оферту трактуються Цивільним кодексом як відмова від акцепту і нова оферта.

Багато українських аудиторських фірм не готує листів-зобов'язань, а укладає зі своїми клієнтами договори за традиційною формою. Але проведені дослідження показали, що українське цивільне законодавство надає такі можливості аудиторським фірмам:

— надіслати економічному суб'єкту лист-зобов'язання, який містить всі суттєві умови домовленості, і отримавши лист-зобов'язання, підписаний замовником, вважати себе зв'язаною договірними відносинами з ним і розпочинати аудиторську перевірку;

— надіслати економічному суб'єкту лист-зобов'язання і, одержавши згоду замовника, укласти з ним звичайний договір про проведення аудиту, який не повинен суперечити умовам листа-зобов'язання;

— укласти з економічним суб'єктом звичайний договір про проведення аудиту за результатами переговорів і взагалі не використовувати лист-зобов'язання;

— укласти з економічним суб'єктом договір про проведення аудиту, а лист-зобов'язання використати як додаток до договору, в якому вказати додаткову інформацію для економічного суб'єкта.

Листу-зобов'язанню повинна передувати офіційна пропозиція економічного суб'єкта з проханням про надання йому аудиторських послуг. Таким чином, перший крок у контактах з аудиторською організацією робить клієнт, який повинен сповістити, що йому потрібні відповідні послуги, і що він хотів би дізнатись про умови, які йому може запропонувати ця аудиторська фірма. Лист-зобов'язання направляється виконавчому органу економічного суб'єкта, хоч, наприклад, для акціонерного товариства

аудиторську організацію вибирає його вищий орган — загальні збори акціонерів. Протиріччя тут немає, оскільки під час перевірки аудитори співпрацюють переважно з виконавчим органом економічного суб'єкта.

Форма і зміст листа-зобов'язання аудиторської організації визначаються необхідністю внесення до нього ряду обов'язкових вказівок і додаткових відомостей відповідно до особливостей майбутньої аудиторської перевірки і замовлень економічного суб'єкта щодо надання додаткових послуг, супутніх аудиту. Лист-зобов'язання є документальним відображенням і підтвердженням того, що аудитор приймає призначення, погоджується з цілями і обсягом аудиту, умовами його проведення, відповідальністю перед клієнтом і формою подання звітів. Лист-зобов'язання має містити перелік обов'язків аудиторської організації та економічного суб'єкта.

Проведення аудиторської перевірки обумовлюється законодавчими та нормативними актами. У цьому зв'язку в листі-зобов'язанні мають бути зроблені посилання на законодавчі та нормативні документи, на основі яких проводиться аудит. Звичайно, тут слід указати українські закони, правила й інструкції стосовно порядку ведення бухгалтерського обліку, підготовки фінансової звітності і порядку ведення аудиту. Але в деяких випадках можуть бути вказані міжнародні стандарти обліку та аудиту чи національні стандарти певної країни (за замовленням клієнта).

Іншим юридичним документом, який засвідчує факт досягнення домовленості між замовником і виконавцем про проведення аудиторської перевірки, є договір про проведення аудиту. Договір документально засвідчує, що сторони дійшли згоди з усіх пунктів, обумовлених в ньому. Для того, щоб уникнути неправильного розуміння сторонами взятих на себе обов'язків, умов їх виконання та рівня відповідальності, необхідно максимально ясно обумовити всі суттєві аспекти взаємовідносин, які виникають у зв'язку з його укладанням.

Договір про надання аудиторських послуг може мати разовий (одноразове надання послуги) чи довготерміновий характер (неодноразове надання послуг протягом певного періоду часу), виходячи з наявності у аудиторської організації відповідного свідоцтва. У разі повторної домовленості про здійснення аудиторських послуг умови договору можуть переглядатись і повинні оформлятися письмово. Договір може укладатись на тривалий строк. Предметом такого договору можуть бути як послуги з проведення аудиту безпосередньо, так і супутні аудиту послуги.

У системі міжнародних стандартів аудиту створено МСА 210 “Умови домовленостей про аудит”, який надає рекомендації щодо складання листазобов’язання, а не договору про проведення аудиту. Аргументація такого підходу пов’язана з тим, що укладання договорів є більш юридичним аспектом, аніж професійним.

Теоретичні дослідження та аналіз практичного досвіду дають підстави запропонувати з метою відповідного урегулювання взаємовідносин між замовником і виконавцем та структурно виділити в договорі такі аспекти:

- мета договору;
- предмет договору про надання аудиторських послуг;
- умови надання аудиторських послуг;
- права і обов’язки аудиторської організації;
- права і обов’язки економічного суб’єкта;
- форма реалізації результатів аудиторської перевірки (обсяги і склад переданої замовнику документації);
- вартість і порядок оплати аудиторських послуг;
- порядок здавання та приймання робіт;
- додаткові умови, наприклад, залучення до проведення аудиту фахівців різного профілю або можливі обмеження відповідальності аудитора;
- відповідальність сторін і порядок вирішення спорів.

Поряд з цим текст договору може містити інші важливі для сторін зобов’язання.

У тексті договору про надання аудиторських послуг за бажанням сторін можна обумовити особливі домовленості: відмова аудиторської організації від продовження робіт на будь-якому етапі їх виконання; продовження терміну виконання робіт; відповідальність за початкові залишки за рахунками при першому проведенні аудиту; згода економічного суб'єкта на використання результатів, одержаних попередньою аудиторською організацією; календарний план (строки етапів) надання аудиторських послуг та склад групи виконавців; загальна характеристика прийомів та методів проведення перевірки і надання послуг; рівень суттєвості економічної інформації, узгоджений сторонами; вказівки з обмеження відповідальності аудиторської організації; порядок оплати додаткових витрат, які виникли під час надання аудиторських послуг; інші умови та умови подальшого розвитку договірних відносин між аудиторською організацією і економічним суб'єктом; посилення на будь-які додаткові угоди до цього договору, а також на додатки до договору.

Зміни чи додаткові угоди можуть додаватись до договору і бути невід'ємною частиною. Запропонована автором форма договору, яка може бути удосконалена та пристосована до конкретних умов перевірки та власного досвіду аудиторів.

Приймаючи нового клієнта, керівництво аудиторської фірми, як правило, призначає для нього повністю укомплектовану групу співробітників. У групу, як правило, входять: представник (особа, яка несе відповідальність за аудиторську перевірку), керівник перевірки, один чи декілька старших співробітників, спеціалісти зі статистики, використання комп'ютерів і (при необхідності) спеціалісти галузі економіки клієнта, консультанти з податків і питань управління. При великих масштабах перевірки в аудиті можуть брати участь декілька кваліфікованих партнерів-аудиторів. Для аудиту меншого масштабу достатньо одного-двох штатних працівників. Аудиторська практика США, наприклад, передбачає наявність другого представника, який повинен контролювати роботу групи аудиторів

згідно з вимогами Комісії з цінних паперів і фондових бірж. Відповідно до цих вимог він не може працювати з одним і тим же клієнтом більше семи років.

У загальному, якщо в аудиторської організації часто виникає потреба в послугах спеціалістів – не аудиторів, то вона може скористатись трьома стратегіями (відокремлено чи їх поєднанням): наймати по мірі необхідності експертів; тримати їх в штаті організації; обходитись без спеціалістів – експертів.

Друга стратегія організаційно простіше: аудитори постійно спілкуючись з експертами в рамках своєї організації будуть краще розумітись на суміжних проблемах, а експерти – на аудиторських. Але середніми і малими аудиторськими фірмами ця стратегія реалізується важко, оскільки утримання експертів, які мало завантажені, значно підвищує вартість аудиторських робіт.

Але розвиток практики ведення бухгалтерського обліку, напевно, буде супроводжуватись потребами введення в штат певних спеціалістів. Наприклад, спеціалісти з комп'ютерної обробки даних, можливо, будуть потрібні при аудиторських перевірках настільки часто, що аудиторській організації доцільно буде включати їх у свій штат. Досить часто в ході аудиту виникає потреба у спеціалістах з оцінки основних засобів – це відокремлений вид діяльності, який підлягає спеціальному ліцензуванню. В умовах постійно мінливого суперечливого господарського права в Україні в штаті також потребуються професійні юристи.

Стосовно третьої стратегії, то якість аудиту при цьому значно зменшується, зростає ймовірність позовів до аудиторської фірми і втрати її престижа. В рамках цивілізованого аудиту цю стратегію, напевно, застосувати недоцільно.

У вступі до МСА 620 “Використання роботи експерта-аудитора” дається визначення експерта. Так, експерт – фізична особа або підприємство, що володіє спеціальними навичками, знаннями, освітою і досвідом у галузі

діяльності, яка відрізняється від аудиторської і бухгалтерської. Доцільно було б зазначити, що наведене визначення стосується цілей аудиту. Адже експертом може вважатись особа чи підприємство в будь-якій сфері знань, у тому числі і аудиторській чи бухгалтерській.

У стандарті наводиться перелік робіт, для виконання яких аудиторській організації може знадобитись робота експерта. Це: оцінка деяких видів активів, наприклад, землі, споруд, обладнання; визначення стану й розміщення активів, наприклад, мінералів, що зберігаються у відвалах, підземних мінеральних і нафтових запасів; залишкового терміну корисного використання устаткування та обладнання; визначення обсягу завершених і незавершених робіт за контрактом з метою відображення доходу; юридична думка стосовно інтерпретації договорів, законів та нормативних актів.

Аудитор повинен приймати рішення щодо залучення експертів, проаналізувавши певні питання, зокрема: характер і складність обставин, які підлягають дослідженню експерта; рівень суттєвості окремих позицій (статей) фінансової звітності; їх складність, включаючи ризик викривлення; доцільність, можливість та надійність інших аудиторських доказів стосовно цих обставин. Доцільно акцентувати увагу ще й на такому чиннику: аудиторській організації в цьому зв'язку корисно враховувати ще і збільшення ймовірності невірного аудиторського висновку при відмові від використання роботи експерта, хоч оцінка такого факту залежить тільки від досвіду і інтуїції аудитора.

Стандарти аудиту дозволяють наймати для роботи експерта як аудиторській організації, так і клієнту. Пропонується відносини урегулювати таким чином. Рішення щодо необхідності залучення експерта може приймати, як аудиторська організація, так і підприємство – клієнт. Відповідно договір укладається чи між експертом і аудиторською організацією, чи між ним і економічним суб'єктом, відповідно і здійснюється оплата робіт експертів. Але використовувати роботу експерта аудиторська організація може тільки з дозволу економічного суб'єкту. Якщо економічний

суб'єкт не згідний з рішенням аудитора щодо залучення експертів, то він повинен оформити свою відмову в письмовій формі. В результаті він ризикує одержати аудиторський висновок відмінний від безумовно-позитивного, зокрема відмову від видачі аудиторського висновку.

За всіх умов експерт повинен представити як мінімум один примірник свого висновку (звіту) аудиторській організації, а другий – економічному суб'єкту, що перевіряється. Аудиторська організація використає висновок експерта як доказ для підтвердження чи непідтвердження достовірності фінансової звітності. Зрозуміло, що клієнт отримає від аудиторської фірми аудиторський висновок, в якому буде використана робота експерта. Але клієнта цікавить висновок експерта повністю, оскільки в ньому може міститись інформація, важлива не тільки для сучасних умов функціонування підприємства, а й в подальшій його діяльності.

Згідно з міжнародним досвідом, безумовний аудиторський висновок, як правило, не повинен містити посилань на використання роботи експерта, оскільки відповідальність за підготовку аудиторського висновку несе аудиторська фірма, посилення може бути неправильно зрозумілим як умовна оцінка чи поділ відповідальності, тоді як ні те, ні інше не передбачається, відносини експерта замикаються в основному на аудиторську організацію. В міжнародній практиці при помилці експерта позов висувається аудиторській організації, а вона потім може висунути позов (регресивний) експерту, якщо буде вважати його винним. Результат такого судового процесу залежить, зокрема, від того, як складений договір з експертом.

Якщо в результаті роботи експерта аудитор приймає рішення представити оцінку відмінну від безумовної, то за певних обставин для користувачів аудиторського висновку може бути корисним, щоб в поясненні підстави для зроблених застережень аудитор посилався на роботу експерта і описав її (включаючи опис особи та рівень участі). За цих умов аудитор повинен одержати дозвіл експерта перш ніж зробити таке посилення. У випадку відмови експерта, якщо аудитор вважає посилення необхідним, він

повинен проконсультуватись в юридичній раді. Якщо посилання на експерта наводиться, то використання роботи експерта аналогічно не знімає відповідальності за аудиторський висновок з аудиторської організації, що її підготувала.

Якщо аудіювання проводиться в середовищі комп'ютерних інформаційних систем (КІС), аудитор повинен мати уявлення про комп'ютерне технічне забезпечення, програмне забезпечення і систему обробки даних, необхідну для планування аудиту і розуміння того, як КІС впливають на систему внутрішнього контролю і застосування аудиторських процедур, включаючи аудиторські інструменти комп'ютерної участі.

Аудитор повинен розуміти і вивчати характеристики середовища КІС, оскільки вони впливають на систему обліку і супутніх видів внутрішнього контролю, час проведення і масштаб його процедур. Якщо аудитор планує покладатись на внутрішній контроль при виконанні аудиту, він повинен розглянути ручний і комп'ютерний контроль, які впливають на функцію КІС (загальні види контролю КІС) і спеціальні види контролю відповідних облікових застосувань (контроль застосування КІС). Аудитор повинен вивчити, як загальні види контролю КІС впливають на застосування КІС, дати попередню оцінку видів загального контролю КІС та контролю застосування КІС, на які він вважає можливим покладатись при проведенні аудиту.

Аудитор може виявити недоліки внутрішнього контролю КІС в процесі вивчення і оцінки системи обліку і супутніх видів внутрішнього контролю. Ці недоліки повинні своєчасно сповіщатись керівництву підприємства.

Зовнішній аудитор повинен оцінити функцію внутрішнього аудиту для визначення суті, часу і обсягу його незалежних процедур та документально оформити свою оцінку і висновки стосовно використання роботи внутрішнього аудитора. Вирішивши в основному, що він має наміри використовувати роботу внутрішнього аудитора, зовнішній аудитор має розглянути його роботу та обговорити з ним сфери її використання.

Зовнішній аудитор повинен мати доступ до відповідних внутрішніх аудиторських звітів і бути інформованим разом з керівництвом з усіх важливих питань, які привертають увагу внутрішнього аудитора і які, він вважає, можуть вплинути на роботу зовнішнього аудитора. Одночасно зовнішній аудитор повинен інформувати внутрішнього аудитора про важливі питання, які можуть вплинути на його роботу.

Коли зовнішній аудитор має наміри використати роботу внутрішнього аудитора як основу для зміни суті, часу проведення і масштабу своїх процедур, він повинен проаналізувати його робочі папери, щоб переконатись, що: масштаб роботи та аудиторська програма адекватні зовнішнім аудиторським завданням; робота була правильно спланована, а робота асистентів переглянута, проаналізована і документально оформлена; необхідні аудиторські докази були одержані для обґрунтувань зроблених висновків; одержані висновки відповідають реальності, а підготовлені звіти відповідають результатам виконаної роботи; винятки чи незвичні питання, виявлені внутрішніми аудиторами були відповідно вирішені.

3.3. Методика аудиту фінансової звітності підприємства

Аудит починається з планування. Плануючи свою роботу, аудитор стірається з проблемою вибору стратегії аудиту. В західній практиці аудиту при виборі стратегії використовують два підходи до проведення перевірки фінансової звітності:

- аудит по циклам (цикл отримання доходу, закупівельний цикл, виробничий цикл, цикл реалізації тощо. Цикли можуть бути самостійно розроблені аудиторською фірмою);
- перевірка по статтям фінансової звітності.

Другий підхід, на наш погляд, є переважним з наступних причин: по-перше, перевірка по статтям звітності найбільш прив'язана до самої звітності

і може бути легко проконтрольована (за суттєвими статтями звітності і робочими документами аудитора); по-друге, цей підхід є більш звичним для аудиторів України (з минулого досвіду ревізії).

Отже, обираючи стратегію перевірки по статтям звітності, планування аудиту і вибір аудиторських процедур, які будуть використовуватися при перевірці, необхідно пов'язати з формами звітності. Основними формами звітності, які перевіряє аудитор є баланс («Звіт про фінансовий стан») і звіт про фінансові результати («Звіт про сукупний дохід») (аудитор не зобов'язаний і не повинен перевіряти звіт про рух грошових коштів і звіт про власний капітал).

Як відомо, існують два види аудиторських процедур: тести контролю і процедури перевірки на суттєвість. Тести контролю поділяються на процедури досягнення розуміння системи внутрішнього контролю і тести контрольних моментів. Як було досліджено в першому питанні цього розділу, процедури досягнення розуміння системи внутрішнього контролю (СВК) проводяться на стадії планування для визначення попереднього розміру ризику контролю і загального аудиторського ризику – тобто не відносяться до самого процесу перевірки, а тести контрольних моментів проводяться безпосередньо на етапі перевірки СВК, що було розглянуто в попередньому питанні. Що стосується процедур перевірок на суттєвість, які поділяються на детальні тести операцій і сальдо рахунків (скорочено – детальні тести) та аналітичні процедури, то обидва види процедур використовуються безпосередньо в процесі перевірки і отримання аудиторських доказів, тому їх необхідно враховувати в методиці.

Планування аналітичних процедур і детальних тестів відбувається на стадії розробки Плану аудиту. План розробляється виходячи з обраної аудитором загальної стратегії. В західній практиці для вибору аудиторських процедур використовують АВС – матрицю, в якій процедури А – аналітичні процедури, процедури В – “основні процедури” – домінують аналітичні процедури при незначній частині детальних тестів, процедури С – “вичерпні”

– домінують детальні тести. Застосовуючи цю матрицю відповідно до обраного нами напрямку аудиту за формами звітності використання процедур можна розподілити як в табл. 3.2.

Таблиця 3.2

ABC – матриця аудиторської стратегії

Форми звітності ABC підхід	Баланс	Звіт про прибутки і збитки
А*	Аналітичні процедури	Аналітичні процедури
В	Детальна перевірка	Аналітичні процедури
С	Детальна перевірка	Детальна перевірка

Примітка: * лише аналітичних процедур недостатньо, їх слід доповнити хоча б мінімальною кількістю перевірок на суттєвість.

На наш погляд, цей підхід є дещо обмеженим:

по-перше, при розробці загальної стратегії аудиту і вибору конкретних аудиторських процедур необхідно враховувати не тільки форми звітності, але й етапи аудиту, оскільки на кожному етапі існує різна необхідність в процедурах;

по-друге, при плануванні аудиту необхідно враховувати фактор часу, тобто коли найкраще застосовувати ті чи інші процедури. Так, процедури А можуть бути виконані в будь-який час фінансового року, що перевіряється, процедури В – за три місяці до закінчення року, процедури С – в кінці року;

по-третє, загальна стратегія аудиту повинна враховувати вибір стратегії для кожного класу операцій або бухгалтерських рахунків, що, в свою чергу, залежить від думки аудитора про ефективність побудови і роботи відповідних процедур контролю і від визначення того, що є найбільш ефективним для перевірки даного класу операцій або сальдо рахунків: тести контрольних моментів, детальні тести або аналітичні процедури.

При розробці аудиторської стратегії оцінюються ризики і суттєвість, що відображається в Плані.

Отже, враховуючи вищевикладене, пропонуємо наступну схему розробки плану, представлену на рис.3.1. В цій схемі процедури D – тільки аналітичні процедури, а ABC – матрицю інтерпретуємо інакше, ніж в табл.3.2. По-перше, ABC – матриця – це методологія аудиту, яка відповідає масштабу і часовим обмеженням незалежних аудиторських процедур для оцінки притаманного ризику і ризику контролю; по-друге, в цій матриці процедури A – це переважна частина аналітичних процедур при незначній кількості детальних тестів, процедури B – це переважна частина детальних тестів при незначній кількості аналітичних процедур, процедури C – це тільки детальні тести, причому всі вони застосовуються як до балансу, так і до звіту про фінансові результати.

Зміст схеми на рис.3.1 та ABC – матриці можна пояснити наступним чином: для розробки стратегії і плану аудиту необхідно отримати уявлення про процедури контролю, які застосовуються на підприємстві клієнта, тому попередня оцінка ризику контролю робиться в першу чергу. Ризик контролю повинен бути прийнятим, як високий, якщо аудитор не планує в наступному використовувати тести контролю. За нашими дослідженнями ми зробили висновок, що на аудит будь-якої статті або форми звітності, при якому використовується проведення тестів контролю в поєднанні з тестами на суттєвість, витрачається на 30% часу менше, ніж при використанні тільки тестів на суттєвість. Звідси при розробці плану аудитор повинен, якщо це можливо при існуючій на підприємстві клієнта СВК, встановлювати ризик контролю меншим за максимальний (високий) – низьким або середнім.

Ризик контролю пов'язаний з притаманним ризиком, тому їх не можна оцінювати окремо один від одного. Для вибору аудиторських процедур в залежності від оцінки цих ризиків і розробляється ABC – матриця. Оцінка притаманного ризику відбувається на рівні фінансової звітності, тобто при розробці плану аудитор співвідносить притаманний ризик з суттєвими

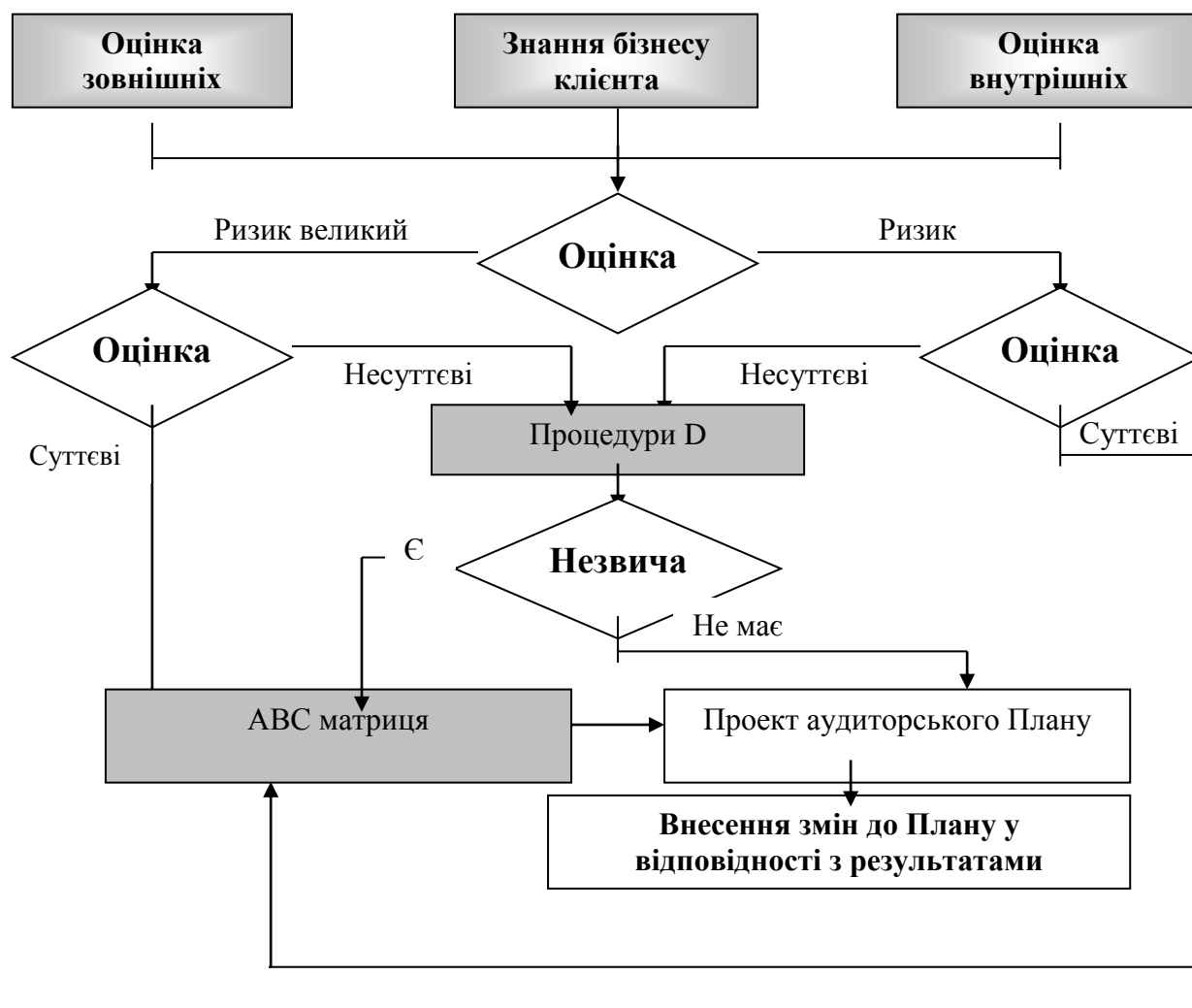

Рис.3.1. Схема розробки програми аудиту

статтями звітності (сальдо рахунків і класами операцій) на рівні тверджень (параметрів фінансової звітності). На цьому ж рівні проводиться і остаточна оцінка ризику контролю як це було представлено в попередньому питанні. Таким чином, ABC – матриця оперує двома чинниками: притаманний ризик і ризик контролю.

Схема на рис.3.1 ілюструє чотири можливі варіанта поєднання умов, з урахуванням яких складається План аудиту фінансової звітності і обирається відповідний варіант поєднання аудиторських процедур (перші три варіанта цих умов повинні бути враховані при складанні матриці стратегії):

- Ризик контролю високий, а притаманний ризик низький.

- Ризик контролю високий і притаманний ризик високий.
- Ризик контролю низький, а притаманний ризик високий.
- І ризик контролю і притаманний ризик низькі.

При четвертому варіанті ризик виявлення, який є зворотним до ризику контролю і притаманного ризику, буде прийнятий як високий, що означає невеликий обсяг перевірки, який обмежується аналітичними процедурами. На практиці це малоімовірний варіант аудиту в цілому для звітності. Але, на наш погляд, його доцільно використовувється при перевірці несуттєвих статей звітності.

При складанні Плану аудиту після оцінки ризиків розробляється порядок (план) застосування тестів контрольних моментів на етапі перевірки СВК і тестів на суттєвість на етапі перевірки сальдо і операцій. При цьому між формами звітності, оцінкою контролю і суттєвістю та аудиторськими процедурами можна встановити певну залежність, дотримання якої, на наш погляд, підвищить ефективність аудиту фінансової звітності. Цю залежність відобразимо за допомогою матриці стратегії.

Нова матриця вибору аудиторських процедур в залежності від оцінки ризику контролю враховує перші три варіанти умов схеми на рис. 3.1 і, на нашу думку, має виглядати, як в табл. 3.3.

Таблиця 3.3

Матриця для вибору аудиторських процедур залежно від розміру притаманного ризику і ризику контролю

Оцінка притаманного ризику	Оцінка ризику контролю			
	Обмежений (низький)	Середній	Високий	Максимальний
Низький	А	А	В	В
Середній	А	В	В або С	С
Високий	В або С	С	С	С

Пояснення до табл. 3.3:

- Притаманний ризик не може бути оцінений як максимальний, оскільки величину впливу зовнішніх факторів об'єктивно оцінити не можливо. На відміну від нього, ризик контролю приймається як максимальний, тобто рівний 100% при умові повної відсутності СВК у клієнта.
- При виведенні залежності між аудиторськими процедурами і розміром ризиків, ми враховували такий зовнішній фактор, як високий рівень корупції в Україні і по окремих її регіонах. Він означає, що при високому притаманному ризику – при наявності суттєвих статей або незвичайних операцій, при нормальній (середній) ефективності СВК на підприємстві існує ризик діяльності підприємства, який виражається в тому, що певні обставини, наприклад, зміна влади, можуть призвести до неможливості підприємством вести облік, дотримуючись принципу безперервності діяльності. Тому при високому притаманному ризику, на наш погляд, аудитор повинен значно знизити аудиторський ризик за рахунок ризику контролю і ризику невиявлення, збільшивши кількість детальних тестів.
- Вибір В або С в двох випадках (див. табл. 3.3) залежить від розміру аудиторського ризику (АР), обсягу суттєвої статті і співвідношення суттєвості цієї статті з загальною суттєвістю.

Використання матриці і аналітичних процедур (процедур D) для виведення залежності між аудиторськими процедурами, формами звітності і суттєвістю ми представили також у вигляді таблиці (див. табл. 3.4).

Таблиця 3.4

ABCD – матриця для вибору аудиторських процедур залежно від розміру суттєвості і форми звітності, що перевіряється

Суттєвість \ Форми звітності	Баланс	Звіт про фінансові результати
1. Припустима помилка велика		
1.1. Стаття суттєва	А	А
1.2. Стаття несуттєва	А	D
2. Припустима помилка обмежена		
2.1. Стаття суттєва	С	В
2.2. Стаття несуттєва	В	В

Пояснення до табл. 3.4:

- Як вже було визначено в попередніх питаннях, при оцінці суттєвості аудитор має виходити з розміру припустимої помилки, яку він може собі дозволити при конкретних обставинах. Це співвідноситься з суттєвістю, яка визначається по кожній статті звітності, тому першочерговим фактором, який впливає на вибір процедури перевірки, на наш погляд, є розмір припустимої помилки, прийнятої аудитором при визначеному розмірі AP.
- Розмір припустимої помилки впливає на обсяг перевірки в зворотній залежності, а обсяг перевірки в свою чергу вимагає відповідних процедур, тобто, чим менше обсяг перевірки (при великій припустимій помилці), тим менше потрібно детальних тестів, оскільки достатньо визначити незвичайні статті або операції, і тільки після цього провести детальні тести. Що стосується несуттєвих статей, то в західній практиці в даному випадку їх майже не перевіряють, але ми вважаємо за необхідне провести аналітичні процедури, а вже за їх результатами визначати наступні дії.
- Перевіряючи Звіт про фінансові результати (Звіт про сукупний дохід), в першу чергу проводять аналіз показників звіту для визначення

тенденцій їх змін, а вже потім, якщо необхідно, детальні тести. Це пояснюється специфікою статей Звіту про фінансові результати (Звіту про сукупний дохід), які містять в собі узагальнену інформацію по класам операцій і оборотам рахунків.

Використовуючи табл.3.3 і табл.3.4 уточнюється перелік і порядок застосування тестів на суттєвість і складається План аудиту по кожній дефініції звітності. Дефініцією звітності може бути об'єкт обліку (основні засоби, запаси, дебіторська заборгованість, кредити банків, капітал тощо) або параметр звітності. Після складання Плану аудитор повинен приступити до тестування сальдо рахунків і класів операцій. За результатами аналізу отриманих на попередніх етапах даних, встановлюється достатність доказів і достовірність отриманої інформації, на основі прямих або непрямих свідчень, визначаються умови проведення тестування і обираються методи перевірки.

Для ефективного проведення аудиту, на нашу думку, необхідно дотримуватися наступних правил:

- якщо існують всі або більшість умов, які дозволяють використовувати вибірку, потрібно використовувати вибірку. При цьому, якщо сукупність однорідна і аудитор забезпечений всіма необхідними засобами використовується статистична вибірка. В інших випадках – нестатистична;
- якщо в звітності містяться суттєві статті з великою кількістю операцій, то використовуються методи специфічного відбору.
- якщо є певні сумніви щодо надійності аудиторських доказів або достовірності даних, отриманих на попередніх етапах аудиту, аудитор використовує метод відбору специфічних статей або суцільну перевірку, якщо витрати на її проведення не перевищують витрат на зниження аудиторського ризику іншим способом;
- якщо за допомогою аналітичних процедур були виявлені незвичайні тенденції або суттєві статті з невеликою кількістю операцій по цих

рахунках використовується суцільний метод або нестатистична вибірка;

З урахуванням зазначених правил проведення дослідження дозволило нам визначити залежність вибору методу перевірки від основних умов (ефективність системи внутрішнього контролю, розмір статті, загальна суттєвість тощо), яку ми представили в табл. 3.5.

Таблиця 3.5

Методика вибору методу перевірки статті звітності

Умова вибору методу	Методи перевірки			
	Суцільна	Відбір специфічних статей	Вибірка	
			Вид вибірки	Обсяг
1	2	3	4	5
Ризик контролю високий	Якщо стаття суттєва і мала кількість операцій	Якщо стаття суттєва, а кількість операцій значна	Нестатистична в будь-якому разі може бути використана	Великий
Ризик контролю низький	-	Стаття суттєва	Статистична	Невеликий
Зростання притаманного ризику	Якщо вибірка неможлива	-	Будь-яка	Збільшення
Стаття суттєва: - Велика кількість операцій - Мала кількість операцій	- Якщо високий ризик	Статті, вищі за певну суму -	Нестатистична Нестатистична	Великий Невеликий
Стаття несуттєва	-	-	Статистична	Невеликий
Збільшення аудитором величини припустимої помилки	-	-	Будь-яка	Зменшення
Наявність операцій з пов'язаними особами	Якщо мала кількість	По суттєвим операціям	Нестатистична	Залежно від ризику
Наявність незвичайних тенденцій	Тільки якщо мала кількість і для суттєвих статей	Обов'язково по суттєвим статтям	Нестатистична	Збільшення по цим статтям або операціям
Прийняття рішення щодо суттєвих подальших подій	Аналогічно попередньому	Статті, вищі за певну суму	-	-
Наявність ознак шахрайства	Якщо вибірка не доцільна	Відбір підозрілих статей	Нестатистична	Збільшення
Високі притаманний ризик і ризик контролю, невелика кількість суттєвих за вартістю статей	Якщо інше не можливо	-	Нестатистична	Збільшення

Ця методика на практиці дозволить зменшити витрати аудиту на проведення додаткових тестів, вибрати більш привабливий метод проведення перевірки і тим самим підвищити ефективність аудиту.

Спочатку розглянемо методику практичного застосування вибірки в аудиті фінансової звітності. На даному етапі аудитор перевіряє сальдо рахунків і класи операцій. Сальдо рахунків відносяться до балансу, а класи операцій – до звіту про фінансові результати. В будь-якому випадку, на наш погляд, краще використовувати кількісне вибіркоче спостереження. Вибіркове дослідження проводиться в декілька етапів:

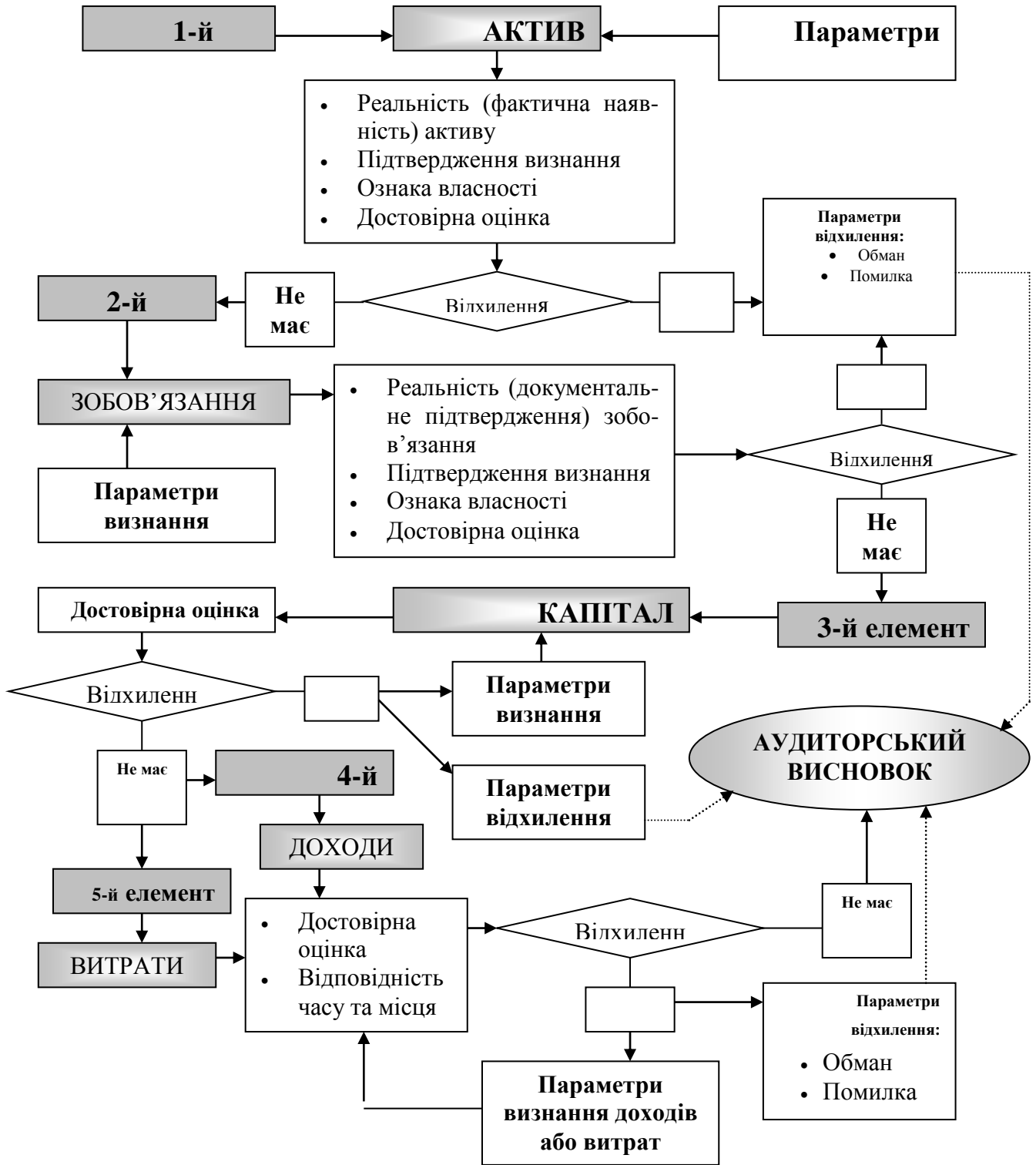
□ Вибір завдання для перевірки.

На наш погляд, розробка процедури вибіркової перевірки фінансової звітності повинна базуватися на загальноприйнятих принципах бухгалтерського обліку. В нашому випадку будемо використовувати параметричну модель фінансової звітності, представлену в першому розділі. Звідси при виборі напрямку перевірки аудитор обирає параметри, які він буде перевіряти: реальність, визнання, право власності, відповідність часу та місця. При цьому необхідно враховувати розподіл параметрів між Балансом (Звіт про фінансовий стан) і Звітом про фінансові результати (Звіт про сукупний дохід). За одну перевірку можна дослідити одразу кілька параметрів звітності, вибір яких залежить від об'єкта, що перевіряється.

За результатами проведених досліджень і з урахуванням принципу суттєвості ми виділили основні об'єкти перевірки. В додатку В представлений розподіл параметрів фінансової звітності по-об'єктно. Використовуючи цю таблицю можна перевіряти кожний об'єкт окремо, але ми пропонуємо використовувати причинно-наслідковий зв'язок, який покладено в основу звітності [142].

При цьому для зменшення ризику невиявлення відхилення від встановлених параметрів, елементи, на які екстраполюється висновок на основі причинно-наслідкового зв'язку з перевіреними елементами, можна дослідити на відповідність обов'язковому параметру визнання – достовірну

оцінку. Якщо при подібній перевірці будуть знайдені відхилення, даний елемент перевіряється по всім параметрам. Можливий варіант аудиту звітності на основі зазначеного взаємозв'язку представлений на рис.3.2.

де ..... вплив на вид аудиторського висновку

Рис.3.2. Варіант вибіркової аудиторської перевірки відповідності елементів звітності параметричним критеріям

Це найбільш широкий варіант використання параметричної моделі звітності, оснований на двох елементах.

Вибіркова перевірка може бути організована й іншим способом. За кваліфікацією аудитора і його власним досвідом даний варіант вибіркової перевірки може бути скорочений до одного основного елемента, наприклад, капіталу, оскільки за концептуальною основою сучасних стандартів, капітал є основним елементом фінансової звітності. Він формується на основі операцій з активами і зобов'язаннями, і в свою чергу є чинником визначення розміру доходів і витрат підприємства.

□ Вибір виду вибірки.

Виходячи з необхідних умов використання і вище вказаних правил перевірки аудитор вибирає статистичну або нестатистичну вибірку. Одним з найефективніших, на наш погляд, методом є монетарна вибірка. Визначення генеральної сукупності.

Генеральна сукупність повинна відповідати обраному напрямку перевірки, тобто параметру звітності. Існує два напрямки дослідження: від первинних документів до звітності і навпаки. Взаємозв'язок між параметром звітності і напрямком аудиторського дослідження буде представлений нижче.

Для формування представницької вибірки з генеральної сукупності необхідно виключити індивідуально значимі елементи, наприклад, всі суттєві за розміром елементи. Інакше кажучи, необхідно стратифікувати сукупність – поділити її на підсукупності (страти) за певними ознаками. Цей метод дозволяє підвищити однорідність сукупностей і застосувати до них статистичне вибіркове дослідження.

□ Визначення обсягу вибірки.

Обсяг вибірки залежить від кількох факторів. В спеціальній літературі [5, 7, 92, 113] розроблено багато рекомендацій щодо визначення обсягу вибірки. Ми рекомендуємо виходити з проведеної в попередньому питанні оцінки ризиків. Для цього необхідно перевести оцінку ризиків в коефіцієнти: так ПАР = 0,1, ПР – залежно від підприємства, РК = 1, якщо контроль

неефективний або аудитор не проводив оцінку РК. Тоді, ризик невиявлення (РН) розкладається на дві складові: ризик неефективності детальних тестів (РД) і ризик неефективності аналітичних процедур (РА).

Якщо аудитор не буде використовувати аналітичні процедури, $РА = 1$. При $РК \rightarrow 1$, РД буде зменшуватись. Оскільки обсяг вибірки величина зворотна до РД, при зменшенні РД обсяг вибірки буде наближатися до максимального, що означає суцільну перевірку, що може бути неефективно.

Отже аудитор повинен самостійно встановлювати РД, виходячи з власного досвіду. Коригування пропонуємо робити за допомогою тестів контролю або аналітичних процедур. На цьому етапі аудитор також повинен задати припустимий рівень погрішності, тобто кількість викривлень в генеральній сукупності, яку він вважатиме припустимою і надасть безумовно-позитивний висновок. Звичайно цей рівень визначається виходячи з професійного судження аудитора. Ми пропонуємо визначати цей рівень виходячи з наступного принципу: кількість помилок повинна оцінюватись за розміром суттєвості, адже дві-три помилки за величиною шкоди можуть перевищувати межу суттєвості.

Визначити метод відбору елементів вибірки.

Р. Адамс [1] і ряд інших авторів [5, 28, 44, 92, 113] виділяють три методи: неформальний або інтуїтивний метод, метод випадкового відбору і систематизований метод. При першому методі обираються елементи вибірки на основі власного досвіду аудитора, при методі випадкового відбору використовуються таблиці випадкових величин, при систематизованому методі, який на наш погляд є найбільш прийнятним, спочатку розраховується інтервал вибірки шляхом ділення кількості елементів сукупності на кількість елементів вибірки, і формується вибірка шляхом відбору елементів через розрахований інтервал, починаючи з довільно обраного елемента генеральної сукупності.

- Здійснення тестування обраних елементів.
- Оцінка результатів тестування. Проводиться в три етапи:

Перший етап. Визначення відхилень (кількість і сума по модулю).

Другий етап. Проекція погрішності на всю сукупність (методом різниць, методом середньої величини елементів або пропорційним методом).

Третій етап. Визначення, наскільки фактична виявлена погрішність відрізняється від припустимої.

При здійсненні вибіркового дослідження аудитор завжди зустрічається з проблемою зменшення ризику вибіркового методу, який обумовлений тим, що висновки, які може зробити аудитор на основі вибірки можуть відрізнятися від висновків, які б він зробив, якби тій самій процедурі підлягали всі елементи генеральної сукупності [78, с.188]. При використанні статистичних прийомів дослідження аудитор може розрахувати цей ризик. В інших випадках ми пропонуємо не оцінювати цей ризик, а розглядати різні фактори, які впливають на розмір вибірки (припустиме відхилення, оцінка притаманного ризику і ризику контролю тощо).

На етапі вибіркового дослідження аудитор проводить тестування сальдо рахунків і класів операцій. Аналогічне тестування тільки до іншого обсягу елементів сукупності проводиться і при застосування суцільної перевірки і при відборі специфічних статей. Вибір тестів залежить від параметрів фінансової звітності і об'єктів, що перевіряються. При цьому враховуються тип аудиторських доказів, які найкраще охарактеризують інформацію, що перевіряється.

Таким чином, щоб розробити методику тестування сальдо рахунків і класів операцій необхідно визначити взаємозв'язки між параметрами фінансової звітності, об'єктами обліку, аудиторськими доказами і тестами. Зазначена залежність розроблена нами з урахуванням умов аудиту і особливостей бухгалтерського обліку в Україні і представлена в додатках В, Г і Д.

Все вищевикладене є складовою частиною пропонованої нами методики аудиту фінансової звітності. Ця методика являє собою перелік послідовних кроків, за якими аудитор повинен, використовуючи

запропоновані вище локальні методики і матричні форми, при перевірці фінансової звітності акціонерних товариств зробити наступне:

- Ознайомитись з бізнесом клієнта і попередньо оцінити аудиторський ризик і притаманний ризик, як елемент першого, на основі представленого в попередньому питанні алгоритму.
- Ознайомитись з системою внутрішнього контролю клієнта і системою бухгалтерського обліку. Провести процедури опитування (анкетування), спостереження. Визначити ризик контролю на основі представленої матриці попередньої оцінки.
- Провести попередній аналіз фінансової звітності і визначити суттєві статті. Встановити розмір суттєвості на основі методики, запропонованої в другому питанні цього розділу.
- Розробити План аудиту – визначити аудиторський підхід: системно-орієнтований або підтверджуваний. Рекомендуємо спочатку розрахувати ризик невиявлення. Якщо він дуже низький, то провести тести контролю і уточнити оцінку ризику контролю, а потім знов розрахувати ризик невиявлення. При виборі стратегії аудиту пропонуємо орієнтуватися на статті звітності.
- Розрахувати ризик невиявлення на основі оцінки притаманного ризику і ризику контролю за формулою.
- За допомогою оцінки ризиків і суттєвості визначити співвідношення аналітичних процедур і детальних тестів.
- Провести аналітичні процедури і визначити рахунки і класи операцій, які вимагають ретельного тестування.
- Вибрати метод дослідження на основі професійного судження.
- Провести відбір елементів для тестування. По суттєвим статтям стратифікувати сукупність. Якщо елементів дуже багато: підсукупність зі суттєвими за розміром елементами перевірити суцільно, інші – на основі вибірки або відбору статей на основі власного судження. По значимим статтям (з точки зору їх впливу на рішення користувача) і по

статтям, обраним по результатами аналітичних процедур провести перевірку методом відбору специфічних статей. По всім іншим статтям провести вибіркоче дослідження.

- Провести тестування відібраних елементів відповідно до обраного на попередньому етапі методу (вбірково, суцільно чи методом відбору специфічних статей).
- Встановити відхилення від запланованих критеріїв суттєвості, рівня погрішності, припустимого аудиторського ризику. Визначити суттєвість відхилень.
- Оцінити достатність і достовірність отриманих доказів і надіслати керівництву лист з вимогою пояснення відхилень, якщо вони необхідні, або отримання від керівництва листа-подання.
- За результатами дії керівництва, на основі наведеної в другому питанні розділу методики вибрати вид аудиторського висновку.
- Провести аналітичні процедури для визначення тенденцій в діяльності підприємства на основі фінансової звітності за період, що перевіряється. Визначити суттєві події і провести перевірку подальших подій після дати балансу. За результатами аудиту подальших подій внести, якщо необхідно, коригування в аудиторський висновок.
- Визначити можливість підприємства продовжувати свою діяльність в наступному звітному році і зазначити це в аудиторському висновку.

Висновки до розділу 3

Отже за результатами проведеного дослідження можна зробити наступні висновки:

1. Проаналізувавши сутність понять «аудиторська діяльність», «аудит» та «інші аудиторські послуги» як вид незалежного фінансового контролю, дійшли висновку, що аудиторська діяльність – підприємницька діяльність аудиторських фірм і аудиторів, що включає аудит і надання інших

аудиторських послуг, яка здійснюється з метою контролю, раціоналізації й оптимізації фінансової діяльності юридичних осіб та приватних підприємців.

Аудит – підприємницька діяльність з незалежної перевірки бухгалтерського обліку та фінансової (бухгалтерської) звітності юридичних осіб та приватних підприємців (клієнтів) з метою встановлення її достовірності, відповідності порядку ведення бухгалтерського обліку законодавству України, з одного боку, з іншого – це вид адміністративно-правового впливу на делікти (правопорушення у фінансовій сфері).

2. Наголошено на необхідності створення відділу внутрішнього аудиту на кожному підприємстві, що підтверджується наступними аргументами:

1) це дозволить раді директорів або виконавчому органу налагодити ефективний контроль за автономними підрозділами організації;

2) цільові контрольні перевірки та аналіз, які проводяться внутрішніми аудиторами дозволять, виявити резерви виробництва та визначити найбільш ефективні напрями розвитку;

3) внутрішні аудитори, здійснюючи контроль, часто виконують консультативні функції стосовно посадових осіб фінансово-економічних, бухгалтерських та інших служб як в головному відділенні організації, так і в її філіях і дочірніх компаніях.

3. Надано авторське визначення поняття «аудит» як форми фінансового контролю, яка спрямована на запобігання фінансовим правопорушенням, забезпечення фінансової дисципліни, сприяння ефективності використання майна, додержання правил ведення бухгалтерського обліку та достовірність фінансової звітності.

Аудит – це вид підприємницької діяльності, бо він, з одного боку, регулюється як і всі інші види підприємницької діяльності, з іншого, як специфічний вид контрольної діяльності стосовно його підприємницької спрямованості має певні адміністративно-правові обмеження.

4. Основними принципами планування аудиторського процесу визначено: безперервність, комплексність та оптимальність. Проведені дослідження показали, що загальне планування доцільно поділити на два великих етапи: попереднє планування та розробка загальної Стратегії та Плану аудиту. На першому етапі вивчається підприємство, що перевіряється, та визначаються основні параметри майбутньої перевірки, на другому – розробляється стратегія перевірки і складається детальний опис майбутніх робіт в меморандумі планування. Виділення етапу попереднього планування обумовлюється його значенням в обґрунтованому укладанні договору між аудиторською організацією та клієнтом. На підставі вивчення особливостей аудиторських послуг та Цивільного кодексу України запропоновано для урегулювання взаємовідносин між замовником і виконавцем використовувати лист-зобов'язання та договір про проведення аудиту.

5. Дослідження показали, що підготовка програм у вітчизняних аудиторських організаціях здійснюється щодо окремих розділів бухгалтерського обліку. Проведений аналіз встановив доцільність її складання за циклами господарських операцій і виділення серед них циклу доходу, циклу витрат та циклу фінансування й вкладання капіталу. Зосереджуючись на господарських операціях, ніж просто на сальдо рахунків в оцінюванні ризику та застосуванні аудиторських процедур по суті, аудитор досягає більшої впевненості в тестуванні тверджень адміністрації певного сегменту фінансової звітності. Процедури, які вносяться до плану, мають стосуватись специфічних аудиторських завдань та відображати різні рівні аудиторського ризику й зв'язку між формами доказів та агрегатними рівнями суттєвості. Основними чинниками, що обумовлюють характер, час та обсяг аудиторських процедур плану аудиту, є: вивчення та оцінювання існуючої системи внутрішнього контролю; суттєвість сальдо рахунків чи обсягу господарських операцій; характер бізнесу клієнта; вартість / прибуток.

6. На сучасному етапі розвитку аудиту існує необхідність розробки методичних рекомендацій для проведення перевірки фінансової звітності. Це

не можливо зробити без дослідження і розуміння методичних основ аудиту. Для цього ми розглянули основні компоненти методологічної моделі: аудиторські процедури і методи перевірки фінансової звітності, дослідили основні принципи проведення аудиту, зокрема проблеми оцінки аудиторського ризику і суттєвості. На основі проведених досліджень визначили взаємозв'язки між побудовою Плану аудиту (етапами аудиторського процесу), аудиторськими процедурами і аудиторськими доказами, обґрунтували необхідність оцінки аудиторського ризику, доцільність використання вибіркового методу перевірки фінансової звітності, дослідили різні класифікації тестів. Визначили залежність побудови методики перевірки від об'єктів обліку і встановили взаємозв'язок з контрольними параметрами фінансової звітності.

8. Узагальнюючи результати дослідження у вигляді запропонованих рекомендацій, ми розробили комплексну, цілісну методику перевірки фінансової звітності, яка базується на оцінці ризику за трифакторною моделлю і на оцінці суттєвості на основі комбінованого підходу: як граничного рівня помилки, як критерію вибору об'єктів перевірки і типу аудиторських процедур, як критерію вибору виду аудиторського висновку. При визначенні методики вибору аудиторського висновку ми запропонували параметричний мінімум, що характеризує основні умови, які необхідно враховувати при виборі виду висновку. Цей параметричний мінімум розроблений нами з урахуванням умов роботи аудитора в Україні (високий ризик, значний розмір викривлень, корумпованість економіки). В межах даної методики запропоновані схеми перевірки об'єктів бухгалтерського обліку на сучасному етапі. Застосування на практиці наших пропозицій дозволить підвищити ефективність аудиту і забезпечить прискорення його розвитку.

ВИСНОВКИ

В сучасних умовах суттєво зростає роль звітності підприємства, цінність якої визначається придатністю комплексно характеризувати діяльність суб'єктів господарювання. Висвітлення теоретичних засад формування звітності у системі управління дозволяє зробити наступні висновки:

1. Економічна інформація невіддільна від процесу управління. Вона являє собою сукупність відомостей про господарську діяльність суб'єкта підприємницької діяльності, є основним джерелом для обґрунтованого прийняття управлінських рішень і основою звітності підприємства. З метою забезпечення інформаційних запитів користувачів (внутрішніх та зовнішніх) відповідно до їх ролі у процесі управління діяльністю суб'єкта господарювання формується адекватна вимогам певних категорій споживачів фінансова, внутрішньогосподарська, податкова та статистична звітність.

2. На підставі аналізу інформаційних потоків, функцій управління та запитів користувачів на необхідну звітну інформацію визначено коло користувачів звітності підприємств, здійснено їх класифікацію та уточнено їх інформаційні запити відповідно до ролі у процесі управління діяльністю суб'єкта господарювання.

3. Для задоволення потреб внутрішніх та зовнішніх користувачів систематизовано вимоги до якості звітної інформації, що зумовлюють та забезпечують можливість її використання, за такими групами: за змістом – доречність, суттєвість, достовірність, нейтральність, раціональність; за формою – дохідливість, зіставність, систематизованість; за часом – періодизація, своєчасність.

4. Аналіз діючої системи нормативно-правового регулювання фінансової звітності в Україні свідчить про те, що низький рівень придатності показників фінансової звітності для інформаційного забезпечення прийняття рішень зумовлений недосконалістю системи її нормативно-правового регулювання. Зокрема, вона визначає низьку

відповідальність підприємств за дотримання якісних характеристик звітної інформації. У зв'язку з цим, запропонована п'ятирівнева система нормативно-правового регулювання фінансової звітності, основу якої становлять обґрунтовані автором теоретичні складові національної концептуальної основи фінансової звітності, що повинні сприяти підвищенню суспільної свідомості та відповідальності укладачів фінансової звітності за відповідність звітної інформації якісно-інформаційним характеристикам.

5. Глобалізація економіки, формування постіндустріальної економічної формації, особливості суспільно-економічного розвитку України характеризуються зміною потреб економіки та потреб окремих індивідів; виникнення нових явищ у сферах технологій, фінансів, торгівлі, комунікацій визначають необхідність переосмислення стратегічних цілей функціонування як держави в цілому, так і окремих суб'єктів господарювання, і спричиняють трансформаційні процеси у такій функціональній науці, як економічний аналіз. Зокрема, це стосується: цільової спрямованості та практичної корисності; функціонального призначення; об'єктів; суб'єктів, технології та організації; методик економічного аналізу; формування циклу аналітичних предметів.

6. Аналіз формування фінансових результатів у першу чергу повинен бути спрямований на виявлення можливих шляхів розширення діяльності підприємств. Оскільки ж у сучасних умовах це можливе, зважаючи на недостатність власних ресурсів, за рахунок ширшого залучення кредитів банків, то в якості одного з головних напрямів результативності економічного аналізу на підприємствах треба визнати саме об'єктивну оцінку можливості їхнього погашення завдяки додатковому нарощуванню маси прибутку. З огляду на це важливим є порівняння рівня рентабельності продажу товарів з діючими на даний момент часу відсотковими ставками за кредитами банків. Бо їхнє залучення буде виправданим лише у тому разі, коли перший показник суттєво перевищуватиме другий.

7. Фінансовий стан - це складне комплексне поняття, результат взаємодії всіх елементів системи фінансових відносин підприємства. Не існує єдиної економічної ознаки, яку можна було б розглядати як характеристику рівню фінансового стану суб'єкту господарювання. Він визначається сукупністю виробничо-господарських факторів і характеризується системою показників, що відображають наявність, розміщення й використання фінансових ресурсів.

8. Слід відрізнити поняття фінансового аналізу, аналізу і оцінки фінансового стану підприємства. Аналіз фінансового стану являє собою складову частину загального фінансового аналізу підприємства, і є, по суті, процесом, методичною основою для отримання оцінки фінансового стану. Фінансовий аналіз – більш широке поняття, яке поряд з аналізом фінансового стану містить також аналіз формування і розподілу прибутків, собівартості продукції, її реалізації та інші питання. Аналіз та оцінка фінансового стану – частина фінансового аналізу.

9. Аудит – підприємницька діяльність з незалежної перевірки бухгалтерського обліку та фінансової (бухгалтерської) звітності юридичних осіб та приватних підприємців (клієнтів) з метою встановлення її достовірності, відповідності порядку ведення бухгалтерського обліку законодавству України, з одного боку, з іншого – це вид адміністративно-правового впливу на делікти (правопорушення у фінансовій сфері). Надано авторське визначення поняття «аудит» як форми фінансового контролю, яка спрямована на запобігання фінансовим правопорушенням, забезпечення фінансової дисципліни, сприяння ефективності використання майна, додержання правил ведення бухгалтерського обліку та достовірність фінансової звітності.

10. Основними принципами планування аудиторського процесу визначено: безперервність, комплексність та оптимальність. Проведені дослідження показали, що загальне планування доцільно поділити на два великих етапи: попереднє планування та розробка стратегії та плану аудиту.

На першому етапі вивчається підприємство, що перевіряється, та визначаються основні параметри майбутньої перевірки, на другому – розробляється стратегія перевірки і складається детальний опис майбутніх робіт в меморандумі планування. Виділення етапу попереднього планування обумовлюється його значенням в обґрунтованому укладанні договору між аудиторською організацією та клієнтом. На підставі вивчення особливостей аудиторських послуг та Цивільного кодексу України запропоновано для урегулювання взаємовідносин між замовником і виконавцем використовувати лист–зобов’язання та договір про проведення аудиту.

11. На сучасному етапі розвитку аудиту існує необхідність розробки методичних рекомендацій для проведення перевірки фінансової звітності. Це не можливо зробити без дослідження і розуміння методичних основ аудиту. Для цього ми розглянули основні компоненти методологічної моделі: аудиторські процедури і методи перевірки фінансової звітності, дослідили основні принципи проведення аудиту, зокрема проблеми оцінки аудиторського ризику і суттєвості. На основі проведених досліджень визначили взаємозв’язки між побудовою Плану аудиту (етапами аудиторського процесу), аудиторськими процедурами і аудиторськими доказами, обґрунтували необхідність оцінки аудиторського ризику, доцільність використання вибіркового методу перевірки фінансової звітності, дослідили різні класифікації тестів. Визначили залежність побудови методики перевірки від об’єктів обліку і встановили взаємозв’язок з контрольними параметрами фінансової звітності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ЛІТЕРАТУРНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аудит банков: уроки, усвоенные из кризиса [Электронный ресурс]: материалы дослідження Інституту присяжних бухгалтерів Англії та Уельсу. – 2010р. – Режим доступу : http://www.icaew.com/index.cfm/route/171482/icaew_ga/Faculties/Financial_Services/Financial_Services_Faculty_home/Audit_of_Banks_Stakeholder_Feedback/pdf.
2. Азарова А.О. Оцінка ефективності інвестиційних проектів / А.О. Азарова, Д.М. Бершов // Фінанси України. – 2014. – №9. – С. 52-57.
3. Алборов Р.А. Выбор учетной политики предприятия в 1997 году. Принципы и практические рекомендации / Р.А. Алборов. – М.: Экспертное бюро, 1997. – 351с.
4. Балабанов И.Т. Финансовый анализ и планирование хозяйствующего субъекта / И.Т. Балабанов. – М.: Финансы и статистика, 2000. – С. 37.
5. Барановська Т.В. Облікова політика підприємств в Україні: теорія і практика: дис. канд. екон. наук : 08.06.04 / Барановська Тетяна Василівна. – Житомир, 2009. – 224 с.
6. Бельшева И. В. Нематериальные активы компании: классификация и учет [Электронный ресурс] / И.В. Бельшева, Н.А. Козлов // Акционерное общество: вопросы корпоративного управления. – 2012. – №4. Режим доступу: http://www.USGAAP.ru/biblio/US_GAAP-ias/compare_rus2/222.asp.
7. Бидна Л. Диагностика тактических целей / Л. Бидна // & Финансист. – №9. –2008. – С. 33.
8. Богопольский А.В. Существенность в МСФО [Электронный ресурс] / А.В. Богопольский // Корпоративная финансовая отчетность: МСФО. – 2009. – №6. Режим доступу: http://US_GAAP.ru/biblio/US_GAAP-ias/compare_rus2/282.asp.
9. Бондар М. І. Інвестиційна діяльність. Методика та організація обліку і контролю : [монографія] / М. І. Бондар. – К.: КНЕУ, 2016. – 256 с.

10. Брюханов М.Ю. Концепция поддержания капитала как способ влияния на стоимость элементов отчетности: [Электронный ресурс] / М.Ю. Брюханов. Режим доступа: <http://www.finman.ru/articles/2010/2/4500.html>
11. Бутинець Ф.Ф. Альфа і омега бухгалтерського обліку або моя болісна несповідь: [монографія] / Ф.Ф. Бутинець. – Житомир: ПП “Рута”, 2015. – 328 с.
12. Бутинець Ф.Ф. Бухгалтерський облік в Україні. Міфологія. [частина 2] / Ф.Ф. Бутинець. – Житомир: ЖДТУ, 2003. – 524с.
13. Бутинець Ф.Ф. Бухгалтерський облік: роздуми вченого / Ф.Ф. Бутинець. – Житомир: ПП “Рута”, 2001. – 100 с.
14. Бутинець Ф.Ф. Проблеми науки бухгалтерського обліку: реалії: [монографія] / Ф.Ф. Бутинець. – Житомир: ПП “Рута”, 2005. – 324с.
15. Бутинець Ф.Ф. Теорія бухгалтерського обліку: підручник [для студентів вищих навчальних закладів] / Ф.Ф. Бутинець. – [3-є вид., доп. і перероб.]. – Житомир: ПП “Рута”, 2003. – 444с.
16. Бутинець Ф.Ф. Бухгалтерский учет в зарубежных странах: [учебное пособие в 2-х частях] / Ф.Ф. Бутинець. – Ч. I. – Житомир: ЧП “Рута”, 2005. – 640с.
17. Бутинець Ф.Ф. Бухгалтерский учет в зарубежных странах: [учебное пособие в 2-х частях] / Ф.Ф. Бутинець. – Ч. II. – Житомир: ЧП “Рута”, 2005. – 568с.
18. Буфатіна І.В. Інформаційні та методичні засади формування і аналізу фінансових звітів підприємства: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.06.04. – Буфатіна Ірина Валеріївна. – Київ, 2012. – 23с.
19. Бухгалтерский учет в зарубежных странах: [учебное пособие / под ред. проф. Ф.Ф. Бутинца]. – Житомир: ЖГТУ, 2007. – 480с.
20. Валуев Б.І. Види господарського обліку або якісні характеристики створюваної в ньому інформації? / Б.І. Валуев // Вісник Житомирського державного технологічного університету / Економічні науки. Житомир: ЖДТУ, 2008. – № 3 (45). – 386с.
21. Валуев Б.І. Деякі спірні концепції, що покладено в основу перебудови

- бухгалтерського обліку: зб. матер. міжнар. міжвуз. наук.-практ. конф. [“Удосконалення системи обліку, аналізу та аудиту як складової інформатизації суспільства”] / Б.І. Валуєв. – Тернопіль-Мукачєво, 2004. – С. 26-31.
22. Василенко В.О. Теорія і практика розробки управлінських рішень: [навчальний посібник] / В.О. Василенко. – К.: ЦУЛ, 2013. – 420с.
23. Вікіпедія: вільна енциклопедія: [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://ru.wikipedia.org>.
24. Воронина Л.А. Понятие бухгалтерских оценок и их развитие / Л.А. Воронина, Э.В. Москвичева // Международный бухгалтерский учет. – 2016. – №12. – С. 22-26.
25. Гетьман В.Г. Оценка применения МСФО зарубежными пользователями и Российскими специалистами / В.Г. Гетьман // Бухгалтерский учет в издательстве и полиграфии. – 2016. – №12. – С. 2-5.
26. Голов С.Ф. Диференціація фінансової звітності у контексті євроінтеграції: матер. міжнар. наук.-практ. конф. [“М.І. Туган-Барановський – видатний вчений-економіст. Спадщина та новації”] / С.Ф. Голов. – Донецьк: Дондуєт, 2005. – С. 20-23.
27. Голов С.Ф. Міжнародні стандарти фінансової звітності: зміни та поширення / С.Ф. Голов // Бухгалтерський облік і аудит. – 2009. – № 8-9. – С. 43-54.
28. Голов С.Ф. Креативний облік – загроза професії та суспільству / С.Ф. Голов // Бухгалтерський облік і аудит. – 2011. – № 1. – С. 31-42.
29. Голов С. Регулювання у сфері бухгалтерського обліку та аудиту в ЄС та перспективи адаптації законодавства України / С. Голов, С. Зубілевич, В. Пархоменко / [ра ред. С.Ф. Голова]. – К.: Арт-Медіа, 2005. – 584 с.
30. Голов С.Ф. Бухгалтерський облік в Україні: аналіз стану та перспективи розвитку: [монографія] / С.Ф. Голов. – К.: Центр учбової літератури, 2007. – 522 с.
31. Голов С.Ф. Гармонізація фінансової звітності відповідно до плану дій

- “Україна-ЄС” / С.Ф. Голов // Бухгалтерський облік і аудит. – 2005. – №4. – С. 7-16.
32. Голов С.Ф. Передумови подальшого розвитку бухгалтерського обліку в Україні / С.Ф. Голов // Школа професійного бухгалтера. – 2005. – № 8 (56). – С. 8.
33. Голов С.Ф. Бухгалтерський облік за Міжнародними стандартами: приклади та коментарі: [практичний посібник] / С.Ф. Голов, В.М. Костюченко. – К.: Лібра, 2001. – 840с.
34. Горицкая Н.Г. Бухгалтерский учет и финансовая отчетность в Украине с 2000 года / Н.Г. Горицкая. – К.: ООО Редакция газеты “Бухгалтерия. Налоги. Бизнес”, 2000. – 256с.
35. Горицька Н.Г. Суть Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 5 “Звіт про власний капітал” / Н.Г. Горицька // Галицькі контракти. – 2005. – № 52. – С. 12-13.
36. Даньків Й.Я. Алгоритм прийняття управлінських рішень на основі аналізу спеціалізованої фінансової звітності / Й.Я. Даньків, Я.В. Шеверя // Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. – Луганськ, 2013. – № 10 (128) (частина 2). – С. 45-53.
37. Даньків Й.Я. Алгоритм прийняття управлінських рішень на основі аналізу спеціалізованої фінансової звітності / Й.Я. Даньків, Я.В. Шеверя // Науковий вісник Одеського державного економічного університету. Серія: економічні науки. – Одеса, 2015. – № 4 (82). – С. 81-95.
38. Даньків Й.Я. Вплив облікової політики підприємства та креативності на показники фінансової звітності / Й.Я. Даньків, Я.В. Шеверя // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія “Економіка”. – Спеціальний випуск 29 (частина 1). – Ужгород, 2016. – С. 206-210.
39. Даньків Й.Я. Економічний зміст прибутку та облік його використання в умовах трансформування економіки / Й.Я. Даньків, Я.В. Шеверя // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: “Економіка”. Випуск 18. – Ужгород, 2005. – С. 222-229.

40. Даньків Й.Я. Комплексна модель звіту про фінансовий стан як інформаційне джерело фінансово-економічного аналізу / Й.Я. Даньків, Я.В. Шеверя // Вісник Київського національного торговельно-економічного університету. Спецвипуск 5. – Київ, 2008. – С. 130-135.
41. Даньків Й.Я. Комплексне інформаційне забезпечення потреб користувачів фінансової звітності / Й.Я. Даньків, Я.В. Шеверя // Удосконалення обліку, аналізу, аудиту і звітності в сучасних умовах глобалізаційних процесів у світовій економіці: матеріали першої міжнар. науково-практ. конф., 26-28 квітня 2010 р., м. Ужгород. Відповід. ред. Й.Я. Даньків / М-во освіти і науки України, Ужгородський нац. ун-т. – Ужгород: УЖНУ, 2012. – С. 82-84.
42. Даньків Й.Я. Фінансова звітність в інформаційному забезпеченні управлінських рішень / Й.Я. Даньків, Я.В. Шеверя // Стан і перспективи розвитку обліково-інформаційної системи в Україні: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 23-24 квітня 2010 р., м. Тернопіль. Відповід. ред. Я.Д. Крупка / М-во освіти і науки України, Тернопільський нац. екон. ун-т. – Тернопіль: Крок, 2015. – С. 190-191.
43. Донцова Л.В. Анализ бухгалтерской отчетности: [учебное пособие] / Л.В. Донцова, Н.А. Никифорова. – М.: ДИС, 1998. – 208с.
44. Доповідь про стан виконання Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу у 2008 році [Електронний ресурс] / Міністерство Юстиції України, Державний департамент з питань адаптації законодавства України. Режим доступу: www.sdla.gov.ua:8080/control/uk/publish/article?art_id=51272&cat_id=46960.
45. Економічний аналіз / За ред. М.Г. Чумаченка. – К.: КНЕУ. – 2001. – 236 с.
46. Економічний аналіз господарської діяльності: [навчальний посібник] / за ред. Болюха М.А. – К.: КНЕУ. – 2011. – С. 204.
47. Економічний аналіз: [навчальний посібник] / М. А. Боллох, В. З. Бурчевський, М. І. Горбаток [за ред. М. Г. Чумаченка]. – 2-ге вид., перероб. і доп. - К.: КНЕУ, 2013. – 556 с.

48. Ефремова А.А. Учетная политика предприятия в 2002 году / А.А. Ефремова // Аудит. – 2002. – №3. – С. 13-17.
49. Євдокимов В.В. Моделювання діяльності підприємства в комп'ютерних програмах з бухгалтерського обліку: міжнар. зб. наук. праць [“Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу” / Серія: Бухгалтерський облік, контроль і аналіз] / В.В. Євдокимов, Н.М. Малюга. Випуск 1. / Відпов. ред. д.е.н., проф. Бутинець Ф.Ф. – Житомир: ЖДТУ, 2015. – 304с. – С. 124-131.
50. Закон Сарбейнса-Оксли от 2002 г. [обор положений]. – Ернст энд Янг, 2002.–24с.
51. Закон України “Про аудиторську діяльність” від 22. 04. 1993р., №3126-ХІІ [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. Режим доступу: www.rada.gov.ua.
52. Закон України “Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні” від 16.07.1999 № 996-ХІV [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. Режим доступу: www.rada.gov.ua.
53. Закон України “Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу” від 18. 03. 2004 р., № 1629-ІV [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. Режим доступу: www.rada.gov.ua.
54. Закон України “Про інвестиційну діяльність” від 18. 09. 1991р. №1560-ХІІ [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. Режим доступу: www.rada.gov.ua.
55. Зверев В. Как инвестору не быть обманутым при покупке ценных бумаг на фондовом рынке / В. Зверев // Ценные бумаги. – 2008. – №3. – С. 23.
56. Звітність підприємств: [навчальний посібник] / За ред. проф. Вериги Ю.А. – Київ: Центр навчальної літератури, 2005.– 656с.
57. Кислиця О. Фінансова звітність як об'єкт аудиту / О. Кислиця, І. М'ягих // Вісник Київського національного торговельно-економічного університету. К.: КНТЕУ. – 2003. – №2. – С.101-105.

58. Кігель В.Р. Методи і моделі підтримки прийняття рішень у ринковій економіці: [монографія] / В.Р. Кігель. – К.: ЦУЛ, 2003. – 202с.
59. Ковальов В.В. Финансовый анализ: методы и процедуры / В.В. Ковальов. – М.: Финансы и статистика, 2001. – 560с.
60. Колисник М. Третье измерение баланса [Електронний ресурс] / М. Колисник // “&Стратегии”. – 2006. – № 4. Режим доступу: <http://www.management.com.ua/finance/fin101.html>.
61. Концептуальная основа для подготовки и представления финансовой отчетности [Електронний ресурс] / утверждена приказом Министра финансов Республики Казахстан от 29 октября 2002 года, № 542. Режим доступу: <http://www.pavlodar.com/zakon/?dok=02614&ogl=all>.
62. Корінько М.Д. Бюджетування в системі управлінського обліку корпоративних об'єднань / М.Д. Корінько // Вісник Житомирського технологічного університету / Економічні науки. – Житомир: ЖДТУ, 2009. – № 3 (49). – 284 с. – С.79-87.
63. Коробов М.Я. Фінансово-економічний аналіз діяльності підприємства: [навчальний посібник] / М.Я. Коробов. – К.: Знання. – 2000. – 354с.
64. Кужельний М. Теорія бухгалтерського обліку: [підручник] / М. Кужельний, В. Лінник. – К.: КНЕУ, 2001. – 334 с.
65. Кяран Уолш. Ключові фінансові показники. Аналіз та управління розвитком підприємства / Уолш Кяран; пер. с англ. – К.: Наукова думка, 2001. – 367с.
66. Лазаришина І.Д. Використання економічного аналізу в аудиті / І.Д. Лазаришина // Вісник Тернопільської академії народного господарства. - Тернопіль: Економічна думка, 2002. – Випуск 3. – 268 с. – С.192-196.
67. Лазаришина І.Д. Принципи економічного аналізу: дослідження окремих питань системності та узгодженості / І.Д. Лазаришина // Вісник УДУВГП [збірник наукових праць]. Випуск 2 (26). Частина 1. – Рівне, УДУВГП, 2004. – С.102-107.
68. Лазаришина І.Д. Прозорість - якісна характеристика корисності фінансової

- інформації / І.Д. Лазаришина // Фінанси України, 2003. – № 9. – С.113-118.
69. Лазаришина І.Д. Удосконалення методологічних аспектів аналізу відхилень за критерієм суттєвості інформації // [наукові записки: збірник наукових праць кафедри економічного аналізу] / І.Д. Лазаришина. – Випуск 12. – Тернопіль: Видавництво “Економічна думка”, 2003р. – 176с. – С.119-122.
70. Лазаришина І.Д. Якісні характеристики корисності інформації: методологія та організація відбору / І.Д. Лазаришина // Вісник УДУВГП [збірник наукових праць]. – Випуск 6 (19). – Рівне, Видавництво УДУВГП, 2003. – 165 с. – С. 32-37.
71. Лист Міністерства фінансів України “Про облікову політику” від 21.12.2005р, № 31-34000-10-5/27793 [Електронний ресурс] / Міністерство фінансів України. Режим доступу: www.rada.gov.ua.
72. Лист Міністерства фінансів України “Про суттєвість інформації в бухгалтерському обліку і звітності” від 29.07.2003 р. № 04230-108 [Електронний ресурс] / Міністерство фінансів України. Режим доступу: www.rada.gov.ua.
73. Ловінська Л.Г. Уніфікація термінології бухгалтерського обліку – передумова створення національної системи бухгалтерського обліку в Україні / Л.Г. Ловінська // Фінанси України. – 2006. – №8. – С. 33-40.
74. Лукашов А. Монте-Карло для аналітиків. Как грамотно моделировать и измерять риски / А. Лукашов // Риск-менеджмент. – №3. – 2007. – С. 12.
75. Лютова Г.М. Гармонізація фінансової звітності українських підприємств до міжнародних стандартів / Г.М. Лютова // Вісник Університету банківської справи Національного банку України. – №3. – 2008р. – С. 18.
76. Малюга Н.М. Бухгалтерський облік в Україні: теорія й методологія, перспективи розвитку: [монографія] / Н.М. Малюга. – Житомир: ЖДТУ, 2005. – 548 с.
77. Малюга Н.М. Концепція розвитку бухгалтерського обліку в Україні: дис. докт. екон. наук: 08.06.04 / Малюга Наталія Михайлівна. – Житомир, 2006.

– 539с.

78. Малюга Н.М. Принципи обліку в нормативних актах: суперечності а їх пояснення / Н.М. Малюга // Вісник національного університету водного господарства та природокористування / Економіка. Ч. II. – 2004. – Випуск 4 (28). – 318с. – С. 134-142.
79. Малюга Н.М. Облікова інтерпретація синергетичних ефектів / Н.М. Малюга, С.Ф. Легенчук // Вісник Житомирського державного технологічного університету / Економічні науки. – Житомир: ЖДТУ, 2005. – №3 (33). – С. 20-37.
80. Малюга Н.М. Лауреати Нобелівської премії з економіки: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів економічних спеціальностей / Н.М. Малюга, С.Ф. Легенчук, О.В. Головка / За ред. д.е.н., проф. Ф.Ф. Бутинця. – Житомир: ЖДТУ, 2006. – 208с. – С. 152-155.
81. Матеріали круглого столу “Адаптація міжнародної термінології до потреб бухгалтерського обліку та фінансового контролю (методологічний та організаційний аспекти)” [Електронний ресурс] / Науково-дослідний фінансовий інститут; (червень 2008 р.). Режим доступу: http://www.minfin.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=63363&cat_id=5932
2.
82. Машков С.А. Готовимся формировать финансовую отчетность по международным стандартам / С.А. Машков // Все для бухгалтера. – 2003. – № 23 (119). – С. 35.
83. Международная Организация Комиссий по Ценным Бумагам (International Organization of Securities Commissions, IOSCO) на защите интересов инвесторов [Електронний ресурс]. (7 февраля 2008 г.). Режим доступу: http://gaap.ru/news/54051/?sphrase_id=5973.
84. Мертенс А. Критика финансового анализа / А. Мартенс // Финансовый директор. – 2001. – № 1680-1148. – С. 43.
85. Методика інтегральної оцінки інвестиційної привабливості підприємств та організацій [Електронний ресурс] / Агентство з питань запобігання

банкрутству підприємств та організацій; (23 лютого 1998 року, № 22).
Режим доступу: <http://pro-u4ot.info/index.php?>.

86. Методы финансового анализа, наиболее часто используемые в современных условиях финансовыми менеджерами и аналитиками [Электронный ресурс] / материалы исследования журнала ЭкспертСистемс. Режим доступу: <http://www.expert-systems.com/articles/447>.
87. Мец В.О. Економічний аналіз фінансових результатів та фінансового стану підприємства / В.О. Мец. – К.: Вища школа, 2003. – 303с.
88. Михайлик О. Як читати і аналізувати фінансову звітність [посібник для членів наглядових рад та керівників акціонерних товариств] / О. Михайлик. – К.: Міжнародна Фінансова Корпорація, 2004. – 110 с.
89. Міжнародні стандарти фінансової звітності. 2004: Пер. з англ. / За ред. Голова С.Ф. – К.: ФПБАУ, 2005. – I ч. – 1304с.
90. Міжнародні стандарти фінансової звітності. 2004: [пер. с англ.] / за ред. Голова С.Ф. – К.: ФПБАУ, 2005. – Ч. II. – 1232с.
91. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 1 “Подання фінансових звітів” [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://minfin.kmu.gov.ua/document/92418/МСБО_1.pdf.
92. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 2 “Запаси” [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://minfin.kmu.gov.ua/document/92420/МСБО_2.pdf.
93. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 7 “Звіт про рух грошових коштів” [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://minfin.kmu.gov.ua/document/92421/МСБО_7.pdf.
94. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 8 “Облікові політики, зміни в облікових оцінках та помилки” [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://minfin.kmu.gov.ua/document/92422/МСБО_8.pdf.
95. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 16 “Основні засоби” [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://minfin.kmu.gov.ua/document/92427/МСБО_16.pdf.

96. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 18 “Дохід” [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://minfin.kmu.gov.ua/document/92429/МСБО_18.pdf.
97. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 23 “Витрати на позики” [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://minfin.kmu.gov.ua/document/92436/MSBO_23.pdf.
98. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 34 “Проміжна фінансова звітність” [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://minfin.kmu.gov.ua/document/92446/МСБО_34.pdf.
99. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 38 “Нематеріальні активи” [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://minfin.kmu.gov.ua/document/92449/МСБО_38.pdf.
100. Міжнародний стандарт фінансової звітності 1 “Перше застосування Міжнародних стандартів фінансової звітності” [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://minfin.kmu.gov.ua/document/92413/МСФЗ_1.pdf.
101. Міжнародний стандарт фінансової звітності 8 “Операційні сегменти” [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://minfin.kmu.gov.ua/document/202056/MSFZ_8.pdf.
102. Міжнародні стандарти бухгалтерського обліку [Електронний ресурс] / Міністерство фінансів України. Режим доступу: http://minfin.kmu.gov.ua/control/publish/article/main?art_id=92410&cat_id=92408.
103. Мних Є.В. Гармонізація облікового інформаційного потоку в системі сучасного управління / Є.В. Мних // Вісник Економіка Київського національного університету. – 2001. – Випуск 51. – С. 17.
104. Моделі та методи прийняття рішень в аналізі та аудиті: [навч. посібн.] / За ред. Ф.Ф. Бутинця. – Житомир: ПП “Рута”, 2004. – 352с.
105. Моссаковський В.В. Концепція побудови бухгалтерського обліку в Україні / В.В. Моссаковський // Бухгалтерський облік і аудит. – 2007. – №10. – С.18-25.

106. Моссаковський В. Про перспективи подальшого розвитку бухгалтерського обліку в Україні / В. Моссаковський // Бухгалтерський облік і аудит. – 2003. – №6. – С. 10.
107. Мошенський С.З. Економічний аналіз: [підручник для студентів економічних спеціальностей вищих навчальних закладів] / С.З. Мошенський, О.В. Олійник / За ред. д.е.н., проф., заслуженого діяча науки і техніки України Ф.Ф. Бутинця. – 2-ге вид., доп. і перероб. – Житомир: ПП “Рута”, 2007. – 704с.
108. Надь Д. Надійна фінансова звітність на основі застосування Міжнародних стандартів фінансової звітності (МСФЗ) [Електронний ресурс] [матер. презент. Світового Банку] / Д. Надь. – Київ. – 2007р. Режим доступу: http://www.capitalmarkets.kiev.ua/download/discl_012407_p4_wb_ukr.pdf.
109. Наказ Міністерства фінансів України “Про примітки до річної фінансової звітності” від 29 листопада 2000 року № 302 [Електронний ресурс] / Міністерство фінансів України. Режим доступу: www.rada.gov.ua.
110. Нападівська Л.В. Облікова інформація як ресурс розвитку економіки / Л.В. Нападівська // Науковий вісник Державної академії статистики, обліку та аудиту. – 2003. – № 1. – С. 18-22.
111. Нападівська Л.В. Балансове узагальнення в системі управлінського обліку / Л.В. Нападівська, Я.В. Шеверя // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: “Економіка”. Випуск 25. – Ужгород, 2008. – С. 211-224.
112. Нидлз Б. Принципы бухгалтерского учета. / Б. Нидлз, Х. Андерсон, Д. Колдуэлл: [пер. с англ] / Под ред. Я.В. Соколова. – М.: Финансы и статистика, 2004. – 496с.
113. Николаева С.А. Учетная политика предприятия: Принципы, формирование, содержание, практические рекомендации, аудиторская проверка / С.А. Николаева. – М.: “Аналитика-пресс”, 1998. – 168с. – С. 6.
114. Николаева С.А. Профессиональное суждение в системе нормативного регулирования бухгалтерского учета / С.А. Николаева. // Бухгалтерский

- учет. – 2000. – №12. – С. 50-55.
115. Олексів І.Б. Метод прийняття управлінських рішень на засадах компромісного розв'язання / І.Б. Олексів // Актуальні проблеми економіки. – 2004. – № 12. – С. 142-149.
116. Панова Н.А. Интеграция управленческого и бухгалтерского учета / Н.А. Панова // Корпоративная финансовая отчетность. Международные стандарты. – 2007. – №10. – С. 27.
117. Партин Г.О. Облікова політика та її вплив на фінансові результати діяльності підприємства / Г.О. Партин, А.Г. Загородній // Фінанси України. – 2001. – №1. – С. 54-60.
118. Пархоменко В.М. Принципи і підходи регулювання та регламентації бухгалтерського обліку / В.М. Пархоменко // Бухгалтерський облік і аудит. – 2007. – № 11. – С. 43.
119. Пархоменко В.М. Річна фінансова звітність / В.М. Пархоменко // Бухгалтерський облік і аудит. – 2007. – №1. – С. 3-20.
120. Пархоменко В.М. Законодавче та нормативно-методичне забезпечення регулювання бухгалтерського обліку / В.М. Пархоменко, О.М. Петрук // Вісник ЖІТІ / Економічні науки. – Житомир, 2002. – №18. – С. 107-117.
121. Петрук О.М. Гармонізація національної системи бухгалтерського обліку: [монографія] / О.М. Петрук. – Житомир: ЖДТУ, 2005. – 420с.
122. Петрук О.М. Принципи і правила в регулюванні бухгалтерського обліку / О.М. Петрук // Вісник ЖІТІ / Економічні науки. – 2002. – №20. – С. 212-217.
123. Петрук О.М. Розвиток національної системи бухгалтерського обліку в Україні: стратегія, гармонізація, регламентація: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. екон. наук: 08.06.04: / Петрук О.М. – Київ: КНЕУ, 2006. – 32с.
124. Пинчук Ю. Капитал, который работает / Ю. Пинчук // & Финансист. – 2007. – № 2. – С. 16.
125. План дій Україна-ЄС [Електронний ресурс] (21 лютого 2005 року). Режим

доступу: <http://www.kmu.gov.ua/kmu/control/uk/publish/article>.

126. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 “Загальні вимоги до фінансової звітності” від 31.03.1999р., №87 [Електронний ресурс] / Міністерство фінансів України. Режим доступу: www.rada.gov.ua.
127. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 2 “Баланс” від 31.03.99р., № 87 [Електронний ресурс] / Міністерство фінансів України. Режим доступу: www.rada.gov.ua.
128. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 3 “Звіт про фінансові результати” від 31.03.1999р., №87 [Електронний ресурс] / Міністерство фінансів України. Режим доступу: www.rada.gov.ua.
129. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 4 “Звіт про рух грошових коштів” від 31.03.1999р., №87 (зі змінами від 10.06.10 р.) [Електронний ресурс] / Міністерство фінансів України. Режим доступу: www.rada.gov.ua.
130. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 5 “Звіт про власний капітал” від 31.03.1999р., №87 [Електронний ресурс] / Міністерство фінансів України. Режим доступу: www.rada.gov.ua.
131. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 7 “Основні засоби” від 27.04.2000р., №92 [Електронний ресурс] / Міністерство фінансів України. Режим доступу: www.rada.gov.ua.
132. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 8 “Нематеріальні активи” від 02.11.1999р., №242 [Електронний ресурс] / Міністерство фінансів України. Режим доступу: www.rada.gov.ua.
133. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 9 “Запаси” від 20.10.1999р., №246 [Електронний ресурс] / Міністерство фінансів України. Режим доступу: www.rada.gov.ua.
134. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 10 “Дебіторська Заборгованість” від 8.10.1999р., №237 [Електронний ресурс] / Міністерство фінансів України. Режим доступу: www.rada.gov.ua.
135. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 11 “Зобов’язання” від 31.01.2000р., №20 [Електронний ресурс] / Міністерство фінансів України.

Режим доступу: www.rada.gov.ua.

136. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 20 “Консолідована фінансова звітність” від 30.07.1999р., №176 [Електронний ресурс] / Міністерство фінансів України. Режим доступу: www.rada.gov.ua.
137. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 25 “Фінансовий звіт суб’єкта малого підприємництва” від 25.02.2000р., №39 [Електронний ресурс] / Міністерство фінансів України. Режим доступу: www.rada.gov.ua.
138. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 29 “Фінансова звітність за сегментами” від 19.05.2005р., №412 [Електронний ресурс] / Міністерство фінансів України. Режим доступу: www.rada.gov.ua.
139. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 31 “Фінансові витрати” від 28 квітня 2006 р., № 415 [Електронний ресурс] / Міністерство фінансів України. Режим доступу: www.rada.gov.ua.
140. Програма реформування системи бухгалтерського обліку і звітності із застосуванням міжнародних стандартів [Електронний ресурс] / Постанова Кабінету Міністрів України № 1706 від 26 жовтня 1998 року. Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1706-98-%EF>.
141. Проект ТАСІС [“Навчальна програма з бухгалтерського обліку в Україні” (фінансується Європейським Союзом і виконується ТОВ “Ернст енд Янг Україна” та АТ “БПІ Хоулдингз”) [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.ufpaa.org/files/content/Tasis.pdf>.
142. Прудковський В. Деформація учетных процессов. Как правильно подойти к формированию учетных процессов при выходе компании на новые рынки или расширении масштабов бизнеса / В. Прудковский // & Фінансист. – 2008. – № 7. – С. 29.
143. Пряничников І. Перший крок до МСФЗ: Нова облікова політика / І. Пряничников // Баланс. – 2007. – № 63 (709). – С. 5.
144. Пушкар М.С. Креативний облік (створення інформації для менеджерів): [монографія] / М.С. Пушкар. – Тернопіль: Карт-бланш, 2006. – 334с.
145. Пушкар М.С. Облікова політика і звітність [навч. посіб.] / М.С. Пушкар. –

- Тернопіль: Карт-бланш, 2003. – 141с.
146. Пушкар М.С. Тенденції та закономірності розвитку бухгалтерського обліку в Україні (теоретико-методологічні аспекти): [монографія] / М.С. Пушкар. – Тернопіль: Економічна думка, 1999. – 422с.
147. Рабошук А.В. Концептуальна основа бухгалтерського обліку: критика та розвиток: зб. наук. праць / А.В. Рабошук // Економічні науки. Серія “Облік і фінанси”. – Луцький національний технічний університет. Випуск 7 (25). – Ч. 3. – Редкол.: відп. ред. д.е.н., професор Герасимчук З.В. – Луцьк. – 2010. – С. 112-116.
148. Рабошук А.В. Сущность и назначение стандартов бухгалтерского учета и отчетности / Коллектив авторів // Бухгалтерский учет, анализ и контроль: теория, методология, организация. Результаты научных исследований проблем бухгалтерского учета и контроля Житомирской бухгалтерской научной школы: Монография. – Житомир: ЖГТУ, 2007. – 448 с. – С. 161-183.
149. Рабошук А.В. Фінансова звітність як засіб справедливого розподілу ресурсів: досвід мусульманських країн / А.В. Рабошук, Д.О. Грицишен // Вісник Житомирського державного технологічного університету / Економічні науки. – 2010. – № 1 (51). – С. 111-116.
150. Райс Э. Разоблачение тайн бухгалтерского учета. Как разобраться в бухгалтерской отчетности и в финансовом анализе: [пер. с англ.] / Э. Райс – М.: ЗАО “Олимп-бизнес”, 2006. – 352с.
151. Рейлі Д. Прибуток, який ми знали, може зникнути в сучасній бухгалтерській звітності (Profit, as We Know, It Could Be Lost With New Accounting Statements) [Електронний ресурс] / Д. Рейлі (D. REILLY). – 2007р. Режим доступу: <http://online.wsj.com/public/article/tuIrvFug.html>.
152. Рейли Р. Оценка нематериальных активов / Р. Рейли, Р. Швайс // КВИНТО-КОНСАЛТИНГ. – 2005. – 792с.
153. Рекомендации Британского АРВ по концепции функционирующего предприятия в условиях кризиса (“Going concern issues during the current

- economic conditions”) [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.USGAAP.ru/type/news/?id_news=2900&cat_id=24&org_id=0.
154. Родченко М.В. Перспективы проверки финансовой отчетности по МСФО с учетом возрастающего влияния оценочных значений / М.В. Родченко // ФБК. – 2003. – №5. – С. 23.
155. Розпорядження Кабінету Міністрів України №25-р від 18 січня 2003 р. “Про затвердження заходів щодо реалізації пріоритетних напрямів розвитку корпоративного управління в акціонерних товариствах” [Електронний ресурс]. Режим доступу: www.uazakon.com/document/spart00/inx00639.html.
156. Савченко Н.М. Інформаційне забезпечення прийняття управлінських рішень [Електронний ресурс] / Н.М. Савченко. Режим доступу: www.nbu.gov.ua/portal/chem_biol/nvnau2009_142_209snm.pdf.
157. Сірош Ю. Особливості оцінки бізнесу в умовах трансакцій [Електронний ресурс] / Ю. Сірош, І. Єршов. Режим доступу: <http://uto-kiev.com.ua/news/018.html>
158. Смирнов Э.А. Разработка управленческих решений / Э.А. Смирнов. - М.: ЮНИТИ, 2002. – С. 8-15.
159. Соколов Я.В. Основы теории бухгалтерского учета / Я.В. Соколов. –М.: Финансы и статистика, 2000. – С. 401-440.
160. Соколов Я.В. Влияние учетной политики на финансовый результат / Я.В. Соколов, М.Л. Пятов // Бухгалтерский учет. – 2006. – №21. – С. 43-49.
161. Соколов Я.В. Моделирование как метод бухгалтерского учета / Я.В. Соколов, Р.С. Рашитов. – Л.: ЛИСТ им. Ф. Энгельса, 1974. – 188с.
162. Сопко В. Економіко-правові основи й напрями уніфікації і адаптації термінології бухгалтерського обліку та контролю для потреб міжнародної стандартизації / В. Сопко // Фінанси України. – 2006. – № 8. – С. 33.
163. Сорокін М. Матриця фінансових показників / М. Сорокін // Фінансовий Директор. – 2006. – №5. – С. 18.
164. Стратегія застосування Міжнародних стандартів фінансової звітності в

- Україні [Електронний ресурс] / схвалена Методологічною радою з бухгалтерського обліку при Міністерстві фінансів України, протокол № 133 від 22 серпня 2007 року. Режим доступу: www.rada.gov.ua.
165. Трифонов Т. Теория бухгалтерского учета / Т. Трифонов. – София: Тракия-М. – 1999. – 425с.
166. Трояновский В.М. Разработка управленческих решений / В.М. Трояновский. – М.: РДП, – 2003. – 315с.
167. Угода про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами, ратифікована Законом № 237/94-ВР (237/94-ВР) від 10.11.94 [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=998_012.
168. Улучшенная Концептуальная основа финансовой отчетности [Електронний ресурс] / Price Witerhouse Coopers. Режим доступу: <http://www.pwc.com/ru/ru/ifrs/news-2-06-2008.html>.
169. Уманців Г. Внутрішній гудвіл підприємства: економічна природа, проблеми оцінки та обліку [Електронний ресурс] / Г. Уманців. Режим доступу: http://tm-logos.com.ua/stattja_2.html.
170. Фінансова звітність компанії BMW GROUP CO (Німеччина) [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.bmwgroup.com/annualreport2007>.
171. Фінансова звітність компанії The Village Building Company Co (Австралія) [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.villagebuilding.com.au/corporate/reports.html>.
172. Фінансова звітність компанії ВАТ БК Комфортбуд (Україна) [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.comfortbud.ua/page_ua.php?i=26.
173. Фінансова звітність компанії ЗАТ Ужгородська Швейна Фабрика (Україна) [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.smida.gov.ua/emitents/year/?id=23343&did=55>.
174. Фінансово - економічний аналіз. /За ред. Буряка П.Ю., Римара М.В. – К.: Професіонал, 2004. – 530с.
175. Хабарова А.П. ПБУ 1/98 “Учетная политика организации” / А.П. Хабарова

// Международный бухгалтерский учет. – 1999. – №3. – С. 14-19.

176. Хендриксен Э.С., Ван Бреда В.М. Теория бухгалтерського учета: [пер. с англ.] / под ред. проф. Я.В. Соколова. – М.: Финансы и статистика, 2000. – 576с.
177. Цветкова Н. Суттєвість інформації фінансової звітності та її вплив на економічні рішення користувачів / Н. Цветкова // Бухгалтерський облік і аудит. – 2007. – №7. – С. 38-45.
178. Чижевська Л.В. Бухгалтерський облік як професійна діяльність: теорія, організація, прогноз розвитку: [монографія] / Л.В. Чижевська. – Житомир: ЖДТУ, 2007. – 528с.
179. Швець В.Г. Теорія бухгалтерського обліку: [підручник] / В.Г. Швець. – К.: Знання, 2004. – 447с.
180. Швець В.Г. Адаптація бухгалтерського обліку до потреб національної системи рахунків / В.Г. Швець // [Проблеми формування ринкової економіки. Збірник наукових праць]. Спецвипуск. Проблеми трансформації бухгалтерського обліку, аналізу і аудиту в системі міжнародних стандартів. – К., 2001. – С. 167-173.
181. Шеверя Я.В. Гармонізація обліку використання прибутку підприємств в Україні з міжнародними стандартами бухгалтерського обліку / Я.В. Шеверя // Вісник національного університету “Львівська політехніка”. Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку. – Львів, 2007. – № 577. – С. 437-443.
182. Шеверя Я.В. Гармонізація обліку використання прибутку підприємств в Україні з Міжнародними стандартами бухгалтерського обліку / Я.В. Шеверя // Розвиток системи обліку, аналізу та аудиту в Україні: традиції, проблеми, перспективи: тези доповідей учасників V наукової конференції, присвяченої пам'яті д.е.н., професора, заслуженого діяча науки і техніки України О.С. Бородкіна, 23 березня 2007 р., м. Київ. Відповід. ред. В.О. Шевчук / Державна академія статистики, обліку та аудиту держкомстату України. – К., 2007.– С. 115-117.

183. Шеверя Я.В. Методи аналізу та прийняття рішень на підставі фінансових звітів, які складені за міжнародними стандартами бухгалтерського обліку / Я.В. Шеверя // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: “Економіка”. Спеціальний випуск 22. – Ужгород, 2007. – С. 351-357.
184. Шеверя Я.В. Розкриття обліково-економічної інформації у фінансовій звітності / Я.В. Шеверя // Сучасний стан та перспективи розвитку державного контролю і аудиту в Україні: збірник всеукраїнської науково-практ. конф., 25-26 листопада 2009 р., м. Київ. Відповід. ред. В.Д. Базилевич / Київський нац. ун-т ім. Т. Шевченка – К., 2009. – С. 406-408.
185. Шеверя Я. Удосконалення методів аналізу та прийняття управлінських рішень на основі комплексної моделі фінансової звітності / Шеверя Я. // Школа професійного бухгалтера. – 2008. – № 11(95). – С. 29-33.
186. Шеверя Я.В. Удосконалення організаційних та методичних засад алгоритму прийняття управлінських рішень користувачами фінансової звітності / Я.В. Шеверя // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія “Економіка”. Випуск 30. – Ужгород, 2010. – №30. – С. 177-184.
187. Шеверя Я.В. Фінансова звітність для фінансового аналізу / Я.В. Шеверя // Управління розвитком. Збірник наукових статей. – Харків: ХНЕУ, 2009. – № 1. – С. 66-68.
188. Шеремет А.Д. Методика фінансового аналізу / А.Д. Шеремет, Е.В. Негашев. – М.: ИНФРА-М, 1999. – 208с.
189. Шигун М.М. Розвиток моделювання системи бухгалтерського обліку: теорія і методологія: [монографія] / М.М. Шигун. – Житомир: ЖДТУ, 2009. – 632с.
190. Шлапакова А. Использование МСФО для целей управленческого учета / А. Шлапакова // Финансовый директор. – 2005. – №10. – с. 25.
191. Шнейдман Л. Как согласно МСФО формируется учетная политика компании? / Л. Шнейдман // Финансовая газета. – 2002. – №6. – с. 22.
192. Юденко В. Моделювання фінансової звітності українських підприємств на

- основі міжнародного досвіду / В. Юденко // Бухгалтерський облік і аудит. – 1999. – № 7-8. – с. 38.
193. Юхно Т. Анализ в бюджетном управлении / Т. Юхно // Финансовый Директор. – 2008. – №4. – с. 28.
194. Янчева Л. Фінансова звітність в інформаційній системі управління / Л. Янчева, І. Чернігова, С. Ляшенко // Бухгалтерський облік і аудит. – 2007. – №6. – С. 57.
195. A comprehensive business reporting model: Financial Reporting for Investors. CFA Institute Centre for Financial Market Integrity. – July. – 2007. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.cfapubs.org/toc/ccb/2007/6?cookieSet=1>.
196. ASB Великобритани изложил свое видение будущего системы финансовой отчетности (ASB seeks views on proposals for the future reporting requirements for UK and Irish entities) [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.USGAAP.ru/type/news/?id_news=3368&cat_id=24&org_id=0.
197. Conceptual Framework IFRS. (28 September 2010) [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.ifrs.org/Current+Projects/IASB+Projects/Conceptual+Framework.htm>.
198. Financial Reporting Supply Chain: Current Perspectives and Directions. March 2008 Report. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.ifac.org/frsc/financial-reporting-supply-chain.php>.
199. Generally Accepted Accounting Principles and Statements of Financial Accounting Concepts (SFAC) in the United States [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://cpaclass.com/gaap/sfac/gaap-sfac-01.html>.
200. <http://ukrstat.gov.ua/> - офіційний сайт Державного Комітету Статистики України.
201. <http://www.fasb.org/> - офіційний сайт Ради з міжнародних стандартів бухгалтерського обліку та фінансової звітності (FASB).
202. <http://www.minfin.gov.ua/> - офіційний сайт Міністерства Фінансів України.
203. <http://www.minjust.gov.ua/> - офіційний сайт Міністерства Юстиції України.

204. <http://www.nbu.gov.ua/> - Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського.
205. International Accounting Standard Board. Unaccompanied IFRS's as issued at 1 January 2009 in English [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.iasb.org/IFRSs/IFRS.html>.
206. International Value Standard 1 "Market Value Basis of Valuation" [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.ivsc.org/standards/index.html>.
207. Kaminski R. Polityka bilansowa w kształtowaniu wartosci księgowej przedsiębiorstwa / R. Kaminski. – Poznan, 2001. – P.16.
208. Kaplan R.S. The balanced scorecard: translating strategy into action, Harvard Business School Press / R.S. Kaplan, D.P. Norton .– Boston: Ma., 1996. – p. 316.
209. Kaplan R.S. Why does business need a balanced scorecard? / R.S. Kaplan, D.P. Norton // Journal of Cost Management. – May-June, 1997. – p. 5-10.
210. Lebas M. Managerial Accounting in France: Overview of Past Tradition and Current Practice / M. Lebas // The European Accounting Review. – No. 3. – 1994. – p. 471-487.
211. Roadmap for the Potential Use of Financial Statements Prepared in Accordance with International Financial Reporting Standards by U.S. Issuers [Release No. 33-8982; File No. s7-27-08].
212. Schneiderman A.M. Time to Unbalance Your Scorecard / A.M. Schneiderman // Strategy + Business. – Issue 24. – 2003. – p. 3-4.
213. The DuPont financial analysis model [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.balancesheetwalk.com/dupont.htm>.
214. United States Security and Exchange Commission. Staff Accounting Bulletin: No. 108 "Consideration of the effects of prior year misstatements in quantifying current year misstatements for the purpose of a materiality assessment" from September 13, 2006 [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.sec.gov/interp/account/sab108.pdf>.

215. United States Security and Exchange Commission. Staff Accounting Bulletin: No. 99 “Materiality”, from August 12, 1999 [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://www.sec.gov/interp/account/sab99.htm>.